

**VILNIAUS UNIVERSITETAS
ŠIAULIŲ AKADEMIJA**

SPECIALIOSIOS PEDAGOGIKOS MAGISTRO STUDIJŲ PROGRAMA

Logopedijos specializacija

AUKSĖ LADUKIENĖ

Magistro baigiamasis darbas

**PRIEŠMOKYKLINIO AMŽIAUS VAIKŲ, TURINČIŲ KALBOS RAIDOS
SUTRIKIMĄ, FONOLOGINIO SUVOKIMO GEBĖJIMAI**

Darbo vadovas (-ė) asist. dr. Simona Daniutė

Šiauliai, 2024

**Studijuojančiojo, teikiančio baigiamąjį darbą,
GARANTIJA**

WARRANTY of Final Thesis

Vardas, pavardė <i>Name, Surname</i>	Auksė Ladukienė
Padalinys <i>Faculty</i>	Šiaulių akademija <i>Šiauliai Academy</i>
Studijų programa <i>Study Programme</i>	Specialioji pedagogika <i>Special pedagogy</i>
Darbo pavadinimas <i>Thesis topic</i>	Priešmokyklinio amžiaus vaikų, turinčių kalbos raidos sutrikimą, fonologinio suvokimo gebėjimai <i>Phonological Awareness Skills of Preschool Children With Developmental Language Disorder</i>
Darbo tipas <i>Thesis type</i>	Baigiamasis darbas <i>Final Thesis</i>

Garantuojau, kad mano baigiamasis darbas yra parengtas sąžiningai ir savarankiškai, kitų asmenų indėlio į parengtą darbą nėra. Jokių neteisėtų mokėjimų už šį darbą niekam nesu mokėjęs.

I guarantee that my thesis is prepared in good faith and independently, there is no contribution to this work from other individuals. I have not made any illegal payments related to this work.

Šiame darbe tiesiogiai ar netiesiogiai panaudotos kitų šaltinių citatos yra pažymėtos literatūros nuorodose.

Quotes from other sources directly or indirectly used in this thesis, are indicated in literature references.

Aš, Auksė Ladukienė, pateikdamas (-a) šį darbą, patvirtinu (pažymėti)

I, Auksė Ladukienė, by submitting this paper confirm (check)

Embargo laikotarpis
Embargo Period

Prašau nustatyti šiam baigiamajam darbui toliau nurodytos trukmės embargo laikotarpį:
I am requesting an embargo of this thesis for the period indicated below:

_____ mėnesių / *months*
(embargo laikotarpis negali viršyti 60 mėn. / *an embargo period shall not exceed 60 months*).

Embargo laikotarpis nereikalingas / *no embargo requested*.

Embargo laikotarpio nustatymo priežastis / *Reason for embargo period:*

SANTRAUKA

Tyrimo aktualumas. Tarptautiniame kontekste fonologinis suvokimas moksliniu lygmeniu yra nagrinėjamas įvairiais aspektais, tačiau šalies kontekste publikacijų fonologinio suvokimo tematika ne teoriniu lygmeniu pavyko atrasti palyginus nedaug. Lietuvoje ypač trūksta empirinių tyrimų apie priešmokyklinio amžiaus vaikų, turinčių kalbos sutrikimų, fonologinio suvokimo gebėjimus. *Probleminiai klausimai.* Kokios yra priešmokyklinio amžiaus vaikų, turinčių kalbos raidos sutrikimų, fonologinio suvokimo gebėjimų turimos stiprybės ir patiriami sunkumai skirtinguose lingvistiniuose vienetuose? Kokios stipriosios ir silpnosios fonologinio suvokimo gebėjimų sritys?

Objektas – priešmokyklinio amžiaus vaikų, turinčių kalbos raidos sutrikimą, fonologinio suvokimo gebėjimai.

Tikslas – atskleisti priešmokyklinio amžiaus vaikų, turinčių kalbos raidos sutrikimą, fonologinio suvokimo gebėjimus.

Uždaviniai:

1. Remiantis mokslinės literatūros analize, išnagrinėti kalbos sutrikimų klasifikavimą nacionaliniame ir tarptautiniame kontekstuose, kalbos raidos sutrikimo (kalbos neišsivystymo) sampratą.
2. Išanalizuoti fonologinio suvokimo teorinę sampratą, fonologinio suvokimo gebėjimų vertinimo ypatumus.
3. Įvertinti priešmokyklinio amžiaus vaikų, turinčių kalbos raidos sutrikimą, fonologinio suvokimo gebėjimus žodžio, skiemens, rimo ir fonemos lygmenyse.
4. Išryškinti priešmokyklinio amžiaus vaikų, turinčių kalbos raidos sutrikimą, fonologinio suvokimo gebėjimų stipriąsias ir silpnąsias sritis.

Tyrimo metodologija, metodai, imtis. Pasirinkta kokybinio tyrimo prieiga, atvejo tyrimo strategija, grindžiama informacijos apdorojimo teorija. *Taikomi metodai:* teoriniai (mokslinės literatūros analizė); empiriniai (atvejo analizė: dokumentų analizė, testavimas, kokybinė ir kiekybinė turinio analizė). *Tyrimo imtis* buvo sudaryta taikant tikslinę kriterinę atranką. Tyrime dalyvavo 8 priešmokyklinio amžiaus vaikai, turintys vidutinį kalbos neišsivystymą.

Tyrimo rezultatai. Šešiamečiai, turintys kalbos raidos sutrikimą, pasižymi unikaliais fonologinio suvokimo gebėjimais žodžio, skiemens, rimo ir fonemos lygmenyse. Pastebėta, kad stipriosios fonologinio suvokimo gebėjimų sritys yra susiformavę gebėjimai žodžio ir skiemens lygmenyse, o silpnosios sritys išryškėjo rimo ir fonemos lygmenyse. Fonologinio suvokimo galios yra susijusios su anksčiau susiformuojančiais fonologinio suvokimo gebėjimais, o sunkumai – su sudėtingesnių fonologinio suvokimo gebėjimų reikalaujančiomis užduotimis.

Esminės sąvokos: priešmokyklinis amžius, kalbos raidos sutrikimas, fonologinis suvokimas.

SUMMARY

Relevance of the study. In the international context, phonological awareness has been studied at the scientific level in various aspects, but in the national context, relatively few publications on phonological awareness at the non-theoretical level have been found. In Lithuania, there is a particular lack of empirical research on the phonological awareness skills of pre-school children with developmental language disorder. What are the strengths and difficulties of phonological awareness skills of pre-school children with developmental language disorder across different linguistic units? What are the strengths and weaknesses in phonological awareness skills?

The subject is the phonological awareness skills of pre-school children with developmental language disorder.

The aim of the study is to reveal the phonological awareness skills of pre-school children with developmental language disorder.

Objectives:

1. To examine the classification of language disorders in national and international contexts and the concept of developmental language disorder based on the analysis of scientific literature.
2. To analyze the theoretical concept of phonological awareness, the peculiarities of the assessment of phonological awareness skills, based on the analysis of scientific literature.
3. To assess the phonological awareness abilities of pre-school children with developmental language disorder at the word, syllable, rhyme and phoneme levels.
4. To highlight the strengths and weaknesses of phonological awareness skills of pre-school children with developmental language disorder.

Research methodology, methods, sample. The research approach was chosen qualitative, a case study strategy based on information processing theory. Methods used: theoretical (analysis of scientific literature); empirical (case study: document analysis, testing, qualitative and quantitative content analysis). The study sample was drawn using purposive criterion sampling. The participants were 8 pre-school children with moderate developmental language disorder.

The results of the research. Six-year-olds with developmental language disorder have unique phonological awareness abilities at the word, syllable, rhyme and phoneme levels. It was observed that the strongest areas of phonological awareness abilities were developed abilities at the word and syllable levels, while weak areas emerged at the rhyme and phoneme levels. The strengths in phonological awareness are related to pre-existing phonological awareness skills, while the weaknesses are related to tasks that require more complex phonological awareness skills.

Keywords: pre-school age, developmental language disorder, phonological awareness.

TURINYS

ĮVADAS	1
1. PRIEŠMOKYKLINIO AMŽIAUS VAIKŲ, TURINČIŲ KALBOS RAIDOS SUTRIKIMĄ, FONOLOGINIO SUVOKIMO GEBĖJIMŲ TEORINIAI ASPEKTAI	4
1.1. Kalbos raidos sutrikimo teoriniai aspektai	4
1.1.1. Kalbos sutrikimų klasifikavimas nacionaliniu ir tarptautiniu lygmenimis	4
1.1.2. Kalbos raidos sutrikimo teorinė apibrėžtis	7
1.2. Fonologinio suvokimo gebėjimų teoriniai aspektai	10
1.2.1. Fonologinio suvokimo teorinė apibrėžtis	10
1.2.2. Priešmokyklinio amžiaus vaikų fonologinio suvokimo gebėjimų vertinimo teoriniai aspektai	16
2. TYRIMO METODOLOGIJA	21
3. PRIEŠMOKYKLINIO AMŽIAUS VAIKŲ, TURINČIŲ KALBOS RAIDOS SUTRIKIMĄ, FONOLOGINIO SUVOKIMO GEBĖJIMŲ ATVEJŲ ANALIZĖ	31
3.1. Tyrime dalyvavusių ir kalbos raidos sutrikimą turinčių vaikų atvejų aprašymas: dokumentų analizė	31
3.2. Tyrime dalyvavusių ir kalbos raidos sutrikimą turinčių vaikų fonologinio suvokimo gebėjimai skirtinguose lingvistiniuose vienetuose: atvejų analizė	38
3.3. Tyrime dalyvavusių ir kalbos raidos sutrikimą turinčių vaikų fonologinio suvokimo gebėjimų apibendrinimas	48
3.3.1. Fonologinio suvokimo gebėjimai: žodžio lygmuo	48
3.3.2. Fonologinio suvokimo gebėjimai: skiemens lygmuo	49
3.3.3. Fonologinio suvokimo gebėjimai: rimo lygmuo	51
3.3.4. Fonologinio suvokimo gebėjimai: fonemos lygmuo	52
DISKUSIJA	55
IŠVADOS	57
REKOMENDACIJOS	59
LITERATŪRA	60
PRIEDAI	71

IVADAS

Aktualumas ir mokslinis iširtumas. Įtraukiojo ugdymo kontekste siekiama, kad visi vaikai turėtų lygias galimybes įsitraukti ir gauti kokybišką ugdymą, siekiama skirti didesnę dėmesį mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, ugdymui (ŠMM, 2023)¹. Remiantis statistika, vaikų, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, ikimokyklinio ugdymo įstaigose daugėja, jie sudaro 20 % visų besimokančiųjų ikimokyklinėje įstaigoje (ŠMM, 2019)². Įtraukiojo švietimo koncepcijoje didelis dėmesys skiriamas ir vaikams, turintiems įvairių specialiųjų ugdymo(si) poreikių, įskaitant ir vaikus, turinčius kalbos raidos sutrikimų. Vienas svarbiausių logopedų, kurie ugdo vaikų, turinčių kalbos raidos sutrikimų, kalbą tikslų yra kalbos sutrikimų identifikavimas ir jų įveikimas. Mokslininkai (Vukovic et al., 2022; Bishop et al., 2017, p. 6) atlikę sisteminę šaltinių analizę, teigia, kad nemaža dalis tyrimų rezultatų atskleidė, jog vaikų, turinčių kalbos raidos sutrikimų, fonologinio suvokimo gebėjimų komponentai yra nepakankamai išugdyti palyginti su įprastinės raidos bendraamžiais. Mokslinių tyrimų analizė rodo, kad priešmokykliniame amžiuje yra svarbu identifikuoti ir ugdyti fonologinio suvokimo gebėjimus, nes tai vieni svarbiausių veiksnių, suteikiančių galimybę numatyti vaikų išmokimo skaityti sėkmę vėlesniame amžiuje (Bražienė ir Šalkuvienė, 2020, p. 4; Žičkevičienė ir Bagdonas, 2020, p. 162; Labanienė, 2020, p. 15; Daniutė ir Staliūnienė, 2021, p. 54). Mohammed (2014) teigimu, vaikai, kurių fonologinio suvokimo gebėjimai išugdyti, vėlesniame amžiuje geriau supranta sakininės kalbos struktūrą: garsus, rimus, skiemenis ir žodžius. Todėl yra svarbu analizuoti ir gilinti žinias apie fonologinio suvokimo gebėjimus priešmokykliniame amžiuje.

Atlikus teorinių šaltinių analizę, pastebėta, kad fonologinio suvokimo teorinei ir praktinei problematikai skiriama daug dėmesio pedagogikos, psichologijos, lingvistikos ir logopedijos srityse. Tarptautiniame kontekste fonologinis suvokimas moksliniu lygmeniu yra nagrinėjamas įvairiais aspektais: analizuojant fonologinio suvokimo sampratą, gebėjimų raidą, jų vertinimą (Anthony et al., 2011; Mott & Rutherford, 2012; Mohammed, 2014; Corina et al., 2014; Gillon, 2017; Grofčíková & Máčajová, 2017), lyginant įprastinės raidos vaikų ir vaikų, turinčių kalbos raidos sutrikimų, intelekto sutrikimų, skaitymo sunkumų ir turinčių kitų sutrikimų fonologinio suvokimo gebėjimus (Naess, 2016; Barton-Hulsey et al., 2018), analizuojant mokyklinio amžiaus vaikų, turinčių kalbos raidos sutrikimų, fonologinio suvokimo gebėjimų raišką (Soares & Cárnio, 2012; Thatcher, 2010; Befi-Lopes et al., 2022; Vukovic et al., 2022). Daugiausia

¹ ŠMM (2023). *Lietuva. Švietimas šalyje ir regionuose 2017. Švietimo teisingumas*. Vilnius: Švietimo aprūpinimo centras. https://www.nsa.smm.lt/wp-content/uploads/2023/09/2023-Svietimas-Lietuvoje_WEBak.pdf

² ŠMM. (2019). *Švietimo būklės apžvalga 2019*. Vilnius: Švietimo aprūpinimo centras. <https://www.nsa.smm.lt/wp-content/uploads/2020/07/Svietimo-bukles-apzvalga-2019-web.pdf>

tyrimų anglų kalba yra atlikta nagrinėjant fonologinio suvokimo gebėjimus skaitymo sutrikimų kontekste (Wackerle-Hollman et al., 2015; Suortti & Lipponen, 2016; Loucas et al., 2016; Germano et al., 2017; Cárnio et al., 2017; Pfof et al., 2019; Steinbrink et al., 2019; Wilcox et al., 2020; Milankov et al., 2021). Verta pažymėti, kad mokslinėse duomenų bazėse galima aptikti gana daug publikacijų apie fonologinį suvokimą, tačiau Vukovic ir kt. (2022, p. 5) pabrėžia, kad stokojama tyrimų apie vaikų, turinčių kalbos raidos sutrikimų, fonologinio suvokimo gebėjimus.

Analizuojant literatūrą šalies kontekste mokslinių šaltinių fonologinio suvokimo tematika pavyko atrasti palyginus nedaug. Dauguma autorių fonologinį suvokimą nagrinėjo teoriniu lygmeniu. Gedutienė (2010), Kairienė ir Daniutė (2015), Daniutė (2019), Daniutė ir Staliūnienė (2021) analizavo fonologinio suvokimo koncepto sampratą, fonologinio suvokimo gebėjimų nuoseklumą, raidą. Kiti autoriai tyrinėjo fonologinio suvokimo gebėjimus mokyklinio amžiaus tarpsnyje ar skaitymo sutrikimų kontekste (Kniukštaitė, 2005; Selevičienė, 2013; Krivickaitė, 2016; Linkevič, 2019; Labanienė, 2020). Galima daryti prielaidą, kad Lietuvoje ypač trūksta empirinių tyrimų apie priešmokyklinio amžiaus vaikų, turinčių kalbos sutrikimų, fonologinio suvokimo gebėjimus.

Probleminiai klausimai. Kokios yra priešmokyklinio amžiaus vaikų, turinčių kalbos raidos sutrikimų, fonologinio suvokimo gebėjimų turimos stiprybės ir patiriami sunkumai skirtinguose lingvistiniuose vienetuose? Kokios stipriosios ir silpnosios fonologinio suvokimo gebėjimų sritys?

Objektas – priešmokyklinio amžiaus vaikų, turinčių kalbos raidos sutrikimą, fonologinio suvokimo gebėjimai.

Tikslas – atskleisti priešmokyklinio amžiaus vaikų, turinčių kalbos raidos sutrikimą, fonologinio suvokimo gebėjimus.

Uždaviniai:

1. Remiantis mokslinės literatūros analize, išnagrinėti kalbos sutrikimų klasifikavimą nacionaliniame ir tarptautiniame kontekstuose, kalbos raidos sutrikimo (kalbos neišsivystymo) sampratą.
2. Išanalizuoti fonologinio suvokimo teorinę sampratą, fonologinio suvokimo gebėjimų vertinimo ypatumus.
3. Įvertinti priešmokyklinio amžiaus vaikų, turinčių kalbos raidos sutrikimą, fonologinio suvokimo gebėjimus žodžio, skiemens, rimo ir fonemos lygmenyse.
4. Išryškinti priešmokyklinio amžiaus vaikų, turinčių kalbos raidos sutrikimą, fonologinio suvokimo gebėjimų stipriąsias ir silpnąsias sritis.

Tyrimo metodologija. Siekiant atskleisti priešmokyklinio amžiaus vaikų, turinčių vidutinį kalbos neišsivystymą, fonologinio suvokimo gebėjimus, buvo pasirinkta taikyti interpretacine

pozicija grįstą *kokybinio tyrimo metodologinę prieigą, atvejo tyrimo (angl. case study) strategiją*. Magistro baigiamajame darbe pasirinkta atvejo tyrimo strategija, grindžiama taikant Vaiko Gerovės Komisijos ir Pedagoginės psichologinės tarnybos pedagoginio psichologinio vertinimo dokumentų analizės, fonologinio suvokimo gebėjimų testavimo, kokybinės ir kiekybinės turinio analizės metodais. Pasirinkta kokybinio tyrimo prieiga leidžia atskleisti tiriamą objektą remiantis *informacijos apdorojimo teorija*.

Tyrimo metodai: *teoriniai* (mokslinės literatūros analizė); *empiriniai* (atvejo analizė: dokumentų analizė, testavimas, kokybinė ir kiekybinė turinio analizė).

Tyrimo imtis ir atranka. Tyrimo imtis buvo sudaryta taikant tikslinės tyrimo imties atrankos būdą, kriterinę atranką. Tyrime dalyvavo 8 priešmokyklinio amžiaus vaikai (6 m.), turintys vidutinį kalbos neišsivystymą. Tyrimas atliktas viename iš Šiaulių miesto lopšelių-darželių.

Tyrimo etapai ir organizavimas. Kokybinis tyrimas buvo organizuojamas 3 etapais (Kardelis, 2002, p. 109): 1) Pasiruošimas tyrimui ir tyrimo organizavimas (temos pavadinimo, tyrimo problemos, objekto, tikslo ir uždavinių formulavimas, mokslinės literatūros analizė, fonologinio suvokimo gebėjimų klausimyno rengimas, imties sudarymas); 2) Empirinių duomenų rinkimas (dokumentų analizė, testavimas); 3) Tyrimo duomenų apdorojimas (gautų tyrimo duomenų apdorojimas, tyrimo duomenų rezultatų analizė, diskusijos aprašymas, išvadų formulavimas, rekomendacijų formulavimas). Tyrimas atliktas viename Šiaulių miesto lopšelyje-darželyje. Empirinis tyrimas vyko 2023 m. rugsėjo-lapkričio mėnesį.

Tyrimo etika. Atliekant tyrimą visuose etapuose buvo remiamasi bendraisiais etikos principais: dalyvių informavimo, savanoriškumo, pagarbos tyrimo dalyviams, konfidencialumo, duomenų patikimumo.

Darbo naujumas, teorinis ir praktinis reikšmingumas. Magistro baigiamojo darbo naujumą ir teorinį reikšmingumą įrodo tai, kad tyrimo metu buvo atskleista priešmokyklinio amžiaus vaikų, turinčių vidutinį kalbos neišsivystymą, fonologinio suvokimo gebėjimų stiprybės ir sunkumai skirtinguose lingvistiniuose vienetuose. Darbo praktinį reikšmingumą lemia tai, kad atsižvelgiant į gautus tyrimo rezultatus ir išvadas buvo suformuluotos rekomendacijos logopedams, ugdančioms priešmokyklinio amžiaus vaikų, turinčių vidutinį kalbos neišsivystymą, fonologinio suvokimo gebėjimus, remiantis turimomis stiprybės ir patiriamais sunkumais.

Darbo struktūra. Darbą sudaro santrauka lietuvių ir užsienio kalba, įvadas, 3 skyriai, diskusija, išvados, rekomendacijos, literatūros sąrašas, 1 priedas. Darbe pateikiama 19 lentelių, 2 paveikslai. Darbo apimtis be priedų – 70 puslapių.

1. PRIEŠMOKYKLINIO AMŽIAUS VAIKŲ, TURINČIŲ KALBOS RAIDOS SUTRIKIMĄ, FONOLOGINIO SUVOKIMO GEBĖJIMŲ TEORINIAI ASPEKTAI

1.1. Kalbos raidos sutrikimo teoriniai aspektai

1.1.1. Kalbos sutrikimų klasifikavimas nacionaliniu ir tarptautiniu lygmenimis

Logopedijos mokslo srityje yra taikomos dvi kalbos sutrikimų klasifikacijos grupės, kurios apima sutrikimų klasifikavimą nacionaliniu ir tarptautiniu lygmenimis. Logopedijoje taikomos medicininis (klinikinis) ir pedagoginis psichologinis požiūriu grįstos kalbos sutrikimų klasifikacijos grupės. Anot Makauskienės ir Ivoškuvienės (2022, p. 31), identifikuojant sutrikimus medicininis požiūriu grindžiama klasifikacija orientuojasi į: a) veiksnis, sukeliančius sutrikimus, b) priežastis, c) pažeidimo vietą, d) sutrikimo laipsnį, e) sutrikimo atsiradimo laiką. Autorių teigimu (ten pat) psichologiniu pedagoginiu požiūriu grįsta klasifikacija atsižvelgia ir daugiau dėmesio skiria funkciniam kalbos aspektams ar kalbinės veiklos pobūdžiui bei struktūriniam kalbos komponentams, t.y. žodynui, garsų tarimui, kalbos gramatiniam taisyklumui. Šios dvi klasifikacijos vieną kitą papildo, nes, kaip teigia mokslininkės (Kamandulytė-Merfeldienė ir Makauskienė, 2021, p. 21; Makauskienė ir Ivoškuvienė, 2022, p. 31), yra siejamos su skirtingomis mokslo sritimis – lingvistikos, psicholingvistikos, psichologijos, neuropsichologijos, specialiosios pedagogikos ir logopedijos. Taip pat kalbos sutrikimai gali būti klasifikuojami ir nagrinėjami remiantis Tarptautine funkcionavimo, neįgalumo ir sveikatos klasifikacija (TFK). Ši klasifikacija orientuojasi į aplinkos ir asmenybės veiksnis, kurie lemia sveikatos būklę, funkcionavimo laipsnį ir lygį (Makauskienė ir Ivoškuvienė, 2022, p. 37). Tarptautinė funkcionavimo, neįgalumo ir sveikatos klasifikacija (TFK) ir TLK-10AM klasifikacija, kuri remiasi medicininis požiūriu, yra parengtos Pasaulio sveikatos organizacijos (PSO) ir gali būti naudojamos kartu (Makauskienė ir Ivoškuvienė, 2022, p. 37). Galima teigti, kad taikomos klasifikacijos orientuojasi į holistinį sutrikimų pažinimą, identifikavimą ir klasifikavimą. Makauskienės ir Ivoškuvienės (2022) teigimu, sutrikimų klasifikacijos suteikia priegią tinkamai parinkti sutrikimą atitinkančius įveikos būdus.

Medicininis (klinikinis) požiūriu grįstas kalbos sutrikimų klasifikavimas tarptautiniame kontekste. Remiantis medicininis požiūriu kalbos sutrikimai ypač sveikatos sektoriuje klasifikuojami Tarptautiniu ligų klasifikatoriumi „Tarptautine statistine ligų ir sveikatos sutrikimų klasifikacija“ (ICD-11³, 2022). Naujausia šio klasifikatoriaus (ICD-11) versija (11

³ ICD-11. (2022). International Classification of Diseases 11th Revision. https://icd.who.int/ct11/icd11_mms/en/release

leidimas) kol kas nėra išversta į lietuvių kalbą. Senesnės versijos TLK-10-AM⁴ (2015) klasifikatoriuje, kuris yra išverstas į lietuvių kalbą, išskiriami du pagrindiniai kalbos sutrikimai: kalbos išraiškos (F80.1) ir kalbos supratimo (F80.2) sutrikimai. Atnaujintame Tarptautinio ligų klasifikatoriaus 11 leidime nurodomi keturi kalbos raidos sutrikimai (6A01.2): 1) kalbos raidos sutrikimas (kalbos suvokimo ir kalbos išraiškos sutrikimas), 2) kalbos raidos sutrikimas (kalbos išraiškos sutrikimas), 3) kalbos raidos sutrikimas (kalbos pragmatikos sutrikimas), 4) kiti kalbos raidos sutrikimai (ICD-11, 2022). Šioje klasifikacijoje kalbos suvokimo ir išraiškos sutrikimas apibūdinamas kaip sutrikimas, kai gebėjimas suprasti sakytinę kalbą (impresyvioji kalba) yra žymiai žemesnis už tikėtiną lygį, atsižvelgiant į asmens amžių ir intelektualinio funkcionavimo lygį, ir jį lydi nuolatinis gebėjimo kurti ir vartoti sakytinę kalbą (ekspresyviają kalbą) sutrikimas. Kalbos išraiškos sutrikimas apibūdinamas kaip specifinis sutrikimas, kai gebėjimas kurti ir vartoti sakytinę kalbą (t. y. ekspresyviają kalbą) yra gerokai žemesnis už tikėtiną lygį, atsižvelgiant į asmens amžių ir intelektualinio funkcionavimo lygį, tačiau gebėjimas suprasti sakytinę kalbą yra palyginti nepakitęs. Kalbos pragmatikos sutrikimas pasižymi nuolatiniais ir ryškiais kalbos suvokimo ir vartojimo socialiniuose kontekstuose sunkumais, pavyzdžiui, suprasti verbalinį humorą ir perkeltinės reikšmės žodžius. Atsižvelgiant į asmens amžių ir intelektualinio funkcionavimo lygį, pragmatiniai kalbos gebėjimai yra žymiai žemesni nei tikimasi, tačiau kiti kalbos suvokimo ir išraiškos komponentai yra palyginti nepažeisti. Klasifikacijoje pabrėžiama, kad šis sutrikimas neturėtų būti identifikuojamas, jei pragmatinis kalbos sutrikimas geriau paaiškinamas autizmo spektro sutrikimu arba kitų kalbos suvokimo ar kalbos išraiškos komponentų sutrikimais.

Pedagoginiu psichologiniu požiūriu grįstas kalbos sutrikimų klasifikavimas nacionaliniame kontekste. Lietuvoje, remiantis pedagoginiu psichologiniu požiūriu, kalbos sutrikimai klasifikuojami „Mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, grupių nustatymo ir jų specialiųjų ugdymosi poreikių skirstymo į lygius tvarkos aprašu“⁵ (2011). Šiame dokumente pateikiamos trys mokinių (vaikų), turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, grupės: negalių, sutrikimų ir sunkumų. Pagal minėtą klasifikaciją, galiojančią nuo 2011 metų, sutrikimų grupei priskiriami mokiniai (vaikai), turintys kalbos sutrikimų. Kalbos sutrikimai minėtame apraše apibūdinami „kaip visos kalbos sistemos ar jos dalies sutrikimai, kai asmuo turi sunkumų dėl kalbos išraiškos ar/ir kalbos suvokimo, bei rašytinės kalbos sutrikimai kaip sakytinės kalbos sutrikimų pasekmė“¹. Įsakyme nurodoma, kad į kalbos sutrikimų grupę patenka šie sutrikimai: fonologiniai sutrikimai, kalbos neišsivystymas (kalbos raidos sutrikimas), kalbos netekimas.

⁴ TLK-10-AM (2015). Tarptautinės statistinės ligų ir sveikatos sutrikimų klasifikacijos dešimtasiasis leidimas, Australijos modifikacija. <http://ebook.vlk.lt/e.vadovas/index.jsp?topic=/lt.webmedia.vlk.drg.icd.ebook.content/html/icd/ivadas.html>

⁵ Mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, grupių nustatymo ir jų specialiųjų ugdymosi poreikių skirstymo į lygius tvarkos aprašas. (2011). *Valstybės žinios*, 2011-07-21, Nr. 93-4428.

Makauskienė ir Ivoškuvienė (2022), priešingai nei minėtame apraše, nurodo, kad kalbos sutrikimų grupei priskiriama ir sulėtėjusi kalbos raida (p. 33). Kalbos sutrikimų apibendrinta klasifikacija nacionaliniu lygmeniu pateikiama 1 paveiksle.

1 pav. Kalbos sutrikimų klasifikacija Lietuvoje pedagoginiu psichologiniu požiūriu⁶

Lietuvos ir užsienio šalių publikacijose nurodoma, kad kalbos sutrikimai gali būti skirstomi į pirminius ir antrinius (Leonard, 2014a; Kaderavek, 2015; Ivoškuvienė ir kt., 2014; Law et al., 2019; Kamandulytė-Merfeldienė ir Makauskienė, 2021; Makauskienė ir Ivoškuvienė, 2022). Tokie kalbos sutrikimai, kurie turi tiesioginę sąsają su kalbos funkcijos sutrikimais ir pasireiškia, kai sutrikimas nėra sąlygotas kitų negalių ar sutrikimų, vadinami pirminiais (Paul et al., 2018; Bishop et al., 2017). Antriniai (arba specifiniai) kalbos sutrikimai yra lydintys pagrindinę diagnozę, pavyzdžiui, intelekto ar klausos sutrikimų, autizmo spektro sutrikimo (Roth & Worthington, 2016; Kamandulytė-Merfeldienė ir Makauskienė, 2021, p. 148; Makauskienė ir Ivoškuvienė, 2022, p. 176). Kitaip tariant, kai vaiko turimas sutrikimas ar negalia turi įtakos jo kalbiniais gebėjimams, yra nustatomas antrinio pobūdžio sutrikimas.

Apibendrinant mokslinės literatūros šaltinius Lietuvos ir užsienio šalių kontekste galima pastebėti, kad kalbos sutrikimų klasifikacijos šiek tiek skiriasi. Skiriamos dvi kalbos sutrikimų klasifikacijos, kurios turi skirtingus tikslus ir požiūrius: medicininė (klinikinė) klasifikacija ir psichologinė pedagoginė klasifikacija. Pastebima, kad klasifikacija nacionaliniu lygmeniu daugiau akcentuoja psichologinį pedagoginį kalbos sutrikimų aspektą, o tarptautiniu lygmeniu

⁶ Mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, grupių nustatymo ir jų specialiųjų ugdymosi poreikių skirstymo į lygius tvarkos aprašas. (2011). *Valstybės žinios*, 2011-07-21, Nr. 93-4428.

orientuojasi į medicininį (klinikinį) požiūrį. Tiek Lietuvoje, tiek užsienyje kalbos sutrikimai gali būti skirstomi į pirminius ir antrinius kalbos sutrikimus.

1.1.2. Kalbos raidos sutrikimo teorinė apibrėžtis

Kalbos raidos sutrikimas yra vienas iš labiausiai paplitusių neurologinės kilmės sutrikimų ikimokykliniame ir priešmokykliniame amžiuje (Conti-Ramsden et al., 2018; Driver & Nelson, 2021; Pace et al., 2022). Lietuvos mokslinėje literatūroje, klasifikacijose vartojamas „kalbos neišsivystymo“ terminas. Kamandulytė-Merfeldienė ir Makauskienė (2021) teigia, kad pastaruoju metu apibūdinant kalbos neišsivystymą gali būti vartojama „neišplėtos kalbos“ sąvoka (p. 147). Autorių teigimu, šis terminas labiau sutelkia dėmesį į sutrikimo struktūrą, o ne į sutrikimo priežastis ir pradėtas vartoti medicininį keičiant požiūrį į kalbos sutrikimus: iš medicininio į pedagoginį. Užsienio literatūroje ir klasifikacijose galima pastebėti, kad šiam sutrikimui apibūdinti yra vartojama įvairi terminija: kalbos sutrikimas (angl. *language impairment, language learning impairment, language disorder*), kalbos raidos sutrikimas (angl. *developmental language disorder*), pirminis kalbos sutrikimas (angl. *primary language impairment*) bei specifinis kalbos sutrikimas (angl. *specific language impairment*) (Reilly et al., 2015, p. 2; Reilly et al., 2014a, p. 457; Reilly et al., 2014b, p. 417; Bishop et al., 2017, p. 1076; Kamandulytė-Merfeldienė ir Makauskienė, 2021, p. 148; Conti-Ramsden et al., 2018, p. 238; Kouri, 2020, p. 2; Rinaldi et al., 2021, p. 2; Vukovič et al., 2022, p. 2; ICD-11, 2022⁷).

Kalbos raidos sutrikimo samprata. Literatūros šaltiniuose minima, kad kalbos raidos sutrikimas (kalbos neišsivystymas) pasireiškia įvairaus lygio klaidomis, kurios pastebimos fonologijos, leksikos, morfologijos, sintaksės, semantikos, pragmatikos aspektais (Dabašinskiene ir Ruzaitė, 2010; Arosio et al., 2017; Arosio et al., 2016; Bishop et al., 2017; Neubauer, 2016; Sansavini et al., 2021; Vukovič et al., 2022). Paul ir kt. (2018), Wallentin (2020) remdamiesi DSM-5 klasifikacija, nurodė, kad kalbos neišsivystymas gali būti apibrėžiamas kaip kalbos išraiškos ir / arba kalbos suvokimo sutrikimas, kuris apima kalbos formą (fonologiją, morfologiją ir sintaksę), kalbos turinį (semantiką) ir/arba kalbos funkciją bendraujant (pragmatiką) bet kokiu deriniu. ASHA (2016) profesinės praktikos apraše pateikiamas panašus kalbos neišsivystymo, kaip kalbos sutrikimo, apibūdinimas. Tarptautiniame ligų klasifikatoriuje (ICD-11, 2022) nurodoma, kad kalbos raidos sutrikimui būdingi nuolatiniai kalbos įsisavinimo, supratimo, kūrimo ar vartojimo trūkumai, atsirandantys vystymosi laikotarpiu ir dėl kurių labai apribojamas asmens gebėjimas bendrauti. ICD-11 (2022) klasifikatoriuje akcentuojama, kad kalbos trūkumai šio sutrikimo atveju nėra paaiškinami kitu neurologinio vystymosi sutrikimu, jutimo sutrikimu ar neurologinėmis aplinkybėmis, pavyzdžiui, smegenų traumas ar infekcijos pasekmėmis.

⁷ ICD-11. (2022). International Classification of Diseases 11th Revision. https://icd.who.int/ct11/icd11_mms/en/release

Literatūroje galima pastebėti, kad nėra visuotinai sutartų kalbos neišsivystymo diagnostinių kriterijų. Kaip teigia Evans ir Brown (2016), Denman ir kt. (2017), yra priimtas sutarimas, kad kalbos raidos sutrikimas identifikuojamas tada, kai kalbos sutrikimas nėra paaiškinamas intelekto, raidos ar klausos sutrikimais. Užsienio literatūroje kalbos neišsivystymas apibrėžiamas kaip neurologinės kilmės raidos sutrikimas, kuriam būdingi kalbos išraiškos ir kalbos suvokimo gebėjimų trūkumai, pasireiškiantys vaikams, kurių kalbos raida labai žymiai vėluoja nuo chronologinio amžiaus, tačiau nėra aptinkamų organinių pakitimų, intelekto sutrikimo, kitų neurologinių sutrikimų (Evans & Brown, 2016; Leonard, 2014b; Morgan et al., 2020). Panašiai kalbos raidos sutrikimą apibūdina ir kitas autorius. Pasak Nudel ir kt. (2023), kalbos raidos sutrikimas apibrėžiamas kaip ilgalaikis visos kalbos sistemos sutrikimas, pasižymintis žemais kalbos komponentų gebėjimais, kurie daro didelę įtaką kasdieniam funkcionavimui, nesant biomedicininėlių būklių (klausos praradimo, intelekto sutrikimo ar autizmo spektro sutrikimo), kai kalbos sutrikimas yra tik dalis sutrikimų komplekso (p. 2). Šalies mokslinėje literatūroje rašoma, kad kalbos neišsivystymas yra „visų kalbos komponentų (fonologinių, leksinių, semantinių) visiškas ar nepakankamas susiformavimas“ (Ivoškuvienė ir kt., 2014, p. 5). Kitos lietuvių autorės nurodo panašų apibrėžimą. Makauskienė ir Ivoškuvienė (2022) teigia, kad kalbos raidos sutrikimas (kalbos neišsivystymas) yra „visos kalbos sistemos (fonetikos, leksikos, gramatikos, rišliosios kalbos) neišlavėjimas, esant normaliai klausai ir įprastinei intelekto raidai“ (p.174).

Kalbos raidos sutrikimo lygiai. Lietuvos moksliniuose šaltiniuose autoriai nurodo ir išskiria tris kalbos neišsivystymo lygius: žymus, vidutinis, nežymus (Mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, grupių nustatymo ir jų specialiųjų ugdymosi poreikių skirstymo į lygius tvarkos aprašas, 2011; Ivoškuvienė ir kt., 2014, p. 5). Makauskienė ir Ivoškuvienė (2022) akcentuoja, kad vertinant kalbos raiškumą ir suprantamumą (garsų tarimą), kalbos suvokimo gebėjimus (receptyvųjį žodyną), tikslinį žodžių parinkimą, minčių raišką išsakant žodžius (produktyvųjį žodyną), kalbos gramatinio taisyklingumo gebėjimus, rišliosios kalbos gebėjimus yra nustatomas kalbos neišsivystymo lygis (p. 178). Kalbos neišsivystymo lygių požymių apibūdinimai pateikiami 1 lentelėje.

1 lentelė. **Kalbos raidos sutrikimo lygių pagrindiniai požymiai** (sudaryta pagal Dabašinskienė ir Ruzaitė, 2010; Krivickaitė, Dabašinskienė, 2013; Dabašinskienė ir Kamandulytė-Merfeldienė, 2014; Balčiūnienė ir Kamandulytė-Merfeldienė, 2018a; 2018b; Makauskienė ir Ivoškuvienė, 2022).

Kalbos raidos sutrikimo lygis	Požymiai
Nežymus	Vyrauja verbalinė kalba, susiformavusi rišlioji kalba, kurioje kartais pasitaiko leksinių, fonologinių, semantinių, morfologinių (kalbos gramatinio taisyklingumo) klaidų (Makauskienė ir Ivoškuvienė, 2022). Krivickaitės, Dabašinskienės (2013), Dabašinskienės ir Ruzaitės (2010) nuomone, produktyvusis žodynas tikslesnis, bet sunkiau įvardinti rečiau vartojamų veiksnių pavadinimus. Nepakankamai išplėtotą būdvardinę leksiką

	savarankiškoje kalboje. Anot Makauskienės ir Ivoškuvienės (2022), tobulėja garsų tarimo gebėjimai, tačiau išlieka tarimo klaidų priebalsių samplaikose, o sudėtingesnės artikuliacijos garsai keičiami paprastesniais. Vaikai vartoja išplėstinius trumpus sakinius, daugelio žodžių reikšmės suprantamos, tačiau nepakankamai suprantamos būdvardžių gramatinės formos, pasireiškia veiksmažodžio laikų (esamojo ir būtojo kartinio) klaidos (Makauskienė ir Ivoškuvienė, 2022). Anot autorių, suprantamos ir sakininėje kalboje vartojamos prielinksnių konstrukcijos.
Vidutinis	Pastebima, jog pradeda formuotis rišliosios kalbos pradmenys. Vaikai bendrauja kalba, žodžiais, bet jie dažnai iškreipti, netaisyklingi, o kalboje vyrauja trumpi, vienažodžiai sakiniai (Makauskienė ir Ivoškuvienė, 2022), todėl pasakojimas suprantamas tik iš konteksto. Tobulėja kalbos suvokimo gebėjimai, nes, pasak Makauskienės ir Ivoškuvienės (2022), vaikai pradeda suprasti vienaskaitos formas ir veiksmažodžių laikus, tačiau vis dar sunkiai supranta būdvardžių gimines, skaičius, linksnius. Vaikai kalboje vartoja ir įvardina kai kuriuos daiktų, veiksmų, požymius pavadinimus, gausėja impresyvūs ir ekspresyvūs žodynas (Dabašinskienė ir Kamandulytė-Merfeldienė, 2014). Pasak Makauskienės ir Ivoškuvienės (2022), vaikai apibūdina daiktą vietoj konkretaus jo pavadinimo, vietoj būdvardžių vartoja žodžius didelis-mažas, arba vartoja priešingos reikšmės žodžius su priešdėliu „ne“. Vartojamas vardininko linksnis ir veiksmažodžio bendratis (Makauskienė ir Ivoškuvienė, 2022). Anot Makauskienės ir Ivoškuvienės (2022) pasitaiko įvairios garsų tarimo klaidos: stebimi daugiaskiemenių žodžių tarimo trūkumai, netaisyklingas priebalsių samplaikų tarimas. Negeba atlikti foneminio suvokimo ir garsinės analizės-sintezės užduočių. Vaikams sunku išlaikyti žodžių skiemeninę struktūrą, atrinkti paveikslėlius su nurodytu garsu, nustatyti tariamą garsą žodyje (Makauskienė ir Ivoškuvienė, 2022).
Žymus	Sutrikę kalbos suvokimo gebėjimai ir kalbos išraiškos gebėjimai, t.y. gebėjimas kalbėti. Vaikai beveik nekalba. Kalboje vyrauja pavieniai garsai, neaiškiai artikuliuojami garsai, garsažodžiai, jų junginiai, iškreipti suaugusiųjų žodžiai (Balčiūnienė ir Kamandulytė-Merfeldienė, 2018a, 2018b). Pastebimi įvairūs netaisyklingo garsų tarimo atvejai. Makauskienė ir Ivoškuvienė (2022) nurodo, kad sudėtinga suprasti vaikams žodžių gramatinės formos, veiksmažodžių laikus, daiktavardžių, būdvardžių linksnius, gimines, skaičių. Autorės nurodo, kad nesupranta priesaginių ir priešdėlinių žodžių darybos, o geriau supranta tik dažniau vartojamas frazes su prielinksniais: ant, po. Gali tas pats daiktas būti vadinamas keliais žodžiais, ar skirtingi daiktai tuo pačiu žodžiu. Makauskienė ir Ivoškuvienė (2022) teigia, kad vaikai nediferencijuoja kalbos garsų, nesuvokia žodžio garsinės sudėties, neišlaiko žodžio skiemeninės struktūros. Autorės akcentuoja, kad dažnai blogai identifikuojami ir nekalbiniai garsai.

Lentelėje pateikta informacija leidžia suprasti, kad kalbos neišsivystymo laipsniai skiriami pagal patiriamus sunkumus kalbos komponentų srityse: garsų tarimo, žodyno, kalbos gramatinio taisyklingumo, rišliosios kalbos. Galima pastebėti, kad nežymaus kalbos neišsivystymo atveju kalba yra labiausiai suprantama, o žymaus kalbos neišsivystymo atveju dažniausiai vaikai nekalba ir sunkiai supranta kalbą. Vidutinio kalbos neišsivystymo atveju kalba ir kalbėjimas yra sunkiai suprantamas kitiems asmenims dėl dažnai pasitaikančių kalbos gramatinio taisyklingumo klaidų.

Tik kai kurie užsienio autoriai nurodo, jog kalbos raidos sutrikimas gali būti skirtingo sudėtingumo: nežymus, vidutinis ir žymus (Nayeb, et al., 2019, p. 1642; Lancaster & Camarata, 2019). Moksliniuose šaltiniuose anglų kalba dažniausiai pateikiami kalbos raidos sutrikimui būdingi bendrieji požymiai neskirstant į lygius. Marini ir kt. (2017) atliktame tyrime buvo nustatyta, kad vaikams, turintiems kalbos raidos sutrikimą, dažnai pastebimi tam tikrų garsų

tarimo trūkumai. Teigiama, kad neretai kartu su kalbos išraiškos sunkumais pasireiškia ir ribotas kalbos suvokimas (Rudolph, 2017; Morgan et al., 2020; Uilenburg et al., 2018). Pasak Suttora ir kt. (2020), Leonard (2014b), šie vaikai retai vartoja žodžius, apibūdinančius objektus, dažniau vartojami tie patys antonimai, rečiau tiksliai įvardinami sudėtingesni veiksmo žodžiai. Law ir kt. (2019) ir Leonard (2014b) teigimu, vaikams, specifinį kalbos raidos sutrikimą, stebimi nepakankami garsinės analizės-sintezės gebėjimai: vaikai klysta skaidydami žodžius garsais, neretai neišgirsta nurodyto garso žodyje. Kalboje vartoja žodžius, kurie nėra suderinti pagal giminę ar skaičių, vyrauja daug gramatinių klaidų: žodžių valdymo, derinimo, kaitymo (Chilosi et al., 2019; Tomas et al., 2015). Galima teigti, kad užsienio kontekste nėra priimta kalbos raidos sutrikimą skirstyti į lygius.

Apibendrinant galima pastebėti, kad kalbos raidos sutrikimo samprata Lietuvos ir užsienio literatūroje apibrėžiama panašiai. Tačiau verta pažymėti, kad šaltiniuose anglų kalba kalbos raidos sutrikimui (kalbos neišsivystymui) apibūdinti yra vartojama labai įvairi terminija. Tiek šalies autoriai, tiek užsienio autoriai publikacijose nurodo, kad kalbos neišsivystymas (neišplėtota kalba ar kalbos raidos sutrikimas) yra kalbos sutrikimas, pasireiškiantis visos kalbos sistemos nepakankamu išsivystymu esant įprastinės raidos intelektui, nesutrikusiai klausai. Žymus, vidutinis ir nežymus – tai dažniausiai Lietuvos mokslinėse publikacijose išskiriami kalbos neišsivystymo laipsniai.

1.2. Fonologinio suvokimo gebėjimų teoriniai aspektai

1.2.1. Fonologinio suvokimo teorinė apibrėžtis

Selevičienės (2013, p. 852), Lundberg ir kt. (2012, p.307), Cárnio ir kt. (2017, p. 591), Carson ir Bayetto (2018, p. 66), Wackerle-Hollman ir kt. (2015, p. 495), Steinbrink ir kt. (2019, p. 2), Milankov ir kt. (2021, p. 2) teigimu, fonologinio suvokimo sąvoka siejama su priešmokyklinio ir ankstyvojo mokyklinio amžiaus tarpsnio (pradinio ugdymo) sritimis, nes fonologinio suvokimo gebėjimai yra vieni svarbiausių įgūdžių, suteikiančių galimybę mokytis skaityti ir rašyti. Anot Shaalan (2020), Alphen ir kt. (2021), fonologinio suvokimo trūkumai yra pagrindinė vaikų, turinčių kalbos raidos sutrikimų, kalbos trūkumo priežastis.

Fonologinio suvokimo samprata. Fonologinis suvokimas yra viena iš trijų sudedamųjų dalių, sudarančių fonologinius gebėjimus. Anot Daniutės ir Staliūnienės (2021), fonologinis suvokimas yra viena svarbiausių ir dažniausiai mokslinėje literatūroje nagrinėjamų ir aprašomų fonologinių gebėjimų grupių (p. 56). Mokslinėje ir metodinėje literatūroje lietuvių kalba vis dažniau vartojama „fonologinio suvokimo“ (angl. *phonological awareness*) sąvoka. Psichologijos ir lingvistikos mokslo srities atstovai įprastai vartoja šio termino sinonimus:

fonologinis supratimas, fonologinis jautrumas, garsinė sintezė-analizė, foneminis suvokimas (Selevičienė, 2013, p. 850; Daniutė ir Staliūnienė, 2021, p. 56; Krivickaitė, 2016, p. 11). Pasak Kairienės ir Daniutės (2015) logopedijos mokslo srityje anksčiau buvo vartojami „foneminio suvokimo“ ir „garsinės analizės-sintezės“ terminai (p. 94). Tačiau galima pastebėti, kad fonologinio suvokimo sąvoka pamažu įsitvirtina ir yra pradedama plačiau vartoti ir logopedijoje (Daniute ir Staliūnienė, 2021, p. 56; Daniutė, 2019, p. 8; Mačiūnaitė ir Šukienė, 2021, p. 3).

Užsienio mokslinėje literatūroje galima atrasti, jog fonologinio suvokimo sąvokai apibūdinti, kaip sinonimai, vartojami įvairūs alternatyvūs terminai: akustinis suvokimas (angl. *acoustic awareness*), fonetinis suvokimas (angl. *phonetic awareness*), garsinė analizė (angl. *auditory analysis*), foneminis skaidymas (angl. *phonemic segmentation*), foneminė analizė (angl. *phonemic analysis*), fonologinis jautrumas (angl. *phonological sensitivity*), foneminis suvokimas (angl. *phonemic awareness*) (Mott & Rutherford, 2012, p. 1; Selevičienė, 2013, p. 850; Labanienė, 2020, p. 15).

Remdamasi užsienio autorių fonologinio suvokimo sampratomis, Gedutienė (2010) pažymi, kad fonologinis suvokimas gali būti apibūdinamas kaip „sąmoningas gebėjimas manipuluoti kalbos garsų sandara, nukreipti dėmesį į žodžius kaip garsų darinius, suvokti ir analizuoti kalbos garsus, įsisąmoninti sakytinės kalbos lingvistinius vienetus ir gebėti atlikti kognityvines operacijas su jais“ (p. 8). Užsienio autoriai, remdamiesi įvairių autorių apibūdinimais, fonologinį suvokimą apibrėžia panašiai. Kitas užsienio autorius Mohammed (2014) fonologinį suvokimą apibūdina kaip jautrumą kalbos garsinei struktūrai, kalbos garsinės struktūros supratimą, t. y. supratimą, kad kalbą sudaro žodžiai, skiemenys, rimai ir garsai (fonemos), gebėjimą sąmoningai atpažinti sakytinės kalbos garsinius segmentus: skiemenis, rimą bei mažiausius vienetus – fonemas (p. 101).

Mokslinėje literatūroje fonologinio suvokimo sąvoka dažniausiai atskleidžiama akcentuojant du pagrindinius komponentus: 1) lingvistinius / fonologinius vienetus, kurie aprašyti anksčiau (žodis, skienuo, rimas, fonema / garsas) ir 2) kognityvines operacijas, kurios reikalingos manipuluojant minėtais lingvistiniais vienetais. Gedutienė (2010, p. 8) pabrėžia, kad analizuojant fonologinį suvokimą svarbu atkreipti dėmesį į tai, kokių pažintinių operacijų reikia užduotims atlikti, o ne tik į skirtingus lingvistinius vienetus. Literatūroje minimos šios kognityvios / pažinimo operacijos, susijusios su fonologiniu suvokimu: fonologinių vienetų atpažinimas, pateikimas, nustatymas, pridėjimas, panaikinimas, sujungimas, išskaidymas, analogijų panaudojimas (Corina et al., 2014, p. 530; Milbrun, 2015, p. 96; Wackerle-Hollman et al., 2015, p. 495; Gedutienė, 2010, p. 8). Kita autorė pateikia panašias pažintines operacijas, kurios reikalingos fonologinių vienetų atpažinimui, bei jas apibūdina plačiau: atpažinimas, kad sakiniai sudaryti iš žodžių, atpažinimas, kad žodžiai gali rimuotis, atpažinimas, kad žodžius

galima suskaidyti į skiemenis, atpažinimas, kad žodžiai gali prasidėti ar baigtis tuo pačiu garsu, atpažinimas, kad žodžiai gali turėti tą patį vidurinį garsą (-us), gebėjimas žodžius suskaidyti į atskiras fonemas, atpažinimas, kad garsus galima panaikinti iš žodžių, kad būtų sukurti nauji žodžiai, gebėjimas sujungti garsus, kad būtų sudaryti žodžiai, gebėjimas išskaidyti žodžius į sudedamuosius garsus (Selevičienė, 2013, p. 863).

Verta pažymėti, kad lingvistinių vienetų suvokimui ir su jais atliekamų pažintinių operacijų vykdymui reikalingi papildomi gebėjimai. Remdamasi užsienio autorių atliktais tyrimais, Gedutienė (2010) akcentuoja tokias papildomas sąlygas, reikalingas fonologinio suvokimo gebėjimų, kurie įvardinti aukščiau, užduotims atlikti: geri kalbos suvokimo įgūdžiai (reikia suprasti, ko prašo užduoties atlikimas), gera trumpalaikė verbalinė atmintis (reikia įsiminti atlikimo instrukciją, lingvistinius vienetus ir jų seką), išugdyti bendri kognityviniai gebėjimai (reikia sutelkti sąmoningą dėmesį į žodžio sandarą, suprasti ir išskirti kalbos garsus, identifikuoti ir palyginti subtilius sakininės kalbos žodžių skirtumus) (p. 9). Galima teigti, kad fonologinio suvokimo gebėjimai yra sudaryti iš daugelio kitų įgūdžių.

Siekiant tiksliau atskleisti fonologinio suvokimo sampratą magistro baigiamajame darbe pateikiama fonologinio suvokimo apibrėžimų įvairovė, kuri leidžia geriau suprasti fonologinio suvokimo komponentus. Išanalizavus rastus fonologinio suvokimo apibrėžimus galima pastebėti, kad lietuvių ir užsienio šalių autoriai, apibūdindami fonologinį suvokimą, pažymi tik kalbos garsinės struktūros, sandaros suvokimo, jautrumo aspektą (žr. 2 lentelę).

2 lentelė. Fonologinis suvokimas kaip kalbos garsinės struktūros jautrumas, suvokimas

Autorius	Metai	Apibrėžimas
Anthony ir Francis	2005, p. 255	Fonologinis suvokimas apibūdinamas kaip žmogaus jautrumo sakininės kalbos garsų struktūrai laipsnis.
Selevičienė	2013, p. p. 850-861	Fonologinis suvokimas apibrėžiamas kaip žodžio garsinės ir fonologinės struktūros supratimas, kaip asmens jautrumo laipsnis sakininės kalbos garsų struktūrai.
Giedrienė	2015, p. 163	Fonologinis suvokimas – „tai visų garso ir skiemens skiriamųjų reikšmių suvokimas, įskaitant kirtį, priegaidę, intonaciją skiemenų kiekį žodyje, žodžio garsinę-skiemeninę struktūrą, ritmą, melodiją“.
McBride	2016	Fonologinis suvokimas apibrėžiamas kaip kalbos garsinės sandaros supratimas ir gebėjimas ją naudotis.
Krivickaitė	2016, p. 11	Fonologinis suvokimas – tai fonologinės analizės sudedamoji dalis ir suvokimas, kad sakiniai sudaryti iš žodžių, žodžiai – iš skiemenų, skiemenys – iš garsų / fonemų, t.y. suvokimas, kad kalba sudaryta iš atskirų elementų.

Analizuojant fonologinio suvokimo apibrėžimus galima pastebėti, kad dažniau fonologinį suvokimą mokslininkai apibūdina akcentuodami ne tik kalbos garsinės struktūros suvokimo lygmenį, bet ir paminėdami aukštesnes vykdomąsias funkcijas. Autoriai apibrėžimuose įvardina konkrečius lingvistinius (fonologinius) vienetus: žodis, skienuo, rimas, fonema, ir akcentuoja gebėjimą ne tik juos atpažinti, bet ir gebėjimą jais manipuliuoti ir atlikti kitas kognityvias

operacijas skirtinguose lingvistiniuose vienetuose (žr. 3 lentelę). Galima teigti, kad naujausiuose moksliniuose šaltiniuose fonologinio suvokimo konceptas atskleidžiamas išsamiau ir plačiau.

3 lentelė. Fonologinis suvokimas kaip kalbos struktūros vienetų suvokimas, identifikavimas ir manipuliavimas jais

Autorius	Metai	Apibrėžimas
Corina ir kt.	2014, p. 530	Fonologinis suvokimas – metalingvistinis kalbos garsų struktūros suvokimas, sąmoningas gebėjimas atpažinti kalbos garsus ir jais manipuluoti.
Grofčíková ir Máčajová	2017, p. 47	Fonologinis suvokimas apibūdinamas kaip tariamų žodžių fonologinės struktūros suvokimas, kaip gebėjimas identifikuoti, atskirti ir manipuluoti fonologiniais segmentais: žodžiais, skiemenimis, garsais.
Cárnio ir kt.	2017, p. 591	Fonologinis suvokimas – tai metalingvistinis įgūdis, gebėjimas suvokti, kad kalbą galima skirstyti į sakinius, žodžius, skiemenis ir fonemas (garsus) ir kad žodžiais, skiemenimis, garsais asmenys gali sąmoningai manipuluoti.
Pfost ir kt.	2019, p. 1	Fonologinis suvokimas apima sąmoningą fonemų, skiemenų ir kitų žodinės kalbos vienetų supratimą ir gebėjimą kognityviai manipuluoti šiais vienetais.
Daniutė	2019, p. 12	Fonologinis suvokimas – tai žodžio fonologinės (garsinės) struktūros suvokimas, t. y. žinojimas, jog kalba sudaryta iš lingvistinių vienetų, ir gebėjimas sąmoningai jais manipuluoti.
Neaum	2021, p. 157	Fonologinis suvokimas apibrėžiamas kaip sąmoningas gebėjimas identifikuoti ir manipuluoti tariamų žodžių garso struktūra, žodinės kalbos vienetais, įskaitant skiemenis (skiemens suvokimą), rimą (rimo suvokimą) ir atskirus garsus (fonemos suvokimą).
Befi-Lopes ir kt.	2022, p. 2	Fonologinis suvokimas – tai žodžio vienetų identifikavimas ir manipuliavimas jais, kuris skirstomas į du lygius: skiemens ir fonemos.

Apibendrinant užsienio ir Lietuvos autorių pateiktus teorinius apibrėžimus, galima teigti, kad fonologinis suvokimas siejamas su žodžio garsinės struktūros, lingvistinių vienetų (rimo, žodžio, skiemens, garso) suvokimu, kognityviniais procesais ir gebėjimu manipuluoti sakininės kalbos vienetais skirtinguose lygmenyse.

Fonologinis suvokimas vs foneminis suvokimas. Fonologinio suvokimo ir foneminio suvokimo sąvokos neturėtų būti vartojamos sinonimiškai. Anot Vukovic ir kt. (2022) labai dažnai foneminis suvokimas ir fonologinis suvokimas literatūroje vartojami kaip sinonimai. Anot Kairienės ir Daniutės (2015), kurios atliko fonologinio suvokimo koncepto analizę, foneminio suvokimo konceptas yra laikomas fonologinio suvokimo dalimi, kuri asocijuojasi su žodžių garsinės sintezės-analizės gebėjimais įvairiai manipuluojant žodžių fonemomis, t. y. foneminis suvokimas siejamas tik su fonemos lygmeniu (p. 94). Užsienio autoriai Vukovič ir kt. (2022) laikosi tokios pačios nuomonės teigdami, jog foneminis suvokimas yra fonologinio suvokimo sampratos dalis. Įvairių autorių nuomone, fonologinio suvokimo sąvoka apima ne tik fonemos lygmenį, bet ir kitų lygmenų gebėjimus: žodžio, skiemens, rimo, fonemos lygmenis (Daniute, 2019, p. 10; Daniutė ir Kairienė, 2015, p. 94; Mott & Rutherford, 2012, p. 4). Tokio požiūrio laikosi ir kita autorė. Anot Selevičienės (2013), foneminio suvokimo sąvoka reiškia atskirų fonemų suvokimą, o fonologinis suvokimas apima ir kitus lygmenis, pavyzdžiui, rimo ir

skiemenu suvokimą (p. 850). Foneminis suvokimas, kaip nurodo autoriai, yra fonologinio suvokimo sudedamoji dalis (Corina et al., 2014, p. 530; Grofčíková & Máčajová 2017, p. 47; Neaum, 2021, p. 157; Milankov et al., 2021, p. 2). Todėl galima teigti, kad foneminio suvokimo ir fonologinio suvokimo apibūdinimai nėra sinonimiški, nes fonologinio suvokimo sąvoka apima daugiau gebėjimų ir yra platesnė už foneminio suvokimo sąvoką.

Fonologinio suvokimo gebėjimai ir jų formavimosi nuoseklumas. Labai svarbu yra atskleisti fonologinio suvokimo gebėjimų vystymosi seką, nes tai turi didelę reikšmę įvertinimui ir ugdymui (Anthony et al., 2011, p. 858). Kiekviena kalba yra sudaryta iš specifinių fonemų, savitų garsų derinių, kurie yra būdingi konkrečiai kalbai (Kantanavičiūtė-Petružė ir Musteikienė, 2023, p. 52). Galima daryti prielaidą, kad bet kuri kalba yra individuali ir turi savitą kalbos žodžių struktūrinį pagrindą. Nepaisant to, kad vyrauja kalbų įvairovė ir kalbai specifiški garsai, fonologinio suvokimo gebėjimų raidos seka yra universali. Tačiau fonologinis suvokimo gebėjimai nesivysto natūraliai, todėl kai kuriems vaikams reikia ugdyti šiuos gebėjimus, kad vaikai išmoktų sklandžiai skaityti. Lundberg ir kt. (2012) nuomone, kalbėdamas vaikas paprastai atsižvelgia į pranešimo reikšmę, o ne į jos kalbinę formą, su kuria yra susijęs fonologinis suvokimas, todėl priešmokyklinio amžiaus vaiko kasdienybėje fonologiniai kalbos segmentai nėra spontaniškai pastebimi ar į juos kreipiamas dėmesys, nepaisant gebėjimų raidos nuoseklumo (p. 306). Tačiau Mohammed (2014, p. 102), Suortti ir Lipponen (2016, p. 1704) teigia, kad fonologinis suvokimas susideda iš įvairių gebėjimų, kurie paprastai vystosi palaipsniui ir nuosekliai ikimokyklinio bei priešmokyklinio ugdymo laikotarpyje.

Mokslinėje literatūroje akcentuojama, kad gebėjimas atlikti fonologinio suvokimo užduotis vyksta pagal tam tikrą nuoseklumą. Krivickaitė (2016) nurodo, jog yra trys fonologinio suvokimo raidos stadijos: 1) žodžio skaidymas skiemenimis, 2) žodžių rimo suvokimas, 3) žodžio skaidymas fonemomis (garsais) (p. 12). Labai panašią seką pastebi ir įvardina užsienio autoriai. Mohammed (2014, p. 102), Thatcher (2010, p. 468) ir Naess (2016, p. 178) teigia, kad fonologinio suvokimo gebėjimai yra keturių lygių, kurie vystosi palaipsniui: žodžio lygmuo, skiemens lygmuo, rimo lygmuo, fonemos lygmuo. Goodrich ir Lonigan (2015, p. 1510), Soleymani ir kt. (2016, p. 16), Pfost ir kt. (2019) teigimu, vaikai iš pradžių geriau suvokia ir atpažįsta didelius ir konkrečius garso vienetus, t. y. žodžius ir skiemenis, o vėliau tampa jautrūs mažiems ir abstraktiems garso vienetams, t. y. fonemoms. Kitaip tariant, vaikai paprastai pirmiau išmoksta jungti garsus į žodį nei suskaidyti žodį į sudedamuosius garsus. Mott ir Rutherford (2012, p. 1) nuomone, fonologinis suvokimas vystosi progresuojant ir kad turimi gebėjimai pradiniuose lygiuose, pavyzdžiui, žodžio lygmenyje numato sėkmę sudėtingesniuose lygiuose, pavyzdžiui, fonemos lygmenyje.

Pasak Soleymani ir kt. (2016, p. 16), fonologinio suvokimo raidos seka prasideda suvokiant žodžius, kaip kalbos vienetus, o po to seka skiemenų, rimo ir galiausiai fonemų suvokimas. Cárnio ir kt. (2017, p. 591), Soares ir Cárnio (2012, p. 70) teigia, kad skiemenų lygmens įgūdžiai vystosi pirmiau ir lengviau nei foneminiai įgūdžiai, nes skiemens lygmens įgūdžiai yra ankstyvoji kalbos garsų atpažinimo ir manipuliavimo struktūra. Kitas pragmatinis modelis tiesiogiai apibūdina fonologinio suvokimo gebėjimų tęstinumą, apimančią žodžių suvokimą, skiemens suvokimą, rimo suvokimą ir fonemų suvokimą (Wackerle-Hollman et al., 2015, p. 496). Pasak autorių, kiekvienas įgūdžių lygmuo apima konkrečias užduotis, susijusias su fonologiniu ir foneminiu suvokimu. Vadinasi galima teigti, kad fonologinio suvokimo gebėjimų raida vystosi nuo didžiausių iki mažiausių lingvistinių vienetų.

Siekiant atskleisti fonologinio suvokimo gebėjimus teoriniu lygmeniu, remiantis mokslinių šaltinių analize, magistro baigiamajame darbe pateikiami lingvistiniai vienetai (lygmenys) ir jiems būdingi fonologinio suvokimo gebėjimai pagal gebėjimų raidos nuoseklumą (žr. 4 lentelę).

4 lentelė. **Fonologinio suvokimo gebėjimai ir jų formavimosi nuoseklumas** (adaptuota pagal Kairienė ir Daniutė, 2015, p. 95; Daniutė, 2019, p. 11)

Gebėjimų formavimosi nuoseklumas	LINGVISTINIS VIENETAS	• FONOLOGINIO SUVOKIMO GEBĖJIMAI
	Žodis	• suskaičiuoti, kiek žodžių yra sakinyje; • įvardyti sudurtinių žodžių abu komponentus (žodžius);
	Skiemu	• išskaidyti žodį į skiemenis; • suskaičiuoti žodžio skiemenis; • sujungti skiemenis į žodį; • pasakyti žodį be tam tikro skiemens ar pakeisti jį kitu skiemeniu;
	Rimas	• identifikuoti besirimuojančius žodžius; • pasakyti su nurodytuoju žodžiu besirimuojantį žodį; • sujungti žodžio pirmą garsą ir likusią žodžio dalį; • pasakyti žodžio pirmą garsą, o po to likusią žodžio dalį;
	Fonema	• nustatyti žodžio pirmą, paskutinį arba vidurinį garsą; • nustatyti, ar žodžiai prasideda / baigiasi tuo pačiu ar kitu garsu; • sujungti garsus į žodį; • išskaidyti žodį į jį sudarančius garsus; • suskaičiuoti žodžio garsus; • pasakyti žodį be tam tikro garso arba pakeisti jį kitu garsu (žodžio pradžioje, viduje, pabaigoje); • pasakyti žodį be tam tikro garso priebalsių derinyje; • prie pasakyto žodžio pridėti tam tikrą garsą.

Remiantis lentelėje pateikta informacija, galima pastebėti, kad fonologinio suvokimo konstrukta sudaro įvairūs gebėjimai, kurie formuojasi palaipsniui. Pastebima, kad aukščiausias

fonologinio suvokimo susiformavimo lygmuo siejamas su kalbos garso identifikavimu, analizavimu ir manipuliavimu garsais. Panašius fonologinio suvokimo gebėjimus ir gebėjimų formavimosi nuoseklumą nurodo ir kiti mokslininkai, tačiau jie vartoja šiek tiek kitokias sąvokas apibūdindami tuos pačius gebėjimus (Gedutienė, 2010, p. 9, Thatcher, 2010, p. 468, Mott & Rutherford, 2012, p. 5, Selevičienė, 2013, p. 863, Corina et al., 2014, p. 530, Mohammed, 2014, p. p. 102-104, Milbrun, 2015, p. 96, Wackerle-Hollman et al., 2015, p. 495, Gillon, 2017, p. p. 3-7, Grofčíková & Máčajová, 2017, p. 48, Germano et al., 2017; Befi-Lopes et al., 2022, p. 4).

Apibendrinant galima teigti, kad fonologinis suvokimas Lietuvos ir užsienio literatūroje dažniausiai apibrėžiamas kaip gebėjimas suprasti kalbos struktūrą, identifikuojant lingvistinius (fonologinius) vienetus: žodį, skiemenį, rimą ir fonemą ir atliekant kognityvines operacijas, kurios reikalingos manipuliuojant nurodytais lingvistiniais vienetais. Verta pažymėti, kad fonologinis suvokimas ir foneminis suvokimas nėra sinonimiškos sąvokos. Fonologinis suvokimas apima žodžio, skiemens, rimo ir fonemos lygmenis, o foneminis suvokimas – tik fonemos lygį. Mokslinėje literatūroje teigiama, kad fonologinio suvokimo gebėjimai vystosi nuosekliai pagal tokią seką: nuo didžiausio lygmens (žodžio), pereinant prie skiemens, rimo ir pasiekiant mažiausio kalbos vieneto lygmenį – fonemos (garso) lygmenį.

1.2.2. Priešmokyklinio amžiaus vaikų fonologinio suvokimo gebėjimų vertinimo teoriniai aspektai

Analizuojant mokslinę literatūrą pastebima, kad priešmokyklinio amžiaus vaikų fonologinio suvokimo gebėjimai dažniausiai vertinami skaitymo sutrikimų kontekste, o fonologinio suvokimo trūkumai siejami su lėtesniu išmokimu skaityti, skaitymo sunkumų priežastimi ar pasekme (Wackerle-Hollman et al., 2015; Naess, 2016; Befi-Lopes et al., 2022; Bishop et al., 2017). Literatūroje taip pat aptinkami tyrimai, kuriuose fonologinio suvokimo gebėjimai buvo vertinami garsų tarimo ar kitų raidos sutrikimų, negalių kontekste (Barton-Hulsey et al., 2018).

Fonologinio suvokimo vertinimo nuoseklumas. Pasak Loucas ir kt. (2016), fonologinio suvokimo vertinimo instrumentą dažniausiai sudaro užduotys, kurias atliekant reikia manipuluoti žodžių garsine struktūra. Mohammed (2014, p. 102), Mott ir Rutherford (2012, p. 2) teigimu, fonologinis suvokimas vystosi iš viršaus į apačią, t.y. besimokantieji pradeda nuo viso žodžio lygio, skiemenų lygio ir palaipsniui pereina prie mažiausių garsų segmentų – fonemų– suvokimo ir manipuliavimo. Autorius akcentuoja, kad ši koncepcija yra svarbi, nes suteikia pagrindą vertinimo metu pateikti užduotis nuo lengvų (t. y. žodžio suvokimo) iki sunkesnių (t. y. fonemų suvokimas). Pasak Barton-Hulsey ir kt. (2018), priklausomai nuo

vertinamo fonologinio suvokimo lygmens (komponento), užduotys pateikiamos sudėtingėjančia tvarka pagal fonologinio suvokimo gebėjimų vystymosi nuoseklumą.

Užduotys, skirtos fonologinio suvokimo vertinimui. Mokslinėje literatūroje atliekant įvairius tyrimus nurodoma, kokios užduotys turėtų sudaryti fonologinio suvokimo vertinimo testus. Mott ir Rutherford (2012, p. 2) pažymi, kad vertinimo testus turi sudaryti užduotys, kurios atspindi visus fonologinio suvokimo lygmenis: žodžio, skiemens, rimo, fonemos. Taigi, norint sėkmingai įvertinti vaikų fonologinio suvokimo gebėjimus, reikia atkreipti dėmesį į lygius. Literatūroje minima, kad užduotys, skirtos įvertinti gebėjimus kiekviename fonologinio suvokimo lygmenyje, yra glaudžiai susijusios viena su kita. Pasak Gillon (2017), fonologinio suvokimo įgūdžiai fonemos lygmenyje, pavyzdžiui, fonemų atpažinimas, jungimas, panaikinimas, skaidymas, yra glaudžiai tarpusavyje susiję (p. p. 7-8).

Pasak Goodrich ir Lonigan (2015, p. 1510), Mohammed (2014, p. 102), Wilcox ir kt. (2020) fonologinis suvokimas gali būti vertinimas įvairiomis užduotimis, tokiomis kaip žodžių sakinyje skaičiavimo, žodžių skaidymo į skiemenis, žodžio skiemenų skaičiavimo, garsų jungimo (t. y. garsų sujungimas, kad sudarytų žodžius ar žodžių segmentus), garsų panaikinimo (t. y. garsų pašalinimas iš žodžių formuojant naujus žodžius), garsų skaidymo (t. y. žodžių garsų išskyrimas arba žodžių skaidymas į juos sudarančius garsus) ir rimavimo (t. y. nustatant besirimuojančius žodžius). Autoriai nurodo, kad vertinimo užduotys turi būti nukreiptos į manipuliavimą garsais skirtingais kalbinio sudėtingumo lygiais, t.y. žodžio, skiemens, rimo ar fonemos lygiais. Steinbrink ir kt. (2019, p. 7) tyrime fonologinio suvokimo gebėjimai buvo vertinami trijose lygmenyse: skiemens, rimo, fonemos.

Pasak Barton-Hulsey ir kt. (2018), rimo lygmens užduotyse vaikų prašoma atpažinti žodžius, kurie rimuojasi arba skamba panašiai. Skiemens lygmens užduotyse vaikas prašomas identifikuoti skiemenų kiekį žodyje, sumaišyti skiemenis vietomis. Užduotys, įvertinančios fonologinį suvokimą fonemos lygmeniu, apima fonemos išskyrimo užduotis, kai vaiko prašoma atpažinti pirmąjį ar paskutinį žodžio garsą. Fonemų jungimo užduotys reikalauja, kad vaikas sujungtų garsus, kad sudarytų visą žodį. (Barton-Hulsey et al., 2018). Vukovic ir kt. (2022) teigimu, fonologinio suvokimo vertinimo užduotys apima besirimuojančių žodžių paiešką, t. y. rimuojančių žodžių porų atpažinimą žodžių grupėje arba rimo pateikimą su duotu žodžiu. Pasak Subotić (2011) ir Čolić (2018), kai kurios užduotys, kuriomis vertinamas fonologinis suvokimas, apima žodžio pirmo ir paskutinio žodžio garso išskyrimą, žodžio, kuris skiriasi nuo kitų pirmu ar paskutiniu garsu, suradimas žodžių grupėje, žodžio skaidymas į fonemas ir skiemenis, fonemų jungimą į skiemenis ar žodžius (cit. Iš Vukovic et al., 2022, p. 6).

Moksliniuose tyrimuose autoriai nurodo, kokias užduotis taikė norėdami įvertinti fonologinio suvokimo gebėjimus. Milankov ir kt. (2021, p. 2) ir Dessemontet ir de Chambrier,

2015) atliktuose tyrimuose buvo pasirinkta fonologinio suvokimo gebėjimus vertinti pateikiant šias užduotis: skiemenų jungimą į žodžius, skiemenų skaidymą, pirmo ir paskutinio garso išskyrimą, rimo atpažinimą, žodžio suskaidymą garsais, garso panaikinimą žodyje ir garso žodyje pakeitimą kitu. Wackerle-Hollman ir kt. (2015) fonologinio suvokimo gebėjimus vertino žodžio, skiemens, rimo, fonemos lygmenyse. Tyrime nurodyta, kad vaikai turėjo suskiemuoti dviejų, trijų ar keturių skiemenų žodžius suplojant, identifikuoti besirimuojantį žodį pasirenkant iš trijų paveikslėlių, atpažinti žodį, kuris prasideda tuo pačiu garsu kaip ir tikslinis žodis, pateikiant tris iliustruotus pasirinkimus, sujungti skiemenis ar garsus į žodį. Befi-Lopes ir kt. (2022) atliktame tyrime, kuriame dalyvavo vaikai, turintys kalbos raidos sutrikimų, fonologinio suvokimo gebėjimų vertinimui buvo pateiktos užduotys skiemens, rimo ir fonemos lygmenyse. Autoriai nurodo, kad vaikams reikėjo atlikti skiemenų sintezės, analizės operacijas, identifikuoti, kiek skiemenų sudaro žodį, įvardinti besirimuojančius žodžius, identifikuoti pirmą ir paskutinį žodžių garsą, žodžių daryba, kuri prasideda nurodytu garsu, skaidyti žodžius garsais, iš garsų sudaryti žodį, pakeisti garsą kitu garsu, sudarant naują žodį. Godin ir kt. (2018) fonologinio suvokimo gebėjimus vertino pateikdami 11 nuosekliai sudėtingėjančių manipuliavimo užduočių skiemens ir fonemos lygmenyse.

Įvairiuose tyrimuose buvo vertinami fonologinio suvokimo gebėjimai ir nurodomos vertinimo sritys ne tik pagal lingvistinius vienetus, bet ir pagal kognityvinės operacijas. Viename tyrime buvo sudarytas testas, skirtas fonologinio suvokimo gebėjimams tirti (Lundberg, 2012, p. 310). Autorius nurodo, jog testą sudarė penkios skirtingų sričių kategorijos: rimo atpažinimas, nustatymas, ar žodžiai prasideda tuo pačiu, ar kitu garsu, nustatymas, fonemų skaičiavimas žodyje, žodžių ilgio palyginimas ir žodžio skaidymas garsais (Lundberg, 2012, p. 310). Galima pastebėti, kad šiame teste buvo vertinami gebėjimai rimo, fonemos lygmenyse. Gibbs (2003) (cit. iš Lundberg, 2012, p. 310) įrodė, kad fonologinio suvokimo testuose paveikslėliai palengvina užduotis, nes tokiu būdu sumažinama atminties apkrova.

Kitame tyrime (Pfof et al., 2019,) priešmokyklinio amžiaus vaikų fonologinis suvokimas buvo įvertintas šešiose kategorijose, apimančiais įvairaus dydžio lingvistinius vienetus, kuriuos reikia atpažinti ir jais manipuluoti. Pfof ir kt. (2019, p. 4) tyrime siekiant įvertinti vaikų skiemenų, rimo, fonemų lygmenų fonologinį suvokimą vaikai turėjo identifikuoti besirimuojančius žodžius ir suskaidyti žodžius į skiemenis, palyginti ir nustatyti, ar žodžiai prasideda tuo pačiu garsu, atlikti fonemos panaikinimo užduotį, pagal kurią vaikai iš pradžių turėjo išskirti pirmąjį žodžio garsą, tada antrą ir ištarti likusią žodžio dalį bei reikėjo išskaidyti žodį garsais. Šiame tyrime buvo vertinami gebėjimai skiemens, rimo ir fonemos lygmenyse.

Grofčíková ir Máčajová (2017) atliko tyrimą, kuriame buvo vertinami priešmokyklinio amžiaus vaikų, turinčių sutrikimų, fonologinio suvokimo gebėjimai. Autorės nurodo, jog

vertinimo metu vaikai turėjo sujungti du žodžius, kad sukurtų naują sudurtinį žodį, sujungti du skiemenis, kad būtų sudarytas žodis arba sujungti atskiras fonemas, kad susidarytų žodis. Taip pat reikėjo atlikti užduotis, susijusias su panaikinimo kognityvia operacija žodžio, skiemens, fonemos lygmenyse. Pavyzdžiui, vaikai turėjo pašalinti žodį iš sudurtinio žodžio, skiemenį iš žodžio ar fonemą iš žodžio, kad susidarytų nauji žodžiai. Grofčíková ir Máčajová (2017, p. 48) nuomone, priešmokyklinio amžiaus vaikai turėtų gebėti: suskaičiuoti, kiek žodžių yra sakinyje (žodžio lygmuo), skaidyti bent trijų skiemenų žodžius į skiemenis (skiemenų lygmuo), suprasti rimavimo sąvoką, identifikuoti besirimuojančius žodžius (rimo lygmuo), atskirti pirmą ir paskutinį garsą žodžiuose, pakeisti žodžio garsą, kad būtų sukurtas naujas žodis (fonemos lygis). Taigi, galima daryti prielaidą, kad tokias sritis būtų naudinga ir prasminga įtraukti į vertinimo testus.

Fonologinio suvokimo vertinimas Lietuvoje. Analizuojant literatūrą, pastebima, kad Lietuvoje nėra sukurtų standartizuotų fonologinio suvokimo gebėjimų vertinimui skirtų testų. Nacionaliniame kontekste nėra įprasta vertinti fonologinio suvokimo gebėjimus visose keturiuose lygmenyse (Daniutė ir Staliūnienė, 2021, p. 65). Pastebima, kad Lietuvoje fonologinio suvokimo gebėjimai vertinami atliekant aukščiausio lygmens (fonemos lygmens) užduotis. Kairienė ir Daniutė (2015, p. 98) akcentuoja, kad fonologinis suvokimas vertinamas tikrinant garsinės analizės-sintezės ir foneminio suvokimo gebėjimus. Taigi, fonologinio suvokimo gebėjimų vertinimas Lietuvoje yra dar nepakankamai išplėtotas.

Tarptautiniame kontekste taikomi fonologinio suvokimo gebėjimų vertinimo testai. Užsienio šalių literatūroje galima pastebėti, jog yra nemažai sukurtų priešmokyklinio amžiaus vaikų fonologinio suvokimo gebėjimų vertinimo testų. Vukovic ir kt. (2022) remdamiesi kitų autorių šaltiniais, teigia, kad angliškai kalbančiose šalyse fonologinis suvokimas gali būti vertinamas pagal šiuos testus: Sutherlando fonologinio suvokimo testą (angl. *Sutherland Phonological Awareness Test*) „SPAT-R“, išsamų fonologinių procesų testą (angl. *Comprehensive Test of Phonological processes*) „CTOPP“, fonologinio suvokimo testą (angl. *Phonological Awareness Test-2*) „PAT-2“, dar kitaip vadinamą „FONT“ testu (Golubović ir kt., 2019), ir išankstinio raštingumo įgūdžių patikrą (angl. *Pre-Literacy Skills Screening*) „PLSS“ (p. 6). Taip pat literatūroje minimas ir fonologinio suvokimo atrankos testas (angl. *Phonological Awareness Screening Test*) „PAST“ (Kilpatrick, 2016). Toliau išsamiau aptariamai minėti testai.

Sutherlando fonologinio suvokimo testas (SPAT-R) yra individualus diagnostinis fonologinio suvokimo testas, kurį sudaro garsų atpažinimo, jungimo, skaidymo, skiemens lygmens suvokimo, rimavimo, fonemų atpažinimo ir manipuliavimo fonemomis užduotys. Šis testas dažniausiai taikomas mokyklinio amžiaus vaikams. Išsamus fonologinių procesų testas (CTOPP) apima visus tris fonologinius gebėjimus, iš kurių vienas yra fonologinis suvokimas.

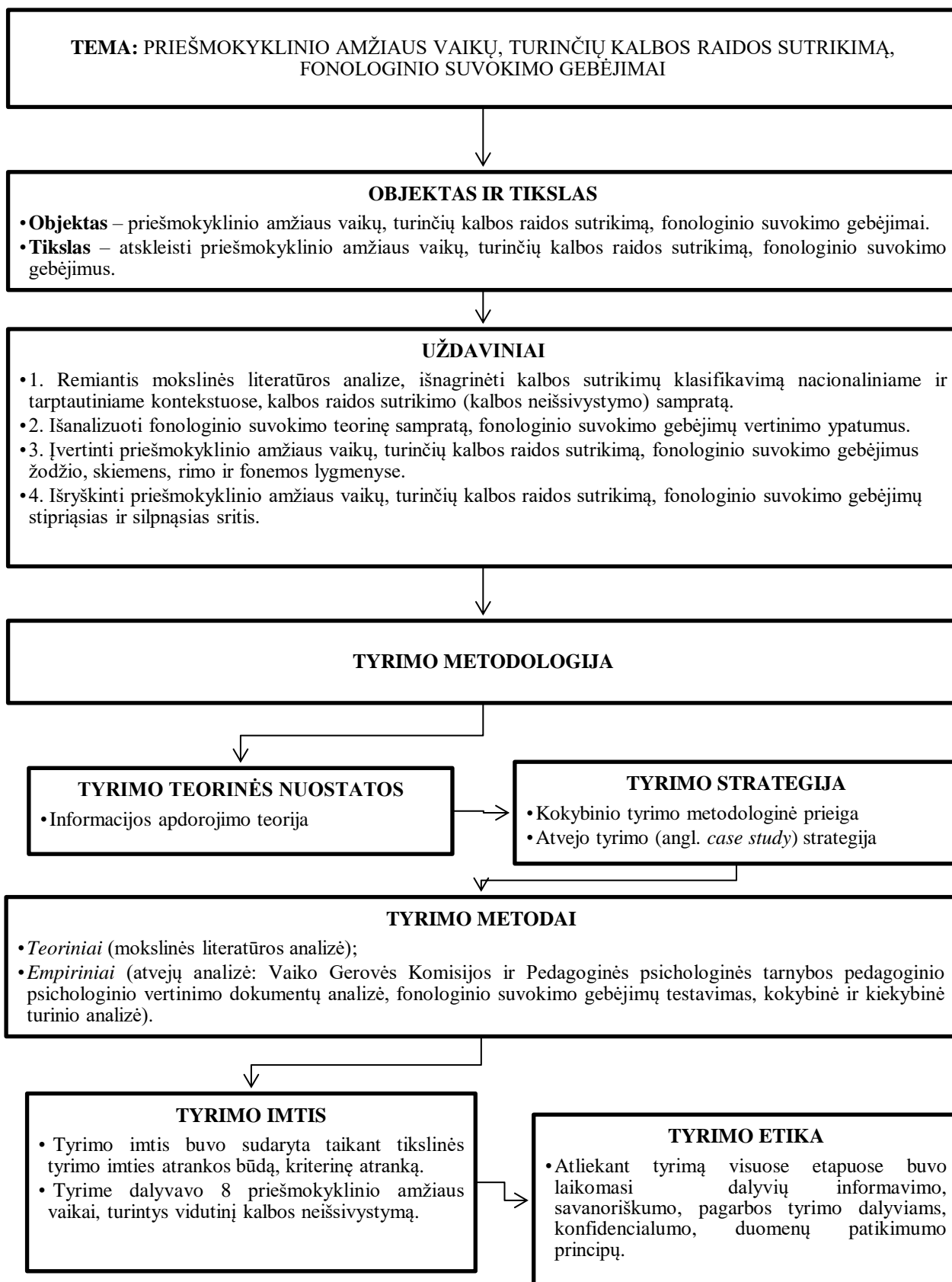
Šiame teste vertinami 4–6 metų vaikų fonologinio suvokimo gebėjimai žodžio, skiemens ir fonemos lygmenyse. Užsienio autoriai (Golubović et al., 2019) nurodo, kad vienas iš galimų fonologinio suvokimo vertinimo modelių arba testų yra PAT-2 testas. Anot autoriaus, testą sudaro septynios kategorijos: skiemenų jungimas, paskutinio skiemens identifikavimas, rimo atpažinimas, fonemų išskaidymas, paskutinio garso identifikavimas, fonemos pakeitimas ar fonemos panaikinimas. Vukovic ir kt. (2022) nuomone, šiuo testu vertinamas 5-9 metų vaikų fonologinis supratimas skiemens, rimo ir fonemos lygmenyse. Apie išankstinio raštingumo įgūdžių patikrą (PLSS) rašoma, kad testas apima šias kategorijas (angl. *subtests*): rimavimo, skiemenų jungimo į žodžius, žodžių skaičiavimo sakinyje, skiemens ar pirmo garso panaikinimo (kai vaikui garsiai ištariamas žodis, o mokinys turi ištartį žodį, praleisdamas tam tikrą žodžio dalį). Literatūroje galima atrasti prieinamą fonologinio suvokimo vertinimo atrankos testą (PAST), kurį sudaro skiemens, rimo, fonemos lygio užduotys. Skiemens lygmens užduotis sudaro skiemens panaikinimo gebėjimų reikalaujanti užduotis, o rimo lygmens užduotyje reikalaujama įvardinti besirimuojantį žodį su nurodytu žodžiu. Šiame teste fonologinis suvokimas plačiausiai fonemos lygmenyje taikant fonemų panaikinimo ir keitimo užduotis.

Soares ir Cárnio (2012), Cárnio ir kt. (2017), Befi-Lopes ir kt. (2022) atliktuose tyrimuose fonologinio suvokimo gebėjimus vertino taikant dar nepaminėtą CONFIAS (angl. *Phonological Awareness: Instrument for Sequential Evaluation*) instrumentą, kurį sudarė rimo, skiemens, fonemos lygmenų užduotys. Golubović ir kt. (2019) padarė prielaidą, kad dauguma fonologinio suvokimo vertinimo testų yra sunkiau pritaikomi vaikams, turintiems kalbos sutrikimų, nepaisant jų amžiaus (p. 6).

Apibendrinant įvairių autorių nuomonę, galima pastebėti, kad mokslinėje literatūroje dažniausiai fonologinio suvokimo vertinimas nukreiptas į manipuliavimą garsais skirtingais kalbinio sudėtingumo lygiais, t.y. žodžio, skiemens, rimo ar fonemos lygiais. Publikacijose akcentuojama, kad vertinant fonologinio suvokimo gebėjimus svarbu atsižvelgti į šių gebėjimų formavimosi nuoseklumą. Literatūroje pastebima, kad fonologinio suvokimo gebėjimų vertinimo sritys apima lingvistinius vienetus (žodžio, skiemens, rimo ir fonemos lygmenis) ir manipuliavimo visuose lygmenyse kognityvias operacijas. Fonologinio suvokimo gebėjimams įvertinti tarptautiniame kontekste yra sukurta nemažai testų, tačiau yra ribotas jų pritaikomumas vaikams, turintiems kalbos sutrikimų, o Lietuvoje testų, skirtų įvertinti fonologinio suvokimo visus lygmenis nėra. Šaltiniuose anglų kalba fonologinio vertinimo testuose naudojamos įvairios užduotys, kurios matuoja skirtingus fonologinio suvokimo komponentų lygius. Galima pastebėti, kad dauguma testų apima labai panašias kategorijas, operacijas ir pagrindinius lygmenis.

2. TYRIMO METODOLOGIJA

Tyrimo planas. Siekiant atskleisti priešmokyklinio amžiaus vaikų, turinčių kalbos raidos sutrikimą, fonologinio suvokimo gebėjimus, remiantis mokslinės literatūros šaltinių analize, buvo parengtas tyrimo planas (žr. 2 paveikslą). Anot Bitino ir kt. (2008, p. 74), tyrimo planas reikalingas tam, kad tyrėjo „veikla būtų kryptinga ir rezultatyvi“.

2 pav. Priešmokyklinio amžiaus vaikų, turinčių kalbos raidos sutrikimą, fonologinio suvokimo gebėjimų tyrimo planas

Tyrimo metodika. Pasirinkta kokybinio tyrimo (atvejo analizės) prieiga leidžia atskleisti tiriamą objektą remiantis *informacijos apdorojimo teorija*. Šios teorijos atstovai, anot Makauskienės ir Ivoškuvienės (2022, p. 53), Žukauskienės (2007), analizuoja kognityvinį funkcionavimą ir kaip išmokstama kalba, nagrinėja individo sugebėjimą priimti, kaupti ir pertvarkyti žodinę girdimąją informaciją. Magistro baigiamajame darbe analizuojami fonologinio suvokimo gebėjimai, kurie turi įtakos kalbos raidai ir kalbos išmokimui, todėl darbe remiamasi informacijos apdorojimo teorija. Miller (2011) teigimu, laikantis informacijos apdorojimo teorijos nuostatų, yra išskiriami informacijos apdorojimo etapai: sisteminimas, perkėlimas, skirstymas, dėmesys ir atmintis. Atliekant magistro baigiamojo darbo tyrimą buvo laikomasi nuostatos, kad fonologinio suvokimo gebėjimai, kaip informacijos apdorojimo teorijos aspektas, turi įtakos kalbos išmokimui, o vaikams, turintiems vidutinį kalbos neišsivystymą, pasireiškia fonologinio suvokimo trūkumų, todėl yra svarbu juos analizuoti ir tokiu būdu rasti sprendimus, kurie bus naudingi praktikoje.

Empiriniame tyrime, siekiant atskleisti priešmokyklinio amžiaus vaikų, turinčių kalbos raidos sutrikimą, fonologinio suvokimo gebėjimus, buvo pasirinkta taikyti interpretacine pozicija grįstą ir socialiniuose moksluose taikomą *kokybinio tyrimo* metodologinę prieigą. Anot Kardelio (2002, p. 273), kokybinis tyrimas apibūdinamas kaip „sisteminis, nestruktūrizuotas atvejo ar individų grupės, situacijos ar įvykio tyrimas natūralioje aplinkoje, siekiant suprasti tiriamuosius reiškinius bei pateikti interpretacinį, holistinį jų paaiškinimą“. Bitino ir kt. (2008, p. 296) nuomone, kokybinis tyrimas – „empirinis tyrimas, teikiantis išvadas apie tyrimo objektą, paremtas kokybinių (išreikštų žodžių ar kitokių neskaitmeninių simbolių forma) duomenų analize“.

Atsižvelgiant į tyrimo tikslą buvo pasirinkta kokybinio tyrimo strategija – *atvejo tyrimas* (angl. *case study*). Atvejo tyrimas – tai „reikšmingo socialinio komponento ar įvykio visapusiškas, išsamus ir detalus tyrimas, siekiant išryškinti, atskleisti teorijai svarbią idėją“ (Bitinas ir kt., 2008, p. 293). Anot Creswell (2013, p. 97), atvejo tyrimas – yra kokybinis metodas, pagal kurį tyrėjas tiria realaus gyvenimo, šiuolaikinę sistemą (vieną atvejį) arba kelias sistemas (kelis atvejus), rinkdamas išsamius duomenis, apimančius kelis informacijos šaltinius, ir pateikdamas atvejo (atvejų) aprašymą. Bitino (2006, p. 90) teigimu, taikant šią strategiją „tyrimo objektui atstovauja keli tipiški individualūs objektai“. Magistro baigiamajame darbe taikomas kolektyvinis (sudėtinis) atvejo tyrimas, kai, anot Luobikienės (2000, p. 132), atvejo tyrimas (atvejo analizė) „yra praplečiama siekiant apjungti atskirus atvejus, norint sužinoti daugiau apie reiškinį, populiaciją“. Creswell (2013, p. 99) teigimu, atliekant kolektyvinį atvejo tyrimą (kelių atvejų tyrimą) pasirenkama viena problema, tačiau tyrėjas pasirenka kelis reikiamus atvejus, kad iliustruotų pasirinktą problemą. Magistro baigiamajame darbe buvo pasirinkta analizuoti 8

priešmokyklinio amžiaus vaikų, turinčių vidutinį kalbos neišsivystymą, atvejus. Magistro baigiamajame darbe pasirinkta atvejų tyrimo (atvejų analizės) strategija yra grindžiama taikant Vaiko Gerovės Komisijos ir Pedagoginės psichologinės tarnybos pedagoginio psichologinio vertinimo dokumentų analizės, fonologinio suvokimo gebėjimų testavimo, kokybinės turinio analizės ir kiekybinės turinio analizės metodus.

Duomenų rinkimas. Pirmiausia empirinio tyrimo duomenys buvo renkami taikant *dokumentų analizės* metodą. Luobikienė (2000, p. 157) teigia, kad „dokumentai, tiek istoriniai, tiek šiuolaikiniai, yra vertingas socialinių tyrimų duomenų šaltinis“. Dokumentų analizė – „toks pirminės sociologinės informacijos rinkimo būdas, kai pagrindinis informacijos šaltinis yra įvairūs dokumentai“ (Luobikienė, 2000, p. 176). Magistro baigiamajame darbe buvo atliekama kiekvieno tyrimo dalyvio (vaiko) Vaiko Gerovės Komisijos ir Pedagoginės psichologinės tarnybos pedagoginio psichologinio vertinimo dokumentų analizė. Empirinėje tyrimo dalyje aprašomi pasirinkti atvejai remiantis minėtais dokumentais. Taikant dokumentų analizės metodą buvo siekiama surinkti informaciją apie tyrime dalyvavusių asmenų bendrąją informaciją (amžius, pedagoginio psichologinio vertinimo išvada, teikiama švietimo pagalba ir pan.) ir apie tyrimo dalyvių (vaikų) galias ir sunkumus skirtingose srityse, įskaitant ir fonologinio suvokimo gebėjimus. Kadangi iš dokumentų analizės surinktų duomenų informacijos apie fonologinio suvokimo gebėjimus pritrūko, todėl buvo pasirinktas kitas duomenų rinkimo būdas, kuris aprašomas toliau.

Anot Luobikienės (2010, p. 75) vienas iš galimų tyrimo duomenų rinkimo būdų yra testų taikymas, todėl empirinio tyrimo duomenys, t. y. kiekvieno atvejo duomenys, buvo renkami taikant *testavimo* metodą. Valackienės ir Mikėnienės (2010, p. 134) teigimu, testai – „standartinių užduočių rinkinys tiriamajam objektui patikrinti, standartizuotos užduotys“. Magistro baigiamajame darbe buvo taikomas testas (klausimynas), skirtas įvertinti priešmokyklinio amžiaus vaikų, turinčių kalbos raidos sutrikimą, fonologinio suvokimo gebėjimus.

Duomenų apdorojimas / analizė. Anot Creswell (2013, p. 101), kai pasirenkami keli atvejai atliekant atvejo tyrimą, pirmiausia pateikiamas išsamus kiekvieno atvejo aprašymas, todėl tyrimo metu surinkti empiriniai duomenys pirmiausiai buvo aprašomi pateikiant kiekvieno tyrimo dalyvavusio dalyvio atvejo aprašymą atliekant kokybinę turinio analizę iš surinktų duomenų taikant dokumentų analizės metodą. Tuomet buvo analizuojami testavimo metu gauti duomenys apie kiekvieną atvejį. Taip pat duomenys buvo analizuojami atliekant apibendrintą visų atvejų analizę apie fonologinio suvokimo gebėjimus skirtinguose lygmenyse taikant kiekybinę turinio analizę.

Taikant dokumentų analizės duomenų rinkimo metodą surinkti empiriniai duomenys buvo analizuojami ir sisteminami taikant *turinio analizės metodą* (angl. *content analysis*). Turinio

analizė – yra mokslinis įrankis, tyrimo metodas, leidžiantis kurti pagrįstas išvadas ir pritaikyti jas kontekste remiantis gautais empiriniais duomenimis, suteikiantis naujų įžvalgų, padidinantis tyrėjo supratimą apie pasirinktą objektą (Krippendorff, 2018, p. 24). Bitinas ir kt. (2008, p. 230) teigia, kad „kokybinė turinio analizė gali būti apibrėžta kaip empirinis, metodologinis tekstų nagrinėjimas šių tekstų kontekste“. Morse (1997) (cit. Bitinas ir kt., 2008, p. 229) teigimu, turinio analizės pagrindinis tikslas yra atskleisti, nustatyti esminius, naujus tiriamo objekto aspektus. Atliekant dokumentų analizę, dokumentuose pateikti duomenys buvo skirstomi į iš anksto sudarytas kategorijas ir subkategorijas, remiantis turimais duomenimis kiekvienu atveju, bei buvo aprašomi ir pateikiami lentelėse.

Visų atvejų gauti empiriniai duomenys buvo apibendrinti ir analizuojami taikant *kiekybinės turinio analizės* (angl. *quantitative content analysis*) metodą, siekiant išryškinti fonologinio suvokimo silpnąsias ir stipriąsias sritis. Anot Bitino ir kt. (2008, p. 230), kiekybinė turinio analizė taikoma tada, „kai tyrėjas, pasitelkęs turimą kompetenciją, žinias, empatiškumo gebėjimus, mechaniškai atrenka kategorijas ir apskaičiuoja jų kiekį“. Magistro baigiamajame darbe duomenys buvo analizuojami ir apibendrinami pateikiant iš anksto numatytas kategorijas: gebėjimai išugdyti, gebėjimai išugdyti iš dalies, gebėjimai neišugdyti, ir skaičiuojant įvėrcius kiekvienu atveju. Jei tyrimo dalyvis visas užduotis atliko teisingai, t.y. pateikė teisingą atsakymą žodžiu, pildoma, jog gebėjimai išugdyti. Jei tyrimo dalyvis pateikė bent vieną teisingą atsakymą vienoje užduotyje, pildoma, jog gebėjimai išugdyti iš dalies. Jei tyrimo dalyvis nepateikė užduotyje nei vieno teisingo atsakymo, pildoma, jog gebėjimai neišugdyti. Taip pat buvo skaičiuojami kategorijose esantys dažniai, siekiant išryškinti stipriąsias ir silpnąsias fonologinio suvokimo gebėjimų sritis skirtinguose lygmenyse.

Tyrimo kontekstas ir procedūros. Kokybinis tyrimas buvo organizuojamas 3 etapais (žr. 5 lentelę).

5 lentelė. **Kokybinio tyrimo organizavimo etapai** (adaptuota pagal Kardelis, 2002, p. 109)

Etapai	Etapo vykdymo žingsniai	Etapo vykdymo laikotarpis
I ETAPAS. Pasiruošimas tyrimui ir tyrimo organizavimas	1.1. Temos pavadinimo formulavimas. 1.2. Tyrimo problemos aptarimas. 1.3. Tyrimo objekto apibūdinimas. 1.4. Tyrimo tikslo ir uždavinių formulavimas. 1.5. Mokslinės literatūros analizė. 1.6. Fonologinio suvokimo gebėjimų klausimyno rengimas. 1.7. Imties sudarymas, tyrimo dalyvių paieška.	2023 m. balandžio – birželio mėn.
II ETAPAS. Empirinių duomenų rinkimas.	2.1. Dokumentų analizė (Vaiko Gerovės komisijos dokumentų ir Pedagoginės psichologinės tarnybos pedagoginio psichologinio vertinimo dokumentų analizė). 2.2. Empirinio tyrimo atlikimas (standartizuoto atvirojo interviu atlikimas).	2023 m. rugsėjo – lapkričio mėn.

III ETAPAS. Tyrimo duomenų apdorojimas.	3.1. Gautų tyrimo duomenų apdorojimas. 3.2. Gautų tyrimo duomenų rezultatų analizė. 3.3. Diskusijos aprašymas. 3.4. Išvadų formulavimas. 3.5. Rekomendacijų formulavimas.	2023 m. lapkričio – gruodžio mėn.

Tyrimo organizavimas ir aplinka. Empirinis tyrimas vyko 2023 m. rugsėjo–lapkričio mėnesiais. Tyrimas atliktas Šiaulių X lopšelyje-darželyje. Tyrimas buvo atliekamas lopšelio-darželio patalpose, logopedo kabinete, kuriame tyrimo dalyviai įprastai būna logopedinių pratybų metu. Vieno tyrimo dalyvio standartizuotas atvirasis interviu vyko nuo 30 minučių iki 45 minučių. Tyrimo vykdymo laikas buvo suplanuotas su kiekvienu tyrimo dalyviu individualiai, atsižvelgiant į lopšelio-darželio tos dienos veiklas ir logopedinių pratybų tvarkaraštį bei kitų specialistų užsiėmimų tvarkaraščius.

Tyrėjos ir tyrimo dalyvių santykis. Tyrimo metu tyrėja siekė užimti neutralią poziciją ir išlaikyti neutralius santykius su tiriamaisiais. Iki tyrimo atlikimo tyrėja neturėjo kontakto su tyrimo dalyviais, todėl atliekant tyrimą tyrėja stengėsi pasiekti tarpusavio supratimu, palaikymu grįstą ryšį su tyrimo dalyviais. Valackienės (2004, p. 36) teigimu, „kokybiniuose tyrimuose tyrėja yra tyrimo instrumentas, o tyrimo metu kuriamas ryšys su tiriamą aplinka yra priemonė, kurios dėka vyksta procesas“, todėl atliekant tyrimą buvo laikomasi nuostatos, kad tyrėja yra labai svarbi ir reikšminga tyrimo dalis bei siekiama sukurti ryšį su tyrimo dalyviais.

Duomenų rinkimo priemonių aprašymas. Atliekant Vaiko Gerovės komisijos dokumentų ir Pedagoginės psichologinės tarnybos pedagoginio psichologinio vertinimo dokumentų analizę buvo ieškomi naujausi duomenys apie kiekvieną tyrimo dalyvį. Analizuojant pedagoginio psichologinio vertinimo dokumentus buvo renkama informacija iš psichologinio, pedagoginio, logopedinio vertinimo aprašymų apie vaiko galias ir sunkumus įvairiose gebėjimų srityse. Analizuojant surinkta informacija buvo siekiama aprašyti kiekvieno tyrimo dalyvio galias ir sunkumus. Analizuojami duomenys buvo skirstomi į atsiradusias kategorijas: kalbėjimo, kalbos, komunikacijos, socialinių, emocinių ir pažinimo gebėjimus.

Siekiant įvertinti priešmokyklinio amžiaus vaikų, turinčių vidutinį kalbos neišsivystymą, fonologinio suvokimo gebėjimus žodžio, skiemens, rimo, fonemos lygmenyse buvo taikomas testas kaip duomenų rinkimo metodas. Baigiamajame darbe taikomas fonologinio suvokimo gebėjimų vertinimo testas (klausimynas) (žr. 1 priedą). Klausimynas buvo parengtas remiantis Jundo (Linkevič), Daniutės (2017) sudaryta anketa ir papildytas atsižvelgiant į kitų fonologinio suvokimo gebėjimų vertinimo instrumentų (Mačiūnaitė ir Šukienė, 2021; Kilpatrick, 2003, 2010, 2019) apžvalgą. Elektroniniu paštu buvo gautas Jundo (Linkevič) leidimas naudoti autorės sudarytą klausimyną. Papildytą klausimyną sudarė 5 dalys: 1) bendra informacija apie tyrimo dalyvius, 2) žodžio lygmens gebėjimų vertinimas, 3) skiemens lygmens gebėjimų vertinimas, 4) rimo lygmens gebėjimų vertinimas, 5) fonemos lygmens gebėjimų

vertinimas. Pirmą dalį sudarė bendroji informacija apie tyrimo dalyvius: tyrimo dalyvių vardas (pakeistas) amžius, lytis, teikiama pagalba ir išvada apie vaiko specialiųjų ugdymosi poreikių grupę. Pastaroji informacija buvo įrašyta remiantis dokumentų analize. Antrąją ir penktąją dalį sudarė klausimai ir užduotys, skirtos įvertinti vaikų fonologinio suvokimo gebėjimus skirtinguose lygmenyse. Kiekvienoje dalyje buvo pateikiamos tam lygmeniui būdingos užduotys. Klausimyno detalią struktūrą iliustruoja 6 lentelė.

6 lentelė. Klausimyno struktūra

Klausimyno dalis	Klausimų apibūdinimas	Klausimų / užduočių kiekis kiekvienoje dalyje
1. Bendra informacija apie dalyvius	Tyrimo dalyvių vardas (pakeistas), amžius, lytis, teikiama pagalba ir išvada apie vaiko specialiųjų ugdymosi poreikių grupę.	5
2. Žodžio lygmens gebėjimų vertinimas	Suskaičiuoti, žodžių kiekį sakinyje; įvardinti sudurtinių žodžių abu žodžius (komponentus); įvardinti, kurie paveikslėlių pavadinimai ilgi, o kurie trumpi.	3
3. Skiemens lygmens gebėjimų vertinimas	Išskaidyti žodį skiemenimis; suskaičiuoti, kiek yra žodyje skiemenų; sujungti skiemenis į žodį; pasakyti žodį panaikinant pirmą skiemenį; panaikinant vidurinį skiemenį; panaikinant paskutinį skiemenį; pakeisti žodyje esantį skiemenį kitu skiemeniu.	7
4. Rimo lygmens gebėjimų vertinimas	Įvardinti, kuris iš trijų nurodytų žodžių yra kitoks; nustatyti besirimuojančius žodžius; įvardinti su nurodytuoju žodžiu besirimuojantį žodį; sujungti žodžio pirmą garsą ir likusią žodžio dalį; pasakyti pirmą žodžio garsą, o po to likusią žodžio dalį.	5
5. Fonemos lygmens gebėjimų vertinimas	Nustatyti žodžio pirmą garsą, kai žodis prasideda balse; kai žodis prasideda priebalse; nustatyti žodžio paskutinį garsą, kai žodis baigiasi balse; kai žodis baigiasi prie priebalse; nustatyti žodžio vidurinį garsą; nurodyti, ar žodžiai prasideda nurodytu garsu; sujungti garsus į žodį; išskaidyti žodį į jį sudarančius garsus ir suskaičiuoti, kiek garsų yra žodyje; pasakyti žodį be pirmo garso; pasakyti žodį be paskutinio garso, kai žodis baigiasi balse, priebalse; pakeisti pirmą žodžio garsą nurodytu garsu; pridėti prie pasakyto žodžio tam tikrą garsą (žodžio pradžioje, viduryje, pabaigoje).	12

Pirmoje klausimyno dalyje duomenys buvo žymimi remiantis tyrimo dalyvių dokumentų analize. Žodžio, skiemens, rimo, fonemos gebėjimų vertinimo dalyse duomenys buvo fiksuojami žymint atsakymus ranka į atspausdintą klausimyno formą. Taip pat visas pokalbis su tyrimo dalyviais buvo įrašomas darant garso įrašą diktofonu, tokiu būdu siekiama surinkti tikslūs duomenis. Po duomenų surinkimo garso įrašas buvo perklausomas ir papildoma turima informacija tyrimo dalyvių pasisakymais.

Tyrimo metu gautus įrašus saugo tyrėja asmeniniame diktofone. Įrašai po magistro baigiamojo darbo gynimo bus sunaikinti. Tyrėja, klausydama įrašus, transkribavo rankiniu būdu tyrimo dalyvių atsakymus į atspausdintą klausimyno formą. Kiekvieno įrašo trukmė yra nuo 30 minučių iki 45 minučių.

Asmenų sutikimo dalyvauti tyrime procedūrų aprašymas. Kadangi tyrime dalyvavo nepilnamečiai vaikai, tyrimo dalyvių tėvams buvo duoti sutikimai dėl jų vaiko dalyvavimo tyrime. Visų tyrime dalyvavusių vaikų sutikimai buvo gauti ir yra saugomi tyrėjo. Tyrimo dalyvių tėvai buvo supažindinti su tyrimo tikslu, uždaviniais, tyrimo eiga. Patys tyrimo dalyviai prieš pokalbį buvo informuoti apie pokalbio eigą ir tyrimo esmę. Interviu dalyviai turėjo galimybę neatsakyti į nežinomus klausimus.

Tyrimo imtis. Empirinio tyrimo imtis buvo sudaryta taikant tikslinės imties sudarymo būdą – *kriterinę atranką*. Kardelio (2002) teigimu, tikslinis grupių formavimas vykdomas tada, kai „tyrėjas į formuojamą grupę įtraukia asmenis, kurie, jo manymu, yra tipiškiausi tiriamo požymio atžvilgiu“ (p. 325). Kriterinė atranka vykdoma tada, kai „imties vienetai atrenkami pagal tam tikrą tyrėjo nustatytą kriterijų (-us)“ (Bitinas ir kt., 2008, p. 103). Tyrimo dalyviai turėjo atitikti šiuos kriterijus: 1) priešmokyklinio amžiaus vaikai; 2) vaikai, turintys vidutinį kalbos neišsivystymą; 3) kalbos raidos sutrikimas (vidutinis kalbos neišsivystymas) turi būti pirminio pobūdžio, t.y. į tyrimo imtį nebuvo įtraukti priešmokyklinio amžiaus vaikai, turintys vidutinį kalbos neišsivystymą, ir negalią dėl klausos sutrikimo ar negalią dėl lėtinių neurologinių sutrikimų.

Tyrimo dalyvavo 8 priešmokyklinio amžiaus vaikai, turintys vidutinį kalbos neišsivystymą. Toks imties dydis pasirinktas todėl, kad įstaigoje, kurioje buvo atliekamas tyrimas, toks skaičius vaikų atitiko numatytus kriterijus ir šių tyrimo dalyvių tėvai užpildė sutikimus. Pasirinkta analizuoti priešmokyklinio amžiaus vaikus, turinčius vidutinį kalbos neišsivystymą, todėl, kad užsienio šalių kontekste minimi kalbos raidos sutrikimo požymiai labiausiai atitinka mūsų šalyje išskiriamą vidutinio kalbos neišsivystymo požymius. Užtikrinant vaikų anonimiškumą ir konfidencialumą, tikri vaikų vardai ir pavardės nėra minimi. Tyrimo dalyvavę vaikai yra koduojami, pakeičiant tyrimo dalyvio vardą. Išsami informacija apie tyrimo dalyvius pateikiama lentelėje (žr. 7 lentelę).

7 lentelė. **Tyrimo dalyvių duomenys**

Atvejo nr.	Tyrimo dalyvio vardas (pakeistas)	Lytis	Tikslus amžius	Pedagoginio psichologinio vertinimo išvada	Teikiama pagalba
1 atvejis	Gintaras	Vyras	6 m. 6 mėn.	Kompleksinis sutrikimas: elgesio ir emocijų bei kalbos (vidutinis kalbos neišsivystymas) sutrikimai. Mokymosi sunkumai dėl sulėtėjusios raidos (motorikos, pažinimo, socialinės, savitvarkos).	Logopedo, specialiojo ir socialinio pedagogų, judesio korekcijos specialisto
2 atvejis	Viktoras	Vyras	6 m. 9 mėn.	Kalbos sutrikimas (vidutinis kalbos neišsivystymas). Mokymosi sunkumai dėl sulėtėjusios raidos (pažinimo, socialinės).	Logopedo, specialiojo ir socialinio pedagogų

3 atvejis	Evaldas	Vyras	6 m. 2 mėn.	Kalbos sutrikimas (vidutinis kalbos neišsivystymas). Mokymosi sunkumai dėl sulėtėjusios raidos (pažinimo, socialinės).	Logopedo, specialiojo ir socialinio pedagogų
4 atvejis	Aistė	Moteris	6 m. 1 mėn.	Kalbos sutrikimas (vidutinis kalbos neišsivystymas).	Logopedo ir judesio korekcijos specialisto
5 atvejis	Lina	Moteris	6 m. 5 mėn.	Kalbos sutrikimas (vidutinis kalbos neišsivystymas).	Socialinio pedagogo, judesio korekcijos specialisto
6 atvejis	Vilius	Vyras	6 m. 10 mėn.	Kalbos sutrikimas (vidutinis kalbos neišsivystymas). Mokymosi sunkumai dėl sulėtėjusios raidos (pažinimo, socialinės).	Logopedo, specialiojo ir socialinio pedagogų, judesio korekcijos specialisto
7 atvejis	Gytis	Vyras	6 m. 6 mėn.	Kalbos sutrikimas (vidutinis kalbos neišsivystymas). Mokymosi sunkumai dėl sulėtėjusios raidos (motorikos, pažinimo, socialinės, savitvarkos).	Logopedo, specialiojo ir socialinio pedagogų, judesio korekcijos specialisto
8 atvejis	Aurimas	Vyras	6 m. 11 mėn.	Kalbos sutrikimas (vidutinis kalbos neišsivystymas).	Logopedo ir judesio korekcijos specialisto

Apibendrinant tyrimo dalyvių duomenis galima pastebėti, kad tyrimo imtyje dominuoja berniukai. Tyrime dalyvavo tik 2 mergaitės ir 6 berniukai. Tyrimo dalyvių amžiaus vidurkis yra 6 metai 6 mėn. Galima pastebėti, kad 3 vaikai, dalyvavę tyrime, turi tik kalbos raidos sutrikimą, o likę tyrimo dalyviai turi gretutinių sutrikimų, pavyzdžiui, elgesio ir emocijų sutrikimą, ar mokymosi sunkumų dėl sulėtėjusios raidos. Svarbu akcentuoti, kad visiems tyrime dalyvavusiems vaikams teikiama intensyvi logopedo pagalba, t. y. 5 kartus per savaitę. Taip pat 7 vaikams teikiama socialinio pedagogo pagalba 1 kartą per savaitę. Pažymėtina, kad 5 vaikai gauna specialiojo pedagogo pagalbą du kartus per savaitę, o daugiau nei pusei tyrime dalyvavusių vaikų teikiama judesio korekcijos specialisto pagalba 1 kartą per savaitę.

Tyrimo etika. Atliekant tyrimą visuose etapuose buvo remiamasi bendraisiais etikos principais: dalyvių informavimo, savanoriškumo, pagarbos tyrimo dalyviams, konfidencialumo, duomenų patikimumo principais (Žydžiūnaitė, 2007, p. p. 92–97; Žydžiūnaitė ir Sabaliauskas, 2017, p. 340). Atliekant tyrimą buvo užtikrinamas šių tyrimo etikos principų laikymasis visuose tyrimo vykdymo etapuose:

- *Dalyvių informavimo principas.* Kadangi tyrimo dalyviai yra nepilnamečiai vaikai, jų tėvams buvo duoti sutikimai. Tyrimo dalyvių tėvai buvo supažindinti su tyrimo tikslu, uždaviniais, tyrimo eiga. Patys tyrimo dalyviai prieš testavimą buvo informuoti apie tyrimo eigą ir tyrimo esmę. Tyrimo dalyviai turėjo galimybę neatsakyti į nežinomus klausimus.
- *Savanoriškumo, pagarbos tyrimo dalyviams principai.* Buvo gauti tyrimo dalyvių tėvų sutikimai dėl jų vaiko dalyvavimo tyrime. Tyrimo dalyvių tėvai galėjo laisvu noru apsispręsti dėl jų vaiko dalyvavimo tyrime. Visi tyrimo dalyviai noriai dalyvavo pokalbyje

atliekant testą su tyrėju. Tyrimo metu dalyviams buvo sukurta kiek įmanoma natūralesnė aplinka, t.y. tyrimas vyko jiems pažįstamoje aplinkoje, logopedo kabinete.

- *Konfidencialumo principas.* Visi tyrimo dalyvių tėvai buvo supažindinti su tyrimo duomenų apsauga. Tyrimo metu pildytame fonologinio suvokimo vertinimo klausimyne nebuvo pateikiama tyrimo dalyvius identifikuojanti informacija. Apdorojant duomenys vaikų vardai yra pakeisti. Tyrimo dalyvių klausimynai yra užkoduoti, nėra minimi vardai ir pavardės, įstaigos pavadinimas. Tyrimo dalyvių tėvams buvo pranešta, kad gauta informacija bus žinoma tik darbo vadovei ir darbo autorei, apdorota, apibendrinta ir naudojama tik magistro baigiamojo darbo rašymo tikslais.
- *Duomenų patikimumo principas.* Gavus kiekvieno tyrimo dalyvio tėvų sutikimą, pokalbiai buvo įrašyti į diktofoną, užtikrinant tikslios informacijos gavimą.

Šių etikos principų laikymasis buvo užtikrintas visuose tyrimo planavimo ir vykdymo etapuose. Taip pat buvo gautas įstaigos, kurioje atliekamas tyrimas, vadovo sutikimas atlikti tyrimą. Etikos principai dera su metodologinėmis nuostatomis viso tyrimo vykdymo metu.

Tyrimo kokybė. Tyrimo kokybę įrodo tai, kad tyrimas buvo atliktas laikantis numatyto plano, detaliai aprašant tyrimo kontekstą, tiksliai taikant pasirinktus metodus, kurie buvo pasirinkti atsižvelgiant į tyrimo objektą, tikslą, uždavinius. Vykdam tyrimą duomenys buvo renkami iš skirtingų tyrimo dalyvių, kurie turi skirtingą patirtį, o duomenys buvo įrašomi diktofonu, todėl galima teigti, kad gauti rezultatai yra patikimi, realūs ir tikslūs. Gauti duomenys atitinka tyrimo tikslą, buvo sistemingai fiksuojami, tendencingai parinkti, todėl galima teigti, kad duomenys yra validūs ir patikimi. Pasirinkta tyrimo imtis ir tyrimo dalyviai, t.y. priešmokyklinio amžiaus vaikai, turintys vidutinį kalbos neišsivystymą, realizuoja išsikeltus tikslus. Viso tyrimo metu buvo laikomasi numatytų procedūrų ir užtikrinamas etikos principų laikymasis.

3. PRIEŠMOKYKLINIO AMŽIAUS VAIKŲ, TURINČIŲ KALBOS RAIDOS SUTRIKIMĄ, FONOLOGINIO SUVOKIMO GEBĖJIMŲ ATVEJŲ ANALIZĖ

3.1. Tyrime dalyvavusių ir kalbos raidos sutrikimą turinčių vaikų atvejų aprašymas: dokumentų analizė

Toliau šiame poskyryje bus pateikiamas priešmokyklinio amžiaus vaikų, dalyvavusių tyrime, situacijos aprašymas, apibūdinant stiprybes ir sunkumus kalbėjimo, kalbos, komunikacijos, socialinių, emocinių ir pažinimo gebėjimų srityse.

1 atvejis. Gintaras (vardas pakeistas). *Bendroji informacija apie vaiką:* berniukas, kurio amžius yra 6 m. 6 mėn., namuose bendrauja lietuvių kalba, vaikui nustatyti dideli specialieji ugdyimo(si) poreikiai. Intensyvi logopedo pagalba teikiama 5 kartus per savaitę, specialiojo pedagogo pagalba teikiama 2 kartus per savaitę, o socialinio pedagogo ir judesio korekcijos specialisto pagalba teikiama po 1 kartą per savaitę. Taip pat teikiama mokytojo padėjėjo pagalba. Rekomenduojama ugdyti pagal bendrąsias programas. Šis vaikas, turintis ne tik kalbos neišsivystymą, bet ir kitus gretutinius sutrikimus: elgesio ir emocijų sutrikimą bei mokymosi sunkumus dėl sulėtėjusios raidos (motorikos, pažinimo, socialinės, savitvarkos). Berniuko kalbėjimo, kalbos ir komunikacijos, socialinių, emocinių ir pažinimo gebėjimų galios bei sunkumai pateikiami 8 lentelėje.

8 lentelė. **Gintaro atvejo aprašymas: galios ir sunkumai**

Sritis	Galios	Sunkumai
<i>Kalbėjimas</i>	Taisyklingai taria daugelį kalbos garsų: [p], [p’], [b], [b’], [t], [t’], [d], [d’], [k], [k’], [g], [g’], [j], [v], [v’], [m], [m’], [n], [n’] ir balsius taria taisyklingai. Berniukas bendrauja kalba, sudaro trumpus dažniausiai vientisinius sakinius. Mėgsta pasakoti iš asmeninės patirties, tačiau pasakodamas skuba. Išlaiko žodžių skiemeninę struktūrą.	Stebimas [s] grupės garsų netaisyklingas tarimas, tarpdantinis garso [s], [s’] tarimas, garso [l] minkštinimas, netaria garso [r], neįtvirtintas [š], [š’], [ž], [ž’], [č], [č’], [dž] garsų tarimas žodžiuose, sakiniuose. Kartais pastebimas greitas kalbėjimo tempas. Pasitaiko priebalsių samplaikų tarimo trūkumai. Iškraipo žodžių garsinę struktūrą. Kalbėjimas suprantamas iš konteksto, praleidžia kai kurias sakinio dalis.
<i>Kalba</i>	Kalbą supranta. Supranta ir reaguoja į kleis vienas paskui kitą sekančius prašymus, siūlymus, nurodymus. Derina skaitvardį ir daiktavardį. Nustato pirmą ir paskutinį garsą. Pradedą suprasti įvykių seką paveikslėliuose. Domisi knygomis ir skaitymu. Pažįsta daugumą raidžių. Geba sudaryti priesaginius daiktavardžius. Įvardina daugumą aplinkos daiktų, veiksmų, pagrindinius būdvardžius. Suvokia ir įvardina objektų padėtį „aukštai-žemai“, supranta konstrukcijas su prielinksniais „ant“, „po“, „į“, „iš“. Suvokia sąvokas „vienas-daug“.	Painioja panašiai skambančius žodžius. Pasitaiko skiemenų sukeitimo žodyje klaidų, ypač tariant sudėtingesnės struktūros žodžius. Nesudaro priešdėlinių žodžių. Sunkiau sekasi kaityti daiktavardžius linksniais, o veiksmažodžius laikais. Nepakankamai tiksliai būdvardinė leksika, kalboje vartoja mažai būdvardžių. Painioja panašiai skambančius žodžius, nepakartoja skiemenų eilių, panašiai skambančių žodžių porų.

<i>Komunikacija</i>	Palaiiko akių kontaktą. Geba inicijuoti pokalbį. Geba reikšti norus ir paprašyti bendraamžių, suaugusiųjų pagalbos žodžiu. Žaidžia su kitais vaikais.	Sunku suprasti perkeltinės reikšmės žodžius, palyginimus.
<i>Socialiniai, emociniai, pažinimo gebėjimai</i>	Vaikas savarankiškai apsitarnauja save. Žaisdamas su draugais gali pasidalinti žaislais, geba inicijuoti žaidimą. Skaičiuoja daiktus, gali palyginti jas pagal kiekį. Įsimena ir atkartoja 2-3 žaislų eilę. Pažįsta emocijas, gali jas įvardinti. Pažįsta pagrindines spalvas, rūšiuoja daiktus pagal kelis požymius, skiria ir randa geometrinės figūras, bet ne visas įvardina. Sudeda dėlionę iš 5 ir daugiau detalių.	Dėmesį sukaupia trumpą laiką, bendroje veikloje sunku sulaukti savo eilės, išklausti informaciją iki galo. Labai bijo nesėkmės. Pyktį ar nepasitenkinimą išreiškia šaukimu ar agresyviu elgesiu, t.y. daiktų mėtimu, spardymu. Rėkimu ar netinkamu elgesiu reikalauja dėmesio. Skiria ir įvardina gerą ir blogą elgesį, pagrindines emocijas, tačiau pačiam sunku kontroliuoti emocijas, laikytis taisyklių, susitarimų.

2 atvejis. Viktoras (vardas pakeistas). *Bendroji informacija apie ugdytinį:* berniukas, kurio amžius yra 6 m. 9 mėn., namuose bendrauja lietuvių kalba, vaikui nustatyti dideli specialieji ugdymo(si) poreikiai, teikiama intensyvi logopedo pagalba (5 kartus per savaitę), specialiojo pedagogo (2 kartus per savaitę), socialinio pedagogo (1 kartą per savaitę) pagalba. Rekomenduojama ugdyti pagal bendrąsias programas. Šis vaikas, turintis ne tik kalbos raidos sutrikimą, bet ir mokymosi sunkumus dėl sulėtėjusios raidos (pažinimo, socialinės). Berniuko kalbėjimo, kalbos ir komunikacijos, socialinių, emocinių ir pažinimo gebėjimų stiprybės bei sunkumai pateikiami 9 lentelėje.

9 lentelė. **Viktoro atvejo aprašymas: galios ir sunkumai**

Sritis	Galios	Sunkumai
<i>Kalbėjimas</i>	Bendrauja kalba. Beveik visus izoliuotus garsus taria taisyklingai, išskyrus [r], [r'], [ch], [h]. Kalbėjimo tempas įprastas. Išlaiko žodžio skiemeninę ir garsinę struktūrą. Kalbėjimas suprantamas.	Nėra įtvirtintas garsų [š], [š'], [ž], [ž'], [č], [č'] tarimas sakiniuose, rišloje kalboje. Netaisyklingas sudėtingesnės struktūros žodžių tarimas: praleidžiami skiemenys, sukeičiami vietomis skiemenys, garsai, pridedami nereikalingi skiemenys, garsai. Pasakojimas nerišlus. Dažnai skuba pasakodamas, todėl praleidžia kai kurias sakinio dalis.
<i>Kalba</i>	Sudaro nesudėtingus sakinius. Į klausimus atsako vientisiniu sakiniu, kuriame vyrauja gramatinės klaidos. Supranta daugelio artimos aplinkos daiktų pavadinimus, įvardina dažniausiai vartojamus veiksmo žodžius. Vykdo 2 dalių žodines instrukcijas. Įvardina pagrindines apibendrinamąsias sąvokas. Supranta kai kurias gramatines formas: pažįsta daiktavardžių vienskaitos formą, supranta veiksmažodžių esamąjį laiką, kalboje vartoja vardininko linksnį. Supranta ir vykdo instrukcijas su prielinksniais „į“, „iš“, „ant“, „po“. Sudaro priesaginių daiktavardžių formą. Pagal siužetinius paveikslėlius pasakoja su pagalba atsakydamas į klausimus. Nustato pirmą ir paskutinį žodžio garsą. Geba išskirti nurodytą garsą garsų eilėje, skiemenyse, žodžiuose.	Pasyvusis žodynas tikslesnis už aktyvųjį. Kalboje vyrauja daiktavardžiai, artimos aplinkos veiksmažodžiai, būdvardžių kalboje mažai. Nežinomi būdvardžių antonimai pakeičiami žodžiu su priešdėliu „ne“, o daugelis būdvardžių pakeičiami žodžiais „didelis-mažas“. Nesupranta prielinksnių „už“, „virš“, „prieš“, „viduje“. Nesupranta būdvardžių giminės, skaičiaus, daiktavardžių linksnių. Klysta derindamas daiktavardį su skaitvardžiu ar būdvardžiu. Painioja linksnių, skaičių, laikų, asmenų galūnes. Žodžiuose painioja panašios garsinės sudėties garsus. Painioja tarpusavyje panašiai skambančius garsus. Klysta sudarydamas daiktavardžių daugiskaitos formą. Painioja panašiai skambančius žodžius, nepakartoja skiemenų eilių, panašiai skambančių žodžių porų.

<i>Komunikacija</i>	Geba inicijuoti pokalbį su pažįstamais ar matytais žmonėmis. Noriai bendrauja su kitais bendraamžiais. Geba paprašyti pagalbos, paklausti, jei ko nors nesupranta, nemoka. Berniukas gali inicijuoti žaidimą, žaisti su kitais.	Pats neinicijuoja pokalbio prie svetimų žmonių.
<i>Socialiniai, emociniai, pažinimo gebėjimai</i>	Berniukas domisi įvairiomis veiklomis, yra smalsus. Pažįsta daugumą abėcėlės raidžių. Pažįsta ir įvardina spalvas, skaičius. Sieja skaitmenį ir daiktų kiekį.	Berniukas yra šiek tiek nedrąsus naujoje aplinkoje. Sunkiau sekasi įsiminti veiksmų, daiktų seką.

3 atvejis. Evaldas (vardas pakeistas). *Bendroji informacija apie ugdytinį:* berniukas, kurio amžius yra 6 m. 2 mėn., mokosi lietuvių kalba, namuose bendrauja lietuvių kalba, neilgą laikotarpį gyveno užsienyje. Vaikui nustatyti dideli specialieji ugdymo(si) poreikiai. Intensyvi logopedo pagalba teikiama 5 kartus per savaitę, specialiojo pedagogo pagalba teikiama 2 kartus per savaitę, o socialinio pedagogo pagalba teikiama 1 kartą per savaitę. Rekomenduojama ugdyti pagal bendrąsias programas. Šis vaikas, turintis ne tik kalbos neišsivystymą, bet ir mokymosi sunkumus dėl sulėtėjusios raidos (pažinimo, socialinės). Svarbu akcentuoti, kad šis berniukas į ugdymo įstaigą atvyko šiais metais, todėl informacijos apie berniuko galias ir sunkumus iš dokumentų nėra itin daug. Vaiko kalbėjimo, kalbos, komunikacijos, socialinių, emocinių ir pažinimo gebėjimų stiprybės bei sunkumai pateikiami 9 lentelėje.

10 lentelė. Evaldo atvejo aprašymas: galios ir sunkumai

Sritis	Galios	Sunkumai
<i>Kalbėjimas</i>	Izoliuotus garsus taria taisyklingai, išskyrus garsą [r]. Kalbėjimo metu kartais įterpia anglišku žodžių. Kalbėjimo tempas įprastas. Išlaiko žodžių skiemeninę struktūrą.	Netaria garsų [š], [ž], [č] žodžiuose, sakiniuose, rišlioje kalboje, netaria izoliuoto garso [r]. Kalbėdamas praleidžia sakinio dalis. Netaisyklingas sudėtingesnės struktūros žodžių tarimas. Iškraipo žodžių garsinę struktūrą.
<i>Kalba</i>	Pagal siužetinį paveikslėlį pasakodamas įvardina atskirus objektus ir veiksmus. Į klausimus atsako vienu ar dviem žodžiais. Kalboje vartoja trumpus vientisinius sakinius. Sudaro priesaginius daiktavardžius (mažybinę formą). Geba išskiria nurodyto garsą garsų eilėje, skiemenyse, geba nustatyti žodžio pirmą garsą.	Nesupranta prielinksnių „už“, „virš“, „prieš“, „viduje“. Netikslus žodynas. Retesnius žodžius keičia dažniau vartojamais žodžiais Sudėtinga sudaryti priesaginius daiktavardžius (-ojas, -ėjas, -inė, -ynas). Dauguma būdvardžių keičia žodžiais didelis-mažas. Nesupranta būdvardžių giminės, skaičiaus, daiktavardžių linksnių. Klysta derindamas daiktavardį su skaitvardžiu ar būdvardžiu. Pasakodamas įvardina atskirus objektus ir veiksmus. Sunkiau sekasi sudaryti išplėstinius, sudėtinius sakinius su jungtukais. Neiškiria nurodyto garso žodžiuose, nenustato žodžio paskutinio garso.
<i>Komunikacija</i>	Komunikuoja kalba. Norus, pageidavimus reiškia kalba. Noriai bendrauja, užduoda trumpus klausimus. Geba paprašyti bendraamžių pagalbos, inicijuoti pokalbį jam aktualia tema.	Nėra duomenų.
<i>Socialiniai, emociniai, pažinimo gebėjimai</i>	Berniukas naujoje aplinkoje jaučiasi saugiai ir drąsiai. Domisi žaislais, žaidžia su kitais vaikais, visada stengiasi būti pirmas. Pažįsta artimos aplinkos daiktus, skiria jų spalvą, dydį,	Sunkiau sekasi įsiminti veiksmų, daiktų seką. Trumpa dėmesio koncentracija. Sunku iki galo išklausyti pasakojimą. Sunku atkurti pasakojimą iš girdėto teksto, pateikti pagrindinę mintį.

	formą, kiekį. Domisi žaislais, piešiniais. Pažįsta abėcėlės raides.	

4 atvejis. Aistė (vardas pakeistas). *Bendroji informacija apie vaiką:* mergaitė, kurios amžius yra 6 m. 1 mėn., namuose bendrauja lietuvių kalba. Mergaitei nustatyti dideli specialieji ugdymo(si) poreikiai, teikiama intensyvi logopedo pagalba, t. y. 5 kartus per savaitę, socialinio pedagogo, t. y. 1 kartą per savaitę, pagalba. Rekomenduojama mergaitę ugdyti pagal bendrąsias programas. Mergaitei nėra nustatyti gretutiniai sutrikimai. Aistės kalbėjimo, kalbos, komunikacijos, socioemocinių ir pažinimo gebėjimų galios bei sunkumai pateikiami 11 lentelėje.

11 lentelė. Aistės atvejo aprašymas: galios ir sunkumai

Sritis	Galios	Sunkumai
<i>Kalbėjimas</i>	Taisyklingai artikuliuoja izoliuotus garsus ir garsus skiemenyse. Įtvirtintas [p], [p’], [b], [b’], [v], [v’], [f], [f’], [m], [m’], [n], [n’] garsų tarimas žodžiuose.	Stebimos nepastovios tarimo klaidos. Netaisyklingas sudėtingesnės struktūros žodžių tarimas. Kalbėjimas tylus. Lėtas kalbėjimo tempas. Kalbėjimas sunkiai suprantamas. Kalbėdama praleidžia sakinio dalis. Pasakojimas nerišlus. Kalbėdama painioja skardžiuosius ir dusliuosius garsus, kartais kai kuriuos priebalsius minkština. Iškraipo sudėtingesnės garsinės struktūros žodžių garsinę ir skiemeninę struktūrą. Žodžiuose su priebalsių samplaikomis vieną garsą praleidžia. Kartais pastebima, kad pasako žodžius be galūnių.
<i>Kalba</i>	Geba sudaryti priesaginius daiktavardžius (mažybinę formą). Kalboje vartoja prielinksnius „i“, „iš“. Geba suderinti skaitvardį ir daiktavardį. Pasakoja tik atsakydama į klausimus, kalboje vartoja trumpus 1–2 žodžių sakinius. Į klausimą atsako vienu žodžiu. Geba atlikti nesudėtingas foneminio suvokimo užduotis. Geba išskirti nurodytą garsą garsų eilėje, skiemenyse, žodžiuose. Nustato žodžio pirmą garsą. Suskaičiuoja žodžio skiemenis.	Klysta nustatydama paskutinį garsą. Painioja panašiai skambančius garsus, žodžius. Painioja prielinksnius „ant“, „po“, „prie“, „už“. Nepakankamai išplėtotą veiksmažodinę ir būdvardinę leksiką. Pasakodama savarankiškai vardina atskirus objektus. Nesupranta daiktavardžio linksnių, giminių. Neskiria daiktavardžių daugiskaitos ir vienaskaitos formų. Nesupranta būdvardžių skaičių, giminių. Klysta derindama daiktavardį su skaitvardžiu ar būdvardžiu. Pasakodama įvardina atskirus objektus ir veiksmus
<i>Komunikacija</i>	Patinka pasakoti apie savo piešinius. Bendrauja su suaugusiais ir bendraamžiais. Geba paprašyti pagalbos neverbaliniu būdu.	Į klausimus ne visada atsako pagal klausimo kontekstą.
<i>Socialiniai, emociniai, pažinimo gebėjimai</i>	Mergaitė jaučiasi gerai pažįstamoje aplinkoje, pati renkasi žaidimo draugus. Turi savo nuolatinius žaidimo draugus. Pakankamai savarankiška, susitvarko savo darbo ar žaidimo vietą. Domisi skaičiais, raidėmis, kopijuoja jas. Laikosi grupės taisyklių, susitarimų. Domisi menine (piešimo) veikla, pažįsta spalvas, raides, skaičius. Pažįsta pagrindines emocijas.	Mergaitė jautri. Kartais trūksta drąsos, siekia būti nepastebėta bendroje veikloje. Ugdomoje veikloje renkasi stebėtojo vaidmenį, šypsosi, tyli, nors ir žino atsakymą.

5 atvejis. Lina (vardas pakeistas). *Bendroji informacija apie ugdytinę:* mergaitė, kurios amžius yra 6 m. 5 mėn., namuose bendrauja lietuvių kalba. Mergaitei nustatyti dideli specialieji ugdymo(si) poreikiai, teikiama intensyvi logopedo pagalba, t. y. 5 kartus per savaitę, socialinio pedagogo, t. y. 1 kartą per savaitę, ir judesio korekcijos specialisto, t. y. 1 kartą per savaitę, pagalba. Rekomenduojama mergaitę ugdyti pagal bendrąsias programas. Šis vaikas yra turintis

tik kalbos raidos sutrikimą, t.y. vidutinį kalbos neišsivystymą. Mergaitės turimos stiprybės bei patiriami sunkumai kalbėjimo, kalbos, komunikacijos, socioemocinių ir pažinimo gebėjimų srityse pateikiami 12 lentelėje.

12 lentelė. **Linės atvejo aprašymas: galios ir sunkumai**

Sritis	Galios	Sunkumai
<i>Kalbėjimas</i>	Taisyklingai taria [p], [p'], [b], [b'], [v], [v'], [f], [f'], [s], [l], [l'], [m], [m'], [n], [n'] garsus rišlioje kalboje. Įtvirtintas izoliuoto garsų [r], [č] tarimas. Tardama sudėtingesnės struktūros žodžius mergaitė išlaiko skiemeningą struktūrą.	Netaria [š], [ž], [č]. Kai kuriuos garsus kalboje keičia lengvesnės struktūros garsais, pavyzdžiui, [r] keičia į [l]. Tardama žodžius su priebalsių samplaikomis praleidžia vieną garsą. Tardama sudėtingesnės struktūros žodžius mergaitė iškraipo jų tarimą. Kalbėjimas sunkiai suprantamas, lėtas kalbėjimo tempas.
<i>Kalba</i>	Mergaitė geba sudaryti vientisinius dviejų žodžių sakinius. Su pagalba pradeda sudaryti sakinius su jungtuku „ir“. Nustato žodžio pirmą garsą, skiemenį. Suskaičiuoja žodžio skiemenis. Supranta ir vykdo žodines instrukcijas. Sudaro daiktavardžių vienaskaitos ir daugiskaitos formas, mažybines formas.	Netiksliai diferencijuoja kai kuriuos garsus: [i]-[y], [u]-[ū], [ė]-[ie], [ž]-[z], [š]-[s]. Nepakartoja panašiai skambančių žodžių porų. Nederina daiktavardžio ir skaitvardžio, daiktavardžio ir būdvardžio. Painioja linksnių, skaičių, giminių galūnes. Kalboje vyrauja daiktavardinė artimos aplinkos leksika. Kalboje mažai vartoja būdvardžių. Daugelį prielinksnių („už“, „prieš“, „po“) keičia į prielinksnį „ant“. Pasakojimas nerišlus, nenuoseklus, stebima daug žodžių valdymo, kaitymo, derinimo klaidų.
<i>Komunikacija</i>	Grupėje pati organizuoja žaidimus, turi draugų. Linkusi padėti draugams, grupės mokytojoms. Mergaitė noriai bendrauja su vaikais ir su suaugusiais. Gali paguosti kitą vaiką, padėti jam, paprašyti pagalbos.	Į klausimus ne visada atsako pagal kontekstą.
<i>Socialiniai, emociniai, pažinimo gebėjimai</i>	Mergaitė žingeidi, domisi artima ir svetima aplinka, užduoda klausimus apie jai rūpimus dalykus. Yra pastabi, pastebi pasikeitimus aplinkoje. Geba nustatyti priežastinius ryšius.. Domisi raidėmis, išbando įvairias rašto galimybes. Patinka judri, meninė veikla (piešimas, šokiai). Geba išlaikyti dėmesį ir susikaupti ugdomosios veiklos metu. Mėgsta dominuoti, užimti lyderės poziciją. Supranta savo ir kitų emocijas.	Kartais trūksta iniciatyvos parodyti tai, ką žino, ką moka, reikia paskatinti. Jautri, ne visada pasako kodėl ir kaip jaučiasi. Nepatinka pralaimėti, todėl sunku spręsti konfliktines situacijas be suaugusiojo pagalbos.

6 atvejis. Vilius (vardas pakeistas). *Bendroji informacija apie vaiką:* berniukas, kurio amžius yra 6 m. 10 mėn., namuose bendrauja lietuvių kalba. Berniukui nustatyti dideli specialieji ugdymo(si) poreikiai, teikiama intensyvi logopedo pagalba (5 kartus per savaitę), specialiojo pedagogo (2 kartus per savaitę), socialinio pedagogo (1 kartą per savaitę) ir judesio korekcijos specialisto (1 kartą per savaitę) pagalba. Rekomenduojama ugdyti pagal bendrąsias programas. Šis vaikas yra turintis ne tik kalbos raidos sutrikimą, t.y. vidutinį kalbos neišsivystymą, bet ir mokymosi sunkumus dėl sulėtėjusios raidos (motorikos, pažinimo, socialinės). Berniuko kalbėjimo, kalbos, komunikacijos, socialinių, emocinių ir pažinimo gebėjimų galios ir sunkumai aprašomi 13 lentelėje.

13 lentelė. **Viliaus atvejo aprašymas: galios ir sunkumai**

Sritis	Galios	Sunkumai
<i>Kalbėjimas</i>	Taisyklingai taria [p], [p'], [b], [b'], [v], [v'], [f], [f'], [l], [l'], [m], [m'], [n], [n'], [k], [g] garsus rišlioje kalboje. Kalbėjimo tempas įprastas. Išlaiko žodžio skiemeninę struktūrą.	Garsus [š], [ž], [č] taria netaisyklingai skiemenyse, žodžiuose. Netaria garso [r]. Garsą [s] keičia į garsą [š]. Kalbėjimas sunkiai suprantamas. Daugelį garsų taria netaisyklingai, stebimas tarpdantinis tarimas. Tardamas žodžius su priebalsių samplaikomis praleidžia garsus. Tardamas sudėtingesnės struktūros žodžius iškraipo jų tarimą. Neišlaiko žodžių garsinės ir skiemeninės struktūros.
<i>Kalba</i>	Supranta buitinę kalbą. Supranta ir vykdo žodines instrukcijas Norus ir įspūdžius reiškia sudarydamas trumpus sakinius. Kaito žodžius kai kuriais linksniai (vardininko, galininko, kilmininko). Skiria ir sudaro daiktavardžių vienaskaitos ir daugiskaitos formą. Nustato žodžio pirmą garsą, skiemenį. Suskaičiuoja žodžio skiemenis. Išskiria garsą garsų eilėje, skiemenyse. Parodo ir pavadina kai kuriuos aplinkos daiktus, gyvūnus, kūno dalis, rūbus, veiksmus. Geba įvardinti dydį.	Ne visada supranta klausimus pagal siužetinį paveikslėlį. Kalboje pastebimo ryškios žodžio kaitymo, derinimo klaidos. Kalboje nevartoja prielinksnių, nepakankamai tiksliai būdvardinė leksika. Nepakartoja panašiai skambančių žodžių porų, panašiai skambančių žodžių porų. Neskiria panašiai skambančių garsų. Nederina daiktavardžio ir skaitvardžio, daiktavardžio ir būdvardžio. Painioja linksnių, skaičių, giminių galūnes. Pasakojimas nerišlus.
<i>Komunikacija</i>	Grupėje turi draugų, su jais bendrauja, kartu žaidžia. Berniukas noriai bendrauja ir su vaikais, ir su suaugusiais.	Sunku atkurti patirto įvykio nuoseklumą, pagrindinę mintį kitam žmogui.
<i>Socialiniai, emociniai, pažinimo gebėjimai</i>	Domisi aplinka, žaislais, knygelėmis. Noriai atlieka užduotis. Berniukas užduoda klausimus apie jam įdomius dalykus. Geba nustatyti priežastinius ryšius. Supranta savo ir kitų emocijas.	Sunku sukaupti ir išlaikyti dėmesį ilgesnį laiką. Trumpalaikė atmintis (neįsimena raidžių).

7 atvejis. Gytis (vardas pakeistas). *Bendroji informacija apie vaiką:* berniukas, kurio amžius yra 6 m. 6 mėn., namuose bendrauja lietuvių kalba. Berniukui nustatyti dideli specialieji ugdymo(si) poreikiai, teikiama intensyvi logopedo pagalba (5 kartus per savaitę), specialiojo pedagogo (2 kartus per savaitę), socialinio pedagogo (1 kartą per savaitę) ir judesio korekcijos specialisto (1 kartą per savaitę) pagalba. Rekomenduojama ugdyti pagal bendrąsias programas. Šis vaikas yra turintis ne tik kalbos raidos sutrikimą, t.y. vidutinį kalbos neišsivystymą, bet ir mokymosi sunkumus dėl sulėtėjusios raidos (motorikos, pažinimo, socialinės, savitvarkos). Ugdytinio turimos stiprybės bei patiriami sunkumai kalbėjimo, kalbos, komunikacijos, socioemocinių ir pažinimo gebėjimų srityse aprašomi 14 lentelėje.

14 lentelė. **Gyčio atvejo aprašymas: galios ir sunkumai**

Sritis	Galios	Sunkumai
<i>Kalbėjimas</i>	Berniukas taisyklingai taria daugumą izoliuotų garsų. Tardamas daugiaskiemenius žodžius išlaiko skiemeninę struktūrą.	Kalbėjimas sunkiai suprantamas, neaiškus, ne visada galima suprasti, ką nori pasakyti. Kalbėdamas vienus garsus keičia kitais, pavyzdžiui, [r] keičia į [l], [z] keičia į [s], [ž] keičia į [š], [z] keičia į [s], [č] keičia į [š], juos praleidžia, painioja dvibalsius, juos keičia balsiais. Kartais pasako žodžius be galūnės. Iškraipo daugiaskiemenių žodžių tarimą.

<i>Kalba</i>	Bendruja kalba. Geba sudaryti trumpus 2-3 žodžių sakinius. Įvardina artimos aplinkos daiktus, gyvūnus, pagrindinius veiksmus. Žino ir atsako, koks jo vardas, kiek metų, kokie tėvų, brolio vardai. Vartoja įvardį „Aš“. Geba išskirti nurodytą garsą garsų eilėje. Nustato žodžio pirmą garsą, kai pirmas garsas balsis. Geba pakartoti 2-3 garsų eiles. Sieja išgirstą garsą, garsažodį su paveikslėliu. Žino ir įvardina kelias apibendrinamąsias sąvokas. (maistas, gyvūnai, rūbai, indai). Teisingai atlieka veiksmus su prielinksniai „ant“, „po“, „šalia“. Teisingai nurodo galininko linksnio galūnę.	Nevykdo dviejų dalių instrukcijų, nebent jos labai trumpos. Nežinomus žodžius dažniausiai keičia panašių daiktų pavadinimais. Klysta išskirdamas garsą skiemenų eilėje, nepakartoja skiemenų eilių. Sudeda paveikslėlių seką iš 4, bet sunku suprasti berniuko savarankišką pasakojimą be konteksto. Kalboje vartoja labai mažai būdvardžių. Nesudaro mažiųjų daiktavardžio formų. Painioja linksnių, skaičių, giminių galūnes. Daugelį prielinksnių vartoja neteisingai. Neskiria daiktavardžių vienaskaitos ir daugiskaitos formų. Nederina daiktavardžio ir skaitvardžio, daiktavardžio ir būdvardžio. Pasakojimas nerišlus, nenuoseklus, stebima daug žodžių valdymo, kaitymo, derinimo klaidų.
<i>Komunikacija</i>	Dažniausiai pats pasirenka ir kurį laiką kryptingai plėtoja veiklą vienas ar su draugu. Berniukas bendruja su vaikais ir su suaugusiais. Užduoda jam svarbius klausimus.	Į klausimus ne visada atsako pagal kontekstą, atsako 1 žodžiu. Ne visada supranta klausimo esmę, pavyzdžiui, į klausimą „ar lauke yra sniego?“, atsako parodydamas sniego paveikslėlį.
<i>Socialiniai, emociniai, pažinimo gebėjimai</i>	Primenamas laikosi grupės taisyklių. Atrenka daiktus pagal formą. Lygina formas dėdamas vieną ant kitos. Skaičiuoja iki 10, skaitmenį priskiria kiekviui iki 10. Žino ir įvardina spalvas.	Vengia kopijuoti savo vardo raides, nors savo vardą atpažįsta. Silpni skaičiavimo ir matavimo gebėjimai. Nepažįsta geometrinių figūrų. Nesuvokia daikto vietos ir padėties erdvėje. Nesupranta ir nevirtuoja žodžių, kurie apibūdina atstumą, ilgį, masę, laiką. Trūksta savireguliacijos ir savikontrolės įgūdžių. Sunku nusiraminti susipykus su tėvais ar draugais grupėje, būna piktas, verkia, stumia nuo savęs suaugusįjį.

8 atvejis. Aurimas (vardas pakeistas). *Bendroji informacija apie ugdytinį:* berniukas, kurio amžius yra 6 m. 10 mėn., namuose bendruja lietuvių kalba. Berniukui nustatyti dideli specialieji ugdymo(si) poreikiai, teikiama intensyvi logopedo pagalba, t. y. 5 kartus per savaitę, judesio korekcijos specialisto, t. y. 1 kartą per savaitę, pagalba. Rekomenduojama ugdyti pagal bendrąsias programas. Šis vaikas yra turintis tik kalbos raidos sutrikimą, t.y. vidutinį kalbos neišsivystymą. Berniuko kalbėjimo, kalbos, komunikacijos, socioemocinių ir pažinimo gebėjimų turimos stiprybės ir patiriami sunkumai aprašomi 15 lentelėje.

15 lentelė. **Aurimo atvejo aprašymas: galios ir sunkumai**

Sritis	Galios	Sunkumai
<i>Kalbėjimas</i>	Berniukas taisyklingai taria daugumą izoliuotų garsų, išskyrus garsą [r]. Diferenciuoja trumpuosius ir ilguosius balsius. Tardamas daugiaskiemenius žodžius išlaiko skiemeninę struktūrą.	Kalbėjimas ne visada suprantamas. Kalbėdamas vienus garsus keičia kitais, juos praleidžia, painioja dvibalsius, juos keičia balsiais. Iškraipo daugiaskiemenių žodžių tarimą.
<i>Kalba</i>	Bendruja kalba. Savarankiškai pasakodamas sudaro trumpus sakinius. Pagal schemą sudaro 3-4 žodžių sakinius. Įvardina artimos aplinkos	Klysta išskirdamas garsą skiemenų eilėje, nepakartoja skiemenų eilių. Neskiria panašiai skambančių žodžių. Kartis klysta nustatydamas

	daiktus, augalus, gyvūnus, veiksmus. Vartoja įvardį „Aš“. Žino, bet ne visada pats įvardina apibendrinamąsias sąvokas. Geba išskirti nurodytą garsą garsų, skiemenų eilėje. Vartoja daug veiksmažodžių. Teisingai derina galininko linksnio galūnę. Skiria daiktavardžių vienaskaitos ir daugiskaitos formą, bet pats sudarydamas dar klysta. Pagal paveikslėlius teisingai parenka prieveiksnius. Teisingai atlieka veiksmus su prielinksniai „ant“, „po“, „į“, „šalia“. Sudaro mažybinės daiktavardžio formas.	pirmą ir paskutinį garsą. Klysta sudarydamas daiktavardžių vienaskaitos ir daugiskaitos formą, sudarydamas naujus priesaginius žodžius. Nederina daiktavardžio ir skaitvardžio, daiktavardžio ir būdvardžio. Kalboje vartoja labai mažai būdvardžių. Sunkai sekasi parinkti priešingos reikšmės žodį. Klysta nusakydamas daiktų ypatybes. Pasakojimas nerišlus, nenuoseklus, stebima daug žodžių valdymo, kaitymo, derinimo klaidų. Pasakodamas ne visada išlaiko pagrindinę mintį.
<i>Komunikacija</i>	Geba savarankiškai pasirinkti veiklą ir kurį laiką kryptingai plėtoti ją vienas ar su draugu. Berniukas draugiškai bendrauja su bendraamžiais ir su suaugusiais. Geba palaikyti pokalbį, atsakydamas vienu žodžiu.	
<i>Socialiniai, emociniai, pažinimo gebėjimai</i>	Stengiasi laikytis grupės taisyklių, susitarimų. Atrenka daiktus pagal formą. Atpažįsta formas, spalvas. Pažįsta skaičius. Bando įsiminti ir kartoti ketureilius.	Trūksta motyvacijos, ne visa nori atlikti pedagogo skirtas užduotis. Trūksta pasitikėjimo savimi, dažnai vengdamas veiklos sako „aš nemoku“, „aš nežinau“, „aš negaliu“.

Apibendrinant pateiktą informaciją galima pastebėti, kad tyrime dalyvavę vaikai pasižymi panašiomis galiomis ir sunkumais kalbos, kalbėjimo, komunikacijos ir socialinių, emocinių pažinimo gebėjimų srityse. Dauguma vaikų pasižymi garsų tarimo trūkumais, kalbos gramatinio taisyklingumo gebėjimų trūkumais. Atlikus dokumentų analizę pastebima, kad Vaiko gerovės komisijos ir pedagoginės psichologinės tarnybos dokumentuose minimaliai aprašomi fonologinio suvokimo gebėjimai. Ypač trūksta informacijos apie fonologinio suvokimo gebėjimus žodžio, skiemens ir rimo lygmenyse, nes dažniausiai aprašomi gebėjimai fonemos lygmenyje. Toliau bus pateikiama ir aprašomi fonologinio suvokimo gebėjimai (galios ir sunkumai) visuose keturiuose lygmenyse: žodžio, skiemens, rimo ir fonemos.

3.2. Tyrime dalyvavusių ir kalbos raidos sutrikimą turinčių vaikų fonologinio suvokimo gebėjimai skirtinguose lingvistiniuose vienetuose: atvejų analizė

1 ATVEJIS. Gintaras (vardas pakeistas). *Fonologinio suvokimo gebėjimai (galios). Žodžio lygmens gebėjimai.* Geba suskaičiuoti žodžius sakinyje, kai sakinys susideda iš 2–5 žodžių, moka nurodyti, kurie žodžiai yra ilgi, o kurie trumpi. *Skiemens lygmens gebėjimai.* Geba suskiemuoti žodžius, įvardinti skiemenų skaičių žodžiuose, kai žodžiai sudaryti iš 2–4 skiemenų. Berniukui pavyko sujungti skiemenis į žodį ir sudaryti dviskiemenius, triskiemenius, keturių skiemenų žodžius. *Rimo lygmens gebėjimai.* Berniukas moka skirti panašiai skambančius žodžius, nustatyti besirimuojančius žodžius. *Fonemos lygmens gebėjimai.* Geba išskirti pirmą žodžio garsą, kai žodis prasideda balse ar priebalse, nustatyti paskutinį žodžio garsą, kai žodis baigiasi balse ar priebalse. Berniukui pavyko nurodyti, ar žodžiai prasideda tuo pačiu garsu,

pasakyti žodį be paskutinio garso, kai žodis baigiasi balse. Berniukui pavyko atlikti nesudėtingas garsinės analizės-sintezės užduotis.

Fonologinio suvokimo gebėjimai (sunkumai). *Žodžio lygmuo.* Negeba įvardinti sudurtinių žodžių abiejų komponentų. Visose užduotyse pateikė atsakymą „nežinau“. *Skiemens lygmuo.* Berniukas negeba pasakyti žodžio, panaikindamas pirmą, vidurinį, paskutinį žodžio skiemenį, ar pakeisdamas vieną skiemenį kitu. Galima teigti, kad berniukui sunku atlikti užduotis, kurios reikalauja skiemens panaikinimo ar keitimo operacijų. Dažniausiai pateikė atsakymą į tokio tipo užduotis pakartodamas pirminį žodį ar atsakydamas „nežinau“. *Rimo lygmens gebėjimai.* Berniukui sunku įvardinti žodį, kuris rimuojasi su nurodytu. Įvardintas žodis labiau siejasi pagal prasmę, ryšį, o ne pagal rimą. Pavyzdžiui, maistas – „pienas“, kamuolys – „balionas“. Berniukas nesupranta užduočių, kuriose reikalaujama sujungti žodžio pirmą garsą ir likusią žodžio dalį, arba išskaidyti žodį į pirmą garsą ir likusią dalį. Pavyzdžiui, atlikdamas užduotį, kurioje buvo prašoma pasakyti žodžio pirmą garsą ir likusią žodžio dalį, berniukas gebėjo įvardinti tik pirmą garsą. *Fonemos lygmuo.* Berniukas negeba nustatyti vidurinio garso žodyje, nes teisingai atsakė tik vieną kartą iš trijų. Galima pastebėti, kad atlikdamas šią užduotį berniukas teisingai nustatė vidurinį garsą tame žodyje, kuriame buvo aiškiau girdimas vidurinis žodžio garsas. Buvo pateikiami žodžiai „meška“, „sodas“ ir „vagis“, tai berniukas teisingai nurodė vidurinį garsą žodyje „meška“. Berniukas negeba sujungti garsų į žodį. Atlikdamas šią užduotį atsakė „nežinau“ arba pateikė žodžius, kurie nėra susiję su paminėtais garsais. Vaikas negeba suskaičiuoti garsų žodyje. Atlikdamas šią užduotį, skaičiavo ne garsus, o skiemenis, pavyzdžiui, žodyje „tu“, atsakė, kad yra vienas garsas, žodžiuose „sala“, „upė“, „mažas“, nurodė, kad yra du garsai ir pan. Berniukui sunku pasakyti žodį be pirmo garso, pakeisti pirmą žodžio garsą kitu garsu, pridėti garsą prie žodžio pradžioje, viduryje, pabaigoje. Galima teigti, kad berniukui sunku atlikti užduotis, kurios reikalauja fonemos panaikinimo, keitimo, pridėjimo operacijų.

2 ATVEJIS. Viktoras (vardas pakeistas). **Fonologinio suvokimo gebėjimai (galios).** *Žodžio lygmens gebėjimai.* Geba suskaičiuoti žodžius sakinyje, kai sakinys susideda iš 2–4 žodžių. Berniukui pavyko nurodyti, kurie žodžiai yra ilgi, o kurie trumpi. Vaikui pavyksta įvardinti vieną ir kai kurių žodžių abu sudurtinio žodžio komponentus, pavyzdžiui, „voras“ ir „tinklas“ (voratinklis), „ledas“ ir „kalnas“ (ledkalnis), „saulė“ ir „teka“ (saulėtekis), „žemė“ (žemėlapis). *Skiemens lygmens gebėjimai.* Moka suskiemuoti žodžius, įvardinti skiemenų skaičių žodžiuose, kai žodžiai sudaryti iš 2–4 skiemenų. Berniukui gerai sekasi sujungti skiemenis į žodį ir sudaryti dviskiemenius, triskiemenius, keturių skiemenų žodžius. Berniukui pavyko pakeisti žodyje esantį skiemenį kitu, kai žodis yra dažnai girdimas aplinkoje, pavyzdžiui, „lakas – takas“. *Rimo lygmens gebėjimai.* Berniukas skiria panašiai skambančius žodžius, nustatyto besirimuojančius žodžius. Berniukui pavyko įvardinti besirimuojantį žodį su duotuoju,

pavyzdžiui, pienas – „vienas“, ežys – „vėžys“, ausis – „nosis“. Geba sujungti žodžio pirmą garsą ir likusią žodžio dalį. *Fonemos lygmens gebėjimai*. Geba išskirti pirmą žodžio garsą, kai žodis prasideda balse ar priebalse, nustatyti paskutinį žodžio garsą, kai žodis baigiasi balse ar priebalse ar nustatyti vidurinį žodžio garsą. Berniukas geba nurodyti, ar žodžiai prasideda tuo pačiu garsu, moka pasakyti žodį be paskutinio garso, kai žodis baigiasi balse. Berniukui gerai sekasi atlikti užduotį, kurioje prašoma pakeisti pirmą žodžio garsą nurodytu garsu.

Fonologinio suvokimo gebėjimai (sunkumai). *Skiemens lygmuo*. Berniukas negeba pasakyti žodžio, panaikindamas pirmą, vidurinį, paskutinį žodžio skiemenį, ar pakeisdamas vieną skiemenį kitu. Dažniausiai pateikia atsakymą į tokio tipo užduotis pakartodamas nurodytą žodį. Galima teigti, kad berniukui sunku atlikti užduotis, kurios reikalauja skiemens panaikinimo kognityvinės operacijos. *Rimo lygmens gebėjimai*. Ne visada teisingai įvardina žodį, kuris rimuojasi su nurodytu. Įvardintas žodis labiau siejasi pagal prasmę, ryšį, o ne pagal rimą. Pavyzdžiui, pelė – „katė“. Berniukui negeba atlikti rimo skaidymo užduoties, kurioje reikia pasakyti žodžio pirmą garsą ir likusią žodžio dalį. *Fonemos lygmuo*. Berniukas negeba sujungti garsų į žodį. Atlikdamas šią užduotį pateikė žodžius, kurie nėra susiję su paminėtais garsais arba prasideda pirmu ar paskutiniu išartu garsu, pavyzdžiui, pupa – „pelė“, namas – „saulė“, pasaga – „saga“, kepurė – „ropė“. Berniukui sunku išskaidyti žodį į garsus ir suskaičiuoti žodžio garsus. Berniukui sunku pasakyti žodį be pirmo garso. Berniukas šioje užduotyje pateikė įvairius atsakymus, pavyzdžiui, duona – „buona“ (pakeitė pirmą garsą), varpelis – „varpas“ (sudarė pradinę formą), bananas – „nanas“ (panaikino pirmą skiemenį). Berniukas negeba pridėti garso žodžio viduryje. Atlikdamas užduotį pridėjo nurodytą garsą žodžio pradžioje, pavyzdžiui, laikas + [š] žodžio viduryje berniukas atsakė „šlaikas“.

3 ATVEJIS. Evaldas (vardas pakeistas). **Fonologinio suvokimo gebėjimai (galios).** *Žodžio lygmens gebėjimai*. Geba suskaičiuoti žodžius sakinyje, kai sakinyje susideda iš 2–5 žodžių. Moka nurodyti, kurie žodžiai yra ilgi, o kurie trumpi. Geba su pagalba įvardinti vieną sudurtinio žodžio komponentą, pavyzdžiui, „voras“ (voratinklis), „laikas“ (laikrodis), „saulė“ (saulėtekis). *Skiemens lygmens gebėjimai*. Berniukui gerai sekasi suskiemuoti žodžius, įvardinti skiemenų skaičių žodžiuose, kai žodžiai sudaryti iš 2–4 skiemenų. Berniukui pavyksta sujungti skiemenis į žodį ir sudaryti dviskiemenius, triskiemenius, keturių skiemenų žodžius. Galima pastebėti, kad berniukui gerai sekasi tos užduotys, kurios reikalauja jungimo operacijų. *Rimo lygmens gebėjimai*. Berniukas skiria panašiai skambančius žodžius, geba nustatyti ar žodžiai rimuojasi. Geba sujungti žodžio pirmą garsą ir likusią žodžio dalį. *Fonemos lygmens gebėjimai*. Išskiria pirmą žodžio garsą, kai žodis prasideda balse ar priebalse, geba nustatyti paskutinį žodžio garsą, kai žodis baigiasi balse ar priebalse. Geba iš dalies nustatyti vidurinį žodžio garsą, nes teisingai atsakė du kartus iš trijų. Galima pastebėti, kad, atlikdamas šią užduotį,

berniukas teisingai nustatė vidurinį garsą tuose žodžiuose, kuriuose buvo aiškiau girdimas vidurinis žodžio garsas. Buvo pateikiami žodžiai „meška“, „sodas“ ir „vagis“, tai berniukas teisingai nurodė vidurinį garsą žodžiuose „meška“ ir „vagis“. Berniukas geba nurodyti, ar žodžiai prasideda tuo pačiu garsu. Berniukui gerai sekasi atlikti užduotį, kurioje prašoma pakeisti pirmą žodžio garsą nurodytu garsu.

Fonologinio suvokimo gebėjimai (sunkumai). *Žodžio lygmuo.* Negeba įvardinti abiejų sudurtinių žodžių komponentų, nes įvardina tik vieną komponentą. *Skiemens lygmuo.* Sunku atlikti užduotis, kurios reikalauja skiemens panaikinimo kognityvinės operacijos. Berniukas negeba pasakyti žodžio, panaikindamas pirmą, vidurinį, paskutinį žodžio skiemenį, ar pakeisdamas vieną skiemenį kitu. Dažniausiai pateikia atsakymą į tokio tipo užduotis pakartodamas nurodytą žodį arba nepateikia jokio atsakymo. *Rimo lygmens gebėjimai.* Negeba teisingai įvardinti žodžio, kuris rimuojasi su nurodytu. Įvardintas žodis labiau siejasi pagal prasmę, ryšį, o ne pagal rimą arba pateikiama nurodyto žodžio mažybinė forma. Pavyzdžiui, pelė – „pelėda“, pienas – „baba“, ežys – „ežiukas“, kamuolys – „kamuoliukas“. Berniukui sunkiau atlikti rimo skaidymo užduotis, kuriose reikia pasakyti žodžio pirmą garsą ir likusią žodžio dalį. Berniukas įvardina tik pirmą žodžio garsą. *Fonemos lygmuo.* Berniukas negeba sujungti garsų į žodį. Atlikdamas šią užduotį berniukas pateikė žodžius, kurie prasideda kažkuriuo iš paminėtų garsų, pavyzdžiui, pupa – „pyragas“, namas – „namelis“, pasaga – „gitara“, dinosauras – „zebras“. Berniukas nesupranta užduoties, kai prašoma išskaidyti žodį garsais ir suskaičiuoti žodžio garsų kiekį. Atlikdamas šią užduotį skaičiavo ne garsus, o skiemenis, pavyzdžiui, žodžiuose „upė“, „sala“, „mažas“, nurodė, kad yra du garsai, žodyje „papūga“ nurodė, kad yra trys garsai. Galima pastebėti, kad berniukui sunku atlikti fonemos lygmens jungimo ir skaidymo kognityvių operacijų reikalaujančias užduotis. Berniukui sunku pasakyti žodį be pirmo ar paskutinio garso. Vaikas negeba pridėti garso nurodytam žodžiui žodžio pradžioje, viduryje, pabaigoje.

4 ATVEJIS. Aistė (vardas pakeistas). **Fonologinio suvokimo gebėjimai (galios).** *Žodžio lygmens gebėjimai.* Geba suskaičiuoti žodžius sakinyje, kai sakinys susideda iš 2–5 žodžių. Moka nurodyti, kurie žodžiai yra ilgi, o kurie trumpi. Geba įvardinti vieną sudurtinio žodžio komponentą, pavyzdžiui, „voras“ (voratinklis), „kalnas“ (ledkalnis), „saulė“ (saulėtekis). *Skiemens lygmens gebėjimai.* Mergaitei pavyksta suskiemuoti žodžius, įvardinti skiemenų skaičių žodžiuose, kai žodžiai sudaryti iš 2–4 skiemenų. Mergaitei gerai sekasi sujungti skiemenis į žodį ir sudaryti dviskiemenius, triskiemenius, keturių skiemenų žodžius. *Rimo lygmens gebėjimai.* Mergaitė iš dalies moka nustatyti besirimuojančius žodžius ar įvardinti besirimuojantį žodį, pavyzdžiui, pienas – „vienas“, ežys – „ožys“, ausis – „akis“. Geba sujungti žodžio pirmą garsą ir likusią žodžio dalį. *Fonemos lygmens gebėjimai.* Išskiria pirmą žodžio

garsą, kai žodis prasideda balse ar priebalse, geba nustatyti paskutinį žodžio garsą, kai žodis baigiasi balse ar priebalse. Mergaitė geba nurodyti, ar žodžiai prasideda tuo pačiu garsu.

Fonologinio suvokimo gebėjimai (sunkumai). *Žodžio lygmuo.* Negeba įvardinti abiejų sudurtinių žodžių komponentų, nes įvardina tik vieną komponentą. *Skiemens lygmuo.* Kartais suklysta skaidydama žodį skiemenimis, pavyzdžiui, „lėk-tuvas“ (lėk-tu-vas). Mergaitė negeba pasakyti žodžio, panaikindama pirmą, vidurinį, paskutinį žodžio skiemenį, ar pakeisdama vieną skiemenį kitu. Dažniausiai pateikia atsakymą į tokio tipo užduotis pakartodama įvardintą žodį. Galima pastebėti, kad mergaitei sunku atlikti užduotis, kurios reikalauja skiemens panaikinimo kognityvinės operacijos. Taip pat galima daryti prielaidą, kad mergaitė galėjo nesuprasti užduoties sąlygos, todėl atsakė neteisingai. *Rimo lygmens gebėjimai.* Neskiria panašiai skambančių žodžių. Klysta teisingai įvardindama žodį, kuris rimuojasi su nurodytu. Mergaitė teisingai atliko užduotį tris kartus iš penkių. Atsakydama teisingai nurodė šiuos besirimuojančius žodžius: pienas – „vienas“, ežys – „ožys“, ausis – „akis“, tačiau klydo nurodydama šiuos besirimuojančius žodžius: pelė – „ledas, kamuolys – „koja“. Galima pastebėti, kad mergaitė pateikia niekaip nesusijusius žodžius arba sugalvoja žodį, kuris prasidedu tokiu pačiu garsu. Mergaitei sunkiau atlikti skaidymo užduotis, kuriose reikia pasakyti žodžio pirmą garsą ir likusią žodžio dalį. Mergaitė geba nurodyti tik žodžio pirmą garsą, o likusios žodžio dalies neįvardina. *Fonemos lygmuo.* Nenurodo vidurinio žodžio garso, visuose atsakymuose pateikė pirmą, o ne vidurinį žodžio garsą. Mergaitė negeba sujungti garsų į žodį ar išskaidyti žodį garsais ir suskaičiuoti žodžio garsų kiekį, nes įvardina ne garsų, o skiemenų kiekį žodyje. Mergaitė neatlieka fonemos panaikinimo užduočių: nepasako žodžio be pirmo ar paskutinio garso. Mergaitė atlikdama tokias užduotis pakartodavo pirminį žodį arba atsakydavo „nežinau“. Sunkiau sekasi atlikti fonemos keitimo užduotis, kai prašoma pakeisti pirmą garsą nurodytu garsu. Vaikas negeba pridėti garso nurodytam žodžiui žodžio pradžioje, viduryje, pabaigoje. Mergaitė atlikdama šias užduotis atsakė „nežinau“.

5 ATVEJIS. Lina (vardas pakeistas). **Fonologinio suvokimo gebėjimai (galios).** *Žodžio lygmens gebėjimai.* Mergaitė moka suskaičiuoti žodžius sakinyje, kai sakinys susideda iš 2–4 žodžių. Geba nurodyti, kurie žodžiai yra ilgi, o kurie trumpi. Mergaitė gali įvardinti vieną sudurtinio žodžio komponentą, pavyzdžiui, „voras“ (voratinklis), „saulė“ (saulėtekis). *Skiemens lygmens gebėjimai.* Geba suskiemuoti žodžius, įvardinti skiemenų skaičių žodžiuose, kai žodžiai sudaryti iš 2–4 skiemenų. Mergaitei gerai sekasi sujungti skiemenis į žodį ir sudaryti dviskiemenius, triskiemenius, keturių skiemenų žodžius. Galima pastebėti, kad mergaitė atlieka skiemens lygmens užduotis, kurios reikalauja skiemens atpažinimo, skiemenų skaidymo, sujungimo operacijų. *Rimo lygmens gebėjimai.* Mergaitė geba nustatyti besirimuojančius žodžius. Galima teigti, kad mergaitė geba atlikti rimo atpažinimo operacijas. *Fonemos lygmens*

gebėjimai. Išskiria pirmą žodžio garsą, kai žodis prasideda balse ar priebalse, geba nustatyti paskutinį žodžio garsą, kai žodis baigiasi balse ar priebalse. Mergaitė nurodo, ar žodžiai prasideda tuo pačiu garsu. Galima daryti prielaidą, kad mergaitė geba atlikti fonemos identifikavimo, atpažinimo operacijas.

Fonologinio suvokimo gebėjimai (sunkumai). *Žodžio lygmuo*. Mergaitė negeba suskaičiuoti sakinyje žodžių, kai sakinys sudarytas iš 5 žodžių. Mergaitei sunku įvardinti abiejų sudurtinių žodžių komponentų, nes geba įvardinti tik vieną komponentą žodyje, kurį dažniau girdi artimoje aplinkoje. *Skiemens lygmuo*. Mergaitė negeba pasakyti žodžio, panaikindama pirmą, vidurinį, paskutinį žodžio skiemenį, ar pakeisdama vieną skiemenį kitu. Dažniausiai pateikia atsakymą į tokio tipo užduotis pakartodama įvardintą žodį ar atsakydama „nežinau“. Galima teigti, kad sunku atlikti užduotis, kurios reikalauja skiemens panaikinimo ar keitimo kognityvinės operacijos. *Rimo lygmens gebėjimai*. Nepakankamai išugdytas gebėjimas skirti panašiai skambančius žodžius. Klysta teisingai įvardindama žodį, kuris rimuojasi su nurodytu. Mergaitė nurodė ne besirimuojančius žodžius, o pirminio žodžio mažybinę formą, pavyzdžiui, pelė – „pelytė“, ežys – „ežiukas“, ausis – „ausytė“, arba atsakė „nežinau“. Galima manyti, jog tokiems atsakymas turi įtakos tai, kad mergaitė logopedinių pratybų metu kurį laiką mokėsi sudaryti mažybinės daiktavardžio formas. Mergaitei sunkiau atlikti skaidymo ir sujungimo užduotis, kuriose reikia sujungti žodžio pirmą garsą ir likusią dalį arba išskaidyti žodį į pirmą garsą ir likusią žodžio dalį. Mergaitė skaidydama žodį geba nurodyti tik žodžio pirmą garsą, o likusios žodžio dalies neįvardina. *Fonemos lygmuo*. Nenurodo vidurinio žodžio garso. Atsakydama į klausimus pateikė žodžių pirmą garsą, o ne vidurinį garsą. Galima teigti, kad mergaitei nėra susiformavusi „vidurinio garso“ sąvoka. Mergaitė nesujungia garsų į žodį ar išskaidyti žodį garsais ir suskaičiuoti žodžio garsų kiekį, nes įvardina ne garsų, o skiemenų kiekį žodyje. Pavyzdžiui, žodyje „tu“, atsakė, kad yra vienas garsas, žodžiuose „upė“, „sala“, „mažas“, nurodė, kad yra du garsai, žodyje „papūga“ nurodė, kad yra trys garsai. Mergaitė neatlieka fonemos panaikinimo užduočių: nepasako žodžio be pirmo ar paskutinio garso. Sunkiau atlikti fonemos keitimo užduotis, kai prašoma pakeisti pirmą garsą nurodytu garsu. Vaikas negeba pridėti garso nurodytam žodžiui žodžio pradžioje, viduryje, pabaigoje. Galima daryti prielaidą, kad mergaitei sunku atlikti fonemos lygmens užduotis, kurios reikalauja fonemų jungimo, skaidymo, panaikinimo, keitimo, pridėjimo operacijų.

6 ATVEJIS. Vilius (vardas pakeistas). **Fonologinio suvokimo gebėjimai (galios).** *Žodžio lygmens gebėjimai*. Geba suskaičiuoti žodžius sakinyje, kai sakinys susideda iš 2–3 žodžių. Moka nurodyti, kurie žodžiai yra ilgi, o kurie trumpi. Geba įvardinti vieną sudurtinio žodžio komponentą, pavyzdžiui, „voras“ (voratinklis), „kalnas“ (ledkalnis), „saulė“ (saulėtekis). *Skiemens lygmens gebėjimai*. Gerai sekasi suskiemuoti žodžius, kai žodžiai sudaryti iš 2

skiemenu, ir įvardinti skiemenu skaičių žodžiuose, kai žodžiai sudaryti iš 2-4 skiemenu. Galima pastebėti nesutapimus, nes berniukas teisingai suskaičiuoja žodžio skiemenis, tačiau skiemenuodamas žodžius klysta. Galima daryti prielaidą, kad tam įtakos turi, jog pirmiau buvo pateikta viena užduotis, o po to kita, todėl vaikas ne iškart suprato užduoties sąlygą. Berniukui gerai sekasi sujungti skiemenis į žodį ir sudaryti dviskiemenius, triskiemenius, keturių skiemenu žodžius. Galima pastebėti, kad berniukas atlieka skiemens lygmens užduotis, kurios reikalauja skiemenu skaidymo, sujungimo operacijų. *Rimo lygmens gebėjimai*. Berniukas pavyko atlikti užduotį, kurioje reikėjo atskirti panašiai skambančius žodžius. Galima teigti, kad berniukas geba atlikti tik rimo atpažinimo operacijas. *Fonemos lygmens gebėjimai*. Geba išskirti pirmą žodžio garsą, kai žodis prasideda balse ar priebalse. Galima pastebėti, kad berniuko fonologinio suvokimo gebėjimai fonemos lygmenyje yra silpni, nepakankamai išugdyti.

Fonologinio suvokimo gebėjimai (sunkumai). *Žodžio lygmuo*. Berniukas negeba suskaičiuoti sakinyje žodžių, kai sakinys sudarytas iš 4–5 žodžių. Berniukui sunku įvardinti abiejų sudurtinių žodžių komponentų, nes geba įvardinti tik pirmąjį komponentą žodyje. *Skiemens lygmuo*. Berniukui sunkiai sekasi skaidyti žodžius skiemenuimis, kai žodžiai sudaryti iš daugiau nei dviejų skiemenu. Pavyzdžiui, „lėk-tuvas“ (lėk-tu-vas), „la-ga-minas“ (la-ga-mi-nas). Berniukas negeba pasakyti žodžio, panaikindamas pirmą, vidurinį, paskutinį žodžio skiemeni, ar pakeisdamas vieną skiemeni kitu. Berniukas į tokio tipo užduotis atsako pakartodamas panaikinamą skiemeni, dažniausiai įvardino pirmąjį žodžio skiemeni. Užduotyje, kurioje buvo prašoma pakeisti vieną skiemeni kitu, berniukas atsakė pakartodamas pirminį žodį. Galima teigti, kad berniukui sunku atlikti užduotis, kurios reikalauja skiemens panaikinimo ar keitimo kognityvinės operacijos. *Rimo lygmens gebėjimai*. Nepakankamai išugdytas gebėjimas nustatyti besirimuojančius žodžius, nes į visas užduotis atsakė žodžiu „taip“. Galima daryti prielaidą, kad berniukas nesuprato užduoties sąlygos. Klysta teisingai įvardindamas žodį, kuris rimuojasi su nurodytu. Berniukas nurodė ne besirimuojančius žodžius, o pirminio žodžio mažybinę formą, pavyzdžiui, ežys – „ežiukas“, arba pirmą skiemeni, pavyzdžiui, pelė – „pe“, pienas – „pe“, arba su nurodytu žodžiu pagal prasmę susijusį žodį, pavyzdžiui, ausis – „girdi“, arba pakartojo pirminį žodį, pavyzdžiui, kamuolys – „kamuolys“. Berniukui sunkiau atlikti skaidymo ir sujungimo užduotis, kuriose reikia sujungti žodžio pirmą garsą ir likusią dalį arba išskaidyti žodį į pirmą garsą ir likusią žodžio dalį. Berniukas jungdamas pirmą žodžio garsą ir likusią žodžio dalį geba pakartoti arba pirmą žodžio garsą, arba likusią žodžio dalį, pavyzdžiui, l + élė atsakė „l“, o g + élė, atsakė „élė“. Skaidydamas žodį geba nurodyti tik žodžio pirmą garsą, o likusios žodžio dalies neįvardina. *Fonemos lygmuo*. Negeba nustatyti žodžio paskutinio garso, nes atsakydamas nurodo žodžių pirmą garsą, o nepaskutinį. Nenurodo vidurinio žodžio garso. Atsakydamas į klausimus taip pat pateikė žodžių pirmą garsą, o ne vidurinį garsą. Galima teigti,

kad berniukui nėra susiformavusio „paskutinio ir vidurinio garso“ sąvokos. Berniukas klysta nurodydamas, ar žodžiai prasideda tuo pačiu garsu. Berniukas negeba sujungti garsų į žodį, nes atsako tik įvardindamas kurį nors girdėtą garsą. Berniukui sudėtinga išskaidyti žodį garsais ir suskaičiuoti žodžio garsų kiekį, nes įvardina ne garsų, o skiemenų kiekį žodyje. Pavyzdžiui, žodyje „tu“, atsakė, kad yra vienas garsas, žodžiuose „sala“, „mažas“ nurodė, kad yra du garsai, žodyje „papūga“ nurodė, kad yra taip pat du garsai. Berniukas neatlieka fonemos panaikinimo užduočių: nepasako žodžio be pirmo ar paskutinio garso. Atsakydamas berniukas pakartoja pirminį žodį arba sudaro pasakyto žodžio mažybinę formą. Sunkiau atlikti fonemos keitimo užduotis, kai prašoma pakeisti pirmą garsą nurodytu garsu. Atsakydamas berniukas pakartoja pirminį žodį. Vaikas negeba pridėti garso nurodytam žodžiui žodžio pradžioje, viduryje, pabaigoje. Galima daryti prielaidą, kad berniukui sunku atlikti fonemos lygmens užduotis, kurios reikalauja fonemų identifikavimo, jungimo, skaidymo, panaikinimo, keitimo, pridėjimo operacijų.

7 ATVEJIS. Gytis (vardas pakeistas). *Fonologinio suvokimo gebėjimai (galios). Žodžio lygmens gebėjimai.* Geba suskaičiuoti žodžius sakinyje, kai sakinys susideda iš 2–5 žodžių. Vaikas nurodo, kurie žodžiai yra ilgi, o kurie trumpi. *Skiemens lygmens gebėjimai.* Geba suskiemuoti žodžius ir įvardinti skiemenų skaičių žodžiuose, kai žodžiai sudaryti iš 2-4 skiemenų. Berniukas moka sujungti skiemenis į žodį ir sudaryti dviskiemenius, triskiemenius, keturių skiemenų žodžius. Galima pastebėti, kad berniukas atlieka skiemens lygmens užduotis, kurios reikalauja skiemenų atpažinimo, skaidymo, sujungimo operacijų. *Rimo lygmens gebėjimai.* Berniukui gerai sekasi sujungti žodžio pirmą garsą ir likusią žodžio dalį. Galima teigti, kad berniuko rimo lygmens fonologinio suvokimo gebėjimai yra nepakankamai išugdyti, kadangi šiame lygmenyje atlieka tik vieną užduotį. *Fonemos lygmens gebėjimai.* Geba išskirti pirmą žodžio garsą, kai žodis prasideda balse ar priebalse, nurodyti, ar žodžiai prasideda tuo pačiu garsu. Galima pastebėti, kad berniuko fonologinio suvokimo gebėjimai fonemos lygmenyje yra silpni, nepakankamai išugdyti. Galima daryti prielaidą, kad berniuko fonologinio suvokimo gebėjimai labiausiai išugdyti žodžio ir skiemens lygmenyse.

Fonologinio suvokimo gebėjimai (sunkumai). Žodžio lygmuo. Berniukas negeba įvardinti abiejų sudurtinių žodžių komponentų. Atsakydamas į klausimus įvardina pirmą žodžio garsą arba atsako „nežinau“. *Skiemens lygmuo.* Berniukui sunku pasakyti žodžio, panaikindamas pirmą, vidurinį, paskutinį žodžio skiemenį, ar pakeisdamas vieną skiemenį kitu. Berniukas į tokio tipo užduotis atsako „nežinau“ arba atsakydamas įvardina pirmąjį žodžio skiemenį, pakartoja visą žodį. Galima teigti, kad berniukui sunku atlikti užduotis, kurios reikalauja skiemens panaikinimo ar keitimo kognityvinės operacijos. *Rimo lygmens gebėjimai.* Berniukas negeba skirti panašiai skambančių žodžių. Nepakankamai išugdytas gebėjimas nustatyti

besirimuojančius žodžius, nes į visas užduotis atsakė žodžiu „ne“. Galima daryti prielaidą, kad berniukas nesuprato užduoties sąlygos, todėl pateikė vienodus atsakymus. Klysta teisingai įvardindamas žodį, kuris rimuojasi su nurodytu. Berniukas nurodė ne besirimuojančius žodžius, o žodžius, kurie siejasi pagal prasmę, pavyzdžiui, ausis – „burna“ (kūno dalys), pienas – sausainis“ arba įvardino visiškai nesusijusius žodžius, pavyzdžiui, pelė – „mašina“, ežys – „liežuvis“, kamuolys – „drakonas“. Berniukui sunkiau atlikti skaidymo užduotis, kuriose reikia išskaidyti žodį į pirmą garsą ir likusią žodžio dalį. Skaidydamas žodį geba nurodyti tik žodžio pirmą garsą, o likusios žodžio dalies neįvardina. *Fonemos lygmuo*. Negeba nustatyti žodžio paskutinio garso, nes atsakydamas dažnai nurodo žodžių pirmą garsą, o ne paskutinį. Nenurodo vidurinio žodžio garso. Atsakydamas į klausimus taip pat pateikė žodžių pirmą garsą, o ne vidurinį garsą. Galima teigti, kad berniukui nėra susiformavusio „paskutinio ir vidurinio garso“ sąvokos. Berniukas negeba sujungti garsų į žodį, nes atsako įvardindamas žodį, kuris prasideda pirmu paminėtu garsu. Berniukui sudėtinga skaidyti žodį garsais ir suskaičiuoti žodžio garsų kiekį, nes įvardina ne garsų, o skiemenų kiekį žodyje. Pavyzdžiui, žodžiuose „sala“, „mažas“ nurodė, kad yra du garsai, žodyje „papūga“ nurodė, kad yra trys garsai. Berniukas neatlieka fonemos panaikinimo užduočių: nepasako žodžio be pirmo ar paskutinio garso. Atsakydamas berniukas pakartoja pirminį žodį. Klysta atlikdamas fonemos keitimo užduotis, kai prašoma pakeisti pirmą garsą nurodytu garsu. Atsakydamas berniukas pakartoja pirminį žodį. Vaikas negeba pridėti garso nurodytam žodžiui žodžio pradžioje, viduryje, pabaigoje. Galima daryti prielaidą, kad berniukui sunku atlikti fonemos lygmens užduotis, kurios reikalauja fonemų identifikavimo, jungimo, skaidymo, panaikinimo, keitimo, pridėjimo operacijų.

8 ATVEJIS. Aurimas (vardas pakeistas). *Fonologinio suvokimo gebėjimai (galios)*. *Žodžio lygmens gebėjimai*. Geba suskaičiuoti žodžius sakinyje, kai sakinys susideda iš 2–5 žodžių. Iš dalies nurodo, kurie žodžiai yra ilgi, o kurie trumpi, nes teisingai atsakė du kartus iš trijų. *Skiemens lygmens gebėjimai*. Geba suskaidyti žodį skiemenimis ir įvardinti skiemenų skaičių žodžiuose, kai žodžiai sudaryti iš 2-4 skiemenų. Berniukas moka sujungti skiemenis į žodį ir sudaryti dviskiemenius, triskiemenius, keturių skiemenų žodžius. Galima pastebėti, kad berniukas atlieka skiemens lygmens užduotis, kurios reikalauja skiemenų atpažinimo, skaidymo, sujungimo operacijų. *Rimo lygmens gebėjimai*. Berniukas geba skirti panašiai skambančius žodžius. Berniukui iš dalies sekasi nustatyti besirimuojančius žodžius, nes teisingai atsakė keturis kartus iš penkių. Galima teigti, kad berniuko rimo lygmens fonologinio suvokimo gebėjimai nėra pakankamai susiformavę. *Fonemos lygmens gebėjimai*. Geba išskirti pirmą žodžio garsą, kai žodis prasideda balse ar priebalse, nurodyti, ar žodžiai prasideda tuo pačiu garsu. Galima pastebėti, kad berniuko fonologinio suvokimo gebėjimai fonemos lygmenyje yra

nepakankamai išugdyti. Galima daryti prielaidą, kad berniuko fonologinio suvokimo gebėjimai labiausiai išugdyti žodžio ir skiemens lygmenyse.

Fonologinio suvokimo gebėjimai (sunkumai). *Žodžio lygmuo.* Berniukas negeba įvardinti abiejų sudurtinių žodžių komponentų. Atsakydamas į klausimus atsako „nežinau“. *Skiemens lygmuo.* Berniukas negeba pasakyti žodžio, panaikindamas pirmą, vidurinį, paskutinį žodžio skiemenį, ar pakeisdamas vieną skiemenį kitu. Berniukas į tokio tipo užduotis atsako įvardindamas žodžio skiemenį, kurį reikia panaikinti. Galima teigti, kad berniukui sunku atlikti užduotis, kurios reikalauja skiemens panaikinimo operacijos. *Rimo lygmens gebėjimai.* Klysta teisingai įvardindamas žodį, kuris rimuojasi su nurodytu. Berniukas nurodė ne besirimuojančius žodžius, o žodžius, kurie siejasi pagal prasmę, pavyzdžiui, pelė – „katė“, pienas – „karvė“, ežys – „spygliai“ arba įvardino mažybinę pirminio žodžio formą, pavyzdžiui, kamuolys – „kamuoliukas“. Berniukui sunkiau atlikti jungimo ir skaidymo užduotis, kuriose reikia sujungti žodžio pirmą garsą ir likusią žodžio dalį arba išskaidyti žodį į pirmą garsą ir likusią žodžio dalį. Skaidydamas žodį geba nurodyti tik žodžio pirmą garsą, o likusios žodžio dalies neįvardina. *Fonemos lygmuo.* Negeba nustatyti žodžio paskutinio garso, nes atsakydamas nurodo žodžių pirmą garsą, o ne paskutinį. Nenustato vidurinio žodžio garso. Galima teigti, kad berniukui nėra susiformavusio „paskutinio ir vidurinio garso“ sąvokos. Berniukas negeba sujungti garsų į žodį, nes visose užduotyse atsako „nežinau“. Berniukui sudėtinga skaidyti žodį garsais ir suskaičiuoti žodžio garsų kiekį. Pavyzdžiui, žodyje „tu“ nurodė, kad žodį sudaro vienas garsas, žodyje „upė“ – du garsai, „sala“ – trys garsai, „mažas“ nurodė, atsakymą „nežinau“ žodyje „papūga“, nurodė kad yra 3 garsai. Berniukas neatlieka fonemos panaikinimo užduočių: nepasako žodžio be pirmo ar paskutinio garso. Atsakydamas berniukas pakartoja pirminį žodį ar įvardina pirmą žodžio garsą. Klysta atlikdamas fonemos keitimo užduotis, kai prašoma pakeisti pirmą garsą nurodytu garsu. Atsakydamas berniukas pakartoja pirminį žodį arba pirmą skiemenį. Vaikas negeba pridėti garso nurodytam žodžiui žodžio pradžioje, viduryje, pabaigoje. Atsakydamas įvardina tik garsą, kurį reikia pridėti. Galima daryti prielaidą, kad berniukui sunku atlikti fonemos lygmens užduotis, kurios reikalauja fonemų identifikavimo, jungimo, skaidymo, panaikinimo, keitimo, pridėjimo operacijų.

Apibendrinant galima teigti, kad tyrime dalyvę vaikai turi tam tikrų fonologinio suvokimo gebėjimų, vaikams yra susiformavę fonologinio suvokimo pradmenys. Daugumai tyrime dalyvavusių vaikų daugiausiai galių pastebima žodžio lygmenyje ir skiemens lygmenyje, kai reikia atlikti identifikavimo, jungimo operacijas. Pastebėta, kad tyrime dalyvavę vaikai, turintys vidutinį kalbos neišsivystymą, patiria daugiau sunkumų fonologinio suvokimo gebėjimų srityje. Analizuojant duomenis buvo pastebėta, kad daugumai vaikų sudėtinga atlikti rimo lygmens

užduotis bei skiemens ir fonemos lygmenų užduotis, kuriose reikalaujama atlikti panaikinimo ar keitimo kognityvias operacijas. Tačiau galima teigti, kad kiekvienas atvejis pasižymi unikaliais fonologinio suvokimo gebėjimais skirtinguose lygmenyse.

3.3. Tyrime dalyvavusių ir kalbos raidos sutrikimą turinčių vaikų fonologinio suvokimo gebėjimų apibendrinimas

Toliau šiame poskyryje bus pateikiami apibendrinti atvejo analizės duomenys apie priešmokyklinio amžiaus vaikų, turinčių vidutinį kalbos neišsivystymą, fonologinio suvokimo gebėjimus skirtinguose lygmenyse: žodžio, skiemens, rimo, fonemos. *Analizuojant duomenis* buvo pildoma fonologinio suvokimo gebėjimų apibendrinimo lentelė. Siekiant išryškinti fonologinio suvokimo gebėjimų silpnąsias ir stipriąsias sritis, pateikiamos apibendrintos kiekvieno lygmens duomenų lentelės, kuriose skaičiuojami įverčiai. Po kiekviena lentelė yra pateikiamas glaustas konkretaus lygmens fonologinio suvokimo gebėjimų aprašymas, apibendrinant visus atvejus ir išryškinant tendencijas, bei pateikiant duomenų analizę. Gauti duomenys buvo koduojami į tris kategorijas: gebėjimai išugdyti, gebėjimai iš dalies išugdyti, gebėjimai neišugdyti, atsižvelgiant į tyrimo dalyvių pateiktus atsakymus⁸.

3.3.1. Fonologinio suvokimo gebėjimai: žodžio lygmuo

Siekiant identifikuoti fonologinio suvokimo gebėjimus žodžio lygmenyje buvo pateikiamos užduotys, kuriose reikalaujama suskaičiuoti žodžių kiekį sakinyje, įvardinti sudurtinių žodžių abu komponentus ir įvardinti, kurie žodžiai ilgi, o kurie trumpi. Gauti visų atvejų empiriniai tyrimo duomenys apibendrinti ir pateikiami 16 lentelėje.

16 lentelė. **Fonologinio suvokimo gebėjimai žodžio lygmenyje**

Gebėjimai	Žodžio lygmuo																								Iš viso			
	Gebėjimai išugdyti								Gebėjimai išugdyti iš dalies								Gebėjimai neišugdyti											
	Atvejai																											
	1	2	3	4	5	6	7	8	1	2	3	4	5	6	7	8	1	2	3	4	5	6	7	8				
Suskaičiuoti, žodžių kiekį sakinyje	+		+	+				+	+					+	+											Išugdyti	5	
																										Iš dalies	3	
																										Neišugdyti	0	
Įvardinti sudurtinių žodžių abu komponentus											+	+	+	+	+										+	+	Išugdyti	0
																										Iš dalies	5	
																										Neišugdyti	3	
Įvardinti, kurie paveikslėlių pavadinimai	+	+	+	+	+	+	+	+																		Išugdyti	8	
																										Iš dalies	0	

⁸ *Gebėjimai išugdyti* – tyrimo dalyvis visas užduotis atliko teisingai, t. y. pateikė visus teisingus atsakymus užduotyje. *Gebėjimai išugdyti iš dalies* – tyrimo dalyvis pateikė bent vieną teisingą atsakymą vienoje užduotyje. *Gebėjimai neišugdyti* – tyrimo dalyvis nepateikė užduotyje nei vieno teisingo atsakymo.

lygmenyje, nes, pasak Soleymani ir kt. (2016, p. 16), fonologinio suvokimo raidos seka prasideda suvokiant žodžius, kaip kalbos vienetus, o tik po to seka skiemenų suvokimas.

3.3.3. Fonologinio suvokimo gebėjimai: rimo lygmuo

Siekiant identifikuoti fonologinio suvokimo gebėjimus rimo lygmenyje buvo pateikiamos užduotys, kuriose reikalaujama: įvardinti, kuris iš trijų nurodytų žodžių yra kitoks; nustatyti besirimuojančius žodžius; įvardinti su nurodytuoju žodžiu besirimuojantį žodį; sujungti žodžio pirmą garsą ir likusią žodžio dalį; pasakyti pirmą žodžio garsą, o po to likusią žodžio dalį. Gauti visų atvejų empiriniai tyrimo duomenys apibendrinti ir pateikiami 18 lentelėje.

18 lentelė. **Fonologinio suvokimo gebėjimai rimo lygmenyje**

Gebėjimai	Rimo lygmuo																								Iš viso	
	Gebėjimai išugdyti								Gebėjimai išugdyti iš dalies								Gebėjimai neišugdyti									
	Atvejai																									
	1	2	3	4	5	6	7	8	1	2	3	4	5	6	7	8	1	2	3	4	5	6	7	8		
Įvardinti, kuris iš trijų nurodytų žodžių yra kitoks	+	+	+			+						+	+			+								+	Išugdyti	4
																									Iš dalies	3
																									Neišugdyti	1
Nustatyti besirimuojančius žodžius	+	+	+									+	+	+		+								+	Išugdyti	3
																								Iš dalies	4	
																								Neišugdyti	1	
Įvardinti su nurodytu žodžiu besirimuojantį žodį										+		+				+	+		+	+	+	+	+	Išugdyti	0	
																								Iš dalies	3	
																								Neišugdyti	5	
Sujungti žodžio pirmą garsą ir likusią žodžio dalį		+	+	+			+					+				+						+	+	Išugdyti	4	
																								Iš dalies	1	
																								Neišugdyti	3	
Pasakyti pirmą žodžio garsą, o po to likusią žodžio dalį									+		+	+	+	+	+	+		+						Išugdyti	0	
																								Iš dalies	7	
																								Neišugdyti	1	

Analizuojant lentelėje pateiktus duomenis, galima pastebėti, kad rimo lygmens fonologinio suvokimo įgūdžiai daugeliu atvejų yra išugdyti tik iš dalies arba neišugdyti. Čolić (2015) patvirtino, kad priešmokyklinio amžiaus vaikai, turintys kalbos neišsivystymą, parodė blogesnius sudėtingų fonologinio suvokimo elementų, tokių kaip rimavimo, rezultatus palyginus su įprastinės raidos vaikais. Tačiau lentelėje pateikti rezultatai atskleidžia, kad vaikams, turintiems kalbos neišsivystymą, rimo lygmenyje geriausiai sekasi atpažinti pagal rimą besiskiriančius žodžius, sujungti žodžio pirmą garsą ir likusią žodžio dalį ar nustatyti besirimuojančius žodžius. Gauti rezultatai sutampa su fonologinio suvokimo formavimo nuoseklumu, nes literatūroje pažymima, kad gebėjimas identifikuoti besirimuojančius žodžius yra vienas iš ankstyviausi besiformuojančių fonologinių komponentų (Vukovic et al., 2022). Lentelėje pateikti duomenys

rodo tai, kad vaikams daugiausia sunkumų kyla įvardinant kitą besirimuojantį žodį su nurodytu žodžiu. Gautus rezultatus pagrindžia ir tai, kad Milošević ir Vuković (2018) atliktame tyrime buvo pastebėti reikšmingi rimo identifikavimo skirtumai tarp vaikų, turinčių kalbos raidos sutrikimų, ir įprastinės raidos vaikų. Tam tikri empiriniai duomenys rodo, kad priešmokyklinio amžiaus vaikams, turintiems kalbos raidos sutrikimų, atliekant sudėtingesnes užduotis, t.y. atpažįstant besirimuojančius žodžius, stebimi prastesni rezultatai (Ščapec, Kuvač-Kraljević, 2013 (cit. iš Vukovic et al., 2022, p. 3)). Apibendrinus rimo lygmens gebėjimus galima pastebėti, kad vaikai, turintys kalbos raidos sutrikimų, patiria sunkumų šiame lygmenyje, todėl šis lygmuo gali būti identifikuojamas kaip silpnoji fonologinio suvokimo sritis.

3.3.4. Fonologinio suvokimo gebėjimai: fonemos lygmuo

Siekiant identifikuoti fonologinio suvokimo gebėjimus fonemos lygmenyje buvo pateikiamos užduotys, kuriose reikalaujama: nustatyti žodžio pirmą garsą, kai žodis prasideda balse, priebalse; nustatyti žodžio paskutinį garsą, kai žodis baigiasi balse, priebalse; nustatyti žodžio vidurinį garsą; nurodyti, ar žodžiai prasideda nurodytu garsu; sujungti garsus į žodį; išskaidyti žodį į jį sudarančius garsus ir suskaičiuoti, kiek garsų yra žodyje; pasakyti žodį be pirmo garso, be paskutinio garso, kai žodis baigiasi balse, priebalse; pakeisti pirmą žodžio garsą nurodytu garsu; pridėti prie pasakyto žodžio tam tikrą garsą (žodžio pradžioje, viduryje, pabaigoje). Gauti visų atvejų empiriniai tyrimo duomenys apibendrinti ir pateikiami 19 lentelėje.

19 lentelė. Fonologinio suvokimo gebėjimai fonemos lygmenyje

Gebėjimai	Fonemos lygmuo																								Iš viso	
	Gebėjimai išugdyti								Gebėjimai išugdyti iš dalies								Gebėjimai neišugdyti									
	Atvejai																									
	1	2	3	4	5	6	7	8	1	2	3	4	5	6	7	8	1	2	3	4	5	6	7	8		
Nustatyti žodžio pirmą garsą, kai žodis prasideda balse	+	+	+	+	+	+	+	+																	Išugdyti	8
																									Iš dalies	0
																									Neišugdyti	0
Nustatyti žodžio pirmą garsą, kai žodis prasideda priebalse	+	+	+	+	+	+	+	+																	Išugdyti	8
																									Iš dalies	0
																									Neišugdyti	0
Nustatyti žodžio paskutinį garsą, kai žodis baigiasi balse	+	+	+	+									+									+	+	+	Išugdyti	4
																									Iš dalies	1
																									Neišugdyti	3
Nustatyti žodžio paskutinį garsą, kai žodis baigiasi priebalse	+	+	+	+									+									+	+	+	Išugdyti	4
																									Iš dalies	1
																									Neišugdyti	3
Nustatyti žodžio vidurinį garsą		+							+	+							+				+	+	+	Išugdyti	1	
																									Iš dalies	3

fonemų keitimo (cit. iš Vukovic et al., 2022, p. 3). Iš lentelėje pateiktų duomenų galima matyti, kad nėra išugdyti fonemų jungimo ir skaidymo į žodžius gebėjimai. Tai prieštarauja atliktų tyrimų rezultatams, nes, anot Barton-Hulsey ir kt. (2018), vidutiniškai 6-7 metų vaikai geba suskirstyti žodžius į atskirus foneminius vienetus. Kita vertus, Thatcher (2010), remdamasis atlikto tyrimo duomenimis, teigia, kad priešmokyklinio amžiaus vaikams žodžio skaidymas skiemenimis buvo lengvesnė užduotis nei žodžio skaidymas fonemomis. Apibendrinus fonemos lygmens fonologinio suvokimo gebėjimus, galima teigti, kad šio lygmens gebėjimai yra mažiausiai išugdyti iš visų lygmenų ir vaikai, turintys kalbos raidos sutrikimų patiria daugiausia sunkumų šiame lygmenyje. Todėl galima daryti prielaidą, kad fonemos lygmens gebėjimai yra viena silpniausių fonologinio suvokimo gebėjimų sričių.

Apibendrinus gautus visų lygmenų fonologinio suvokimo gebėjimus išryškėja fonologinio suvokimo gebėjimų sunkumų ir stiprybių sritys, remiantis lingvistinių vienetų skirstymu. Galima pastebėti, kad priešmokyklinio amžiaus vaikams, turintiems kalbos raidos sutrikimų, fonologinio suvokimo gebėjimai yra susiformavę žodžio lygmenyje, skiemens lygmenyje, todėl žodžio ir skiemens lygmens įgūdžiai yra stiprioji fonologinio suvokimo sritis vaikams, turintiems kalbos raidos sutrikimų. Galima teigti, kad fonemos lygmens įgūdžiai reikalauja sudėtingesnių, anksčiau susiformavusių gebėjimų, nes anot Mott ir Rutherford (2012, p. 1), fonologinis suvokimas vystosi progresuojant, o turimi gebėjimai pradiniuose lygiuose, pavyzdžiui, žodžio lygmenyje, numato sėkmę sudėtingesniuose lygiuose, pavyzdžiui, fonemos lygmenyje. Šis teiginys įrodo, kad gauti duomenys apie sunkumus skiemens lygmenyje, pagrindžia gautus rezultatus apie fonemos lygmenyje patiriamus šių vaikų sunkumus. Galima teigti, kad fonemos lygmens fonologinio suvokimo gebėjimai vaikams, turintiems kalbos neišsivystymą, yra silpnoji, t. y. nepakankamai išugdyta, sritis.

DISKUSIJA

Lyginimas su kitų autorių atliktais tyrimais. Gautus empirinio tyrimo rezultatus lyginant su anksčiau kitų mokslininkų atliktų tyrimų rezultatais pastebimi panašumai. Atliktas tyrimas atskleidė, jog priešmokyklinio amžiaus vaikai, turintys kalbos raidos sutrikimą, geriau atlieka užduotis, susijusias su žodžio ir skiemens fonologinio suvokimo gebėjimų lygmenimis. Panašius rezultatus patvirtina Soleymani ir kt. (2016), Pfost ir kt. (2019), kurie teigia, jog vaikai iš pradžių geriau suvokia ir atpažįsta didelius ir konkrečius garso vienetus, t. y. žodžius ir skiemenis, o vėliau tampa jautrūs mažiems ir abstraktiems garso vienetams, t. y. fonemoms. Kitaip tariant, tiek ankstesni tyrimų rezultatai, tiek šio tyrimo rezultatai parodė, kad vaikai paprastai pirmiau išmoka jungti skiemenis į žodį nei suskaidyti žodį į sudedamuosius garsus. Tyrimo rezultatai atskleidė, kad šešiamečiai, turintys kalbos raidos sutrikimą, demonstruoja žemesnius gebėjimus rimo ir fonemos lygmenyse nei skiemens ar žodžio lygmenyse. Pastebimi rezultatų panašumai ir kituose tyrimuose, kuriuose teigiama, kad skiemens lygmens įgūdžiai vystosi pirmiau ir lengviau nei rimo ar foneminiai gebėjimai, nes skiemens lygmens gebėjimai yra ankstyvoji kalbos garsų atpažinimo ir manipuliavimo struktūra (Cárnio et al., 2017, p. 591; Soares & Cárnio, 2012, p. 70). Tačiau kai kurie gauti šio tyrimo rezultatai paneigia ankstesnių tyrimų rezultatus. Šiame tyrime buvo atskleista, jog priešmokyklinio amžiaus vaikai, turintys kalbos raidos sutrikimą, negeba išskaidyti žodžio į jį sudarančius garsus, o, anot Barton-Hulsey ir kt. (2018), vidutiniškai 6-7 metų vaikai, turintys kalbos raidos sutrikimą, geba suskirstyti žodžius į atskirus foneminius vienetus.

Praktinė tyrimo rezultatų reikšmė. Pasak Vukovic ir kt. (2022), literatūroje pastebima, kad dabartinės žinios apie fonologinio suvokimo gebėjimus dažniausiai tiriamos vaikų, turinčių kalbos raidos sutrikimų, ir įprastinės vaikų kalbos raidos lyginamųjų tyrimų kontekste. Šis tyrimas atskleidė konkrečius priešmokyklinio amžiaus vaikų, turinčių kalbos raidos sutrikimą, fonologinio suvokimo gebėjimus skirtinguose lygmenyse nelyginant šių vaikų su įprastinės raidos vaikų fonologinio suvokimo gebėjimais. Taip pat išanalizavus literatūrą buvo pastebėta, kad Lietuvoje trūksta mokslinių tyrimų apie šešiamečių, turinčių kalbos raidos sutrikimą, fonologinio suvokimo gebėjimus, nes daugiausia publikacijų lietuvių kalba yra pateikta analizuojant fonologinio suvokimo gebėjimus teoriniu lygmeniu, bet ne vaikų, turinčių kalbos sutrikimų, gebėjimus. Tyrimo metu buvo atskleistos priešmokyklinio amžiaus vaikų, turinčių kalbos raidos sutrikimą, stipriosios ir silpnosios fonologinio suvokimo gebėjimų sritys, todėl šie rezultatai gali būti pritaikyti ugdymo procese ugdant šiuos gebėjimus. Todėl gauti tyrimo rezultatai yra reikšmingi ir naudingi ne tik mokslininkams mokslo srityje, bet ir praktikams.

Tyrimo ribotumai. Atlikus atvejo tyrimą buvo aptikti šio tyrimo ribotumai, kurie galėjo turėti įtakos gautiems rezultatams. Dėl pasirinktos *kokybinio tyrimo metodologinės priegijos*, nėra

visiškai užtikrinamas reprezentatyvumas, kuris yra būdingas kiekybinei prieigai ir objektyvumas. Atlikto tyrimo *nedidelė imtis* taip pat galėjo turėti įtakos rezultatams, kadangi rezultatai negali būti interpretuojami ir pritaikomi visiems atvejams, didesnei populiacijai. Tačiau pasirinkta kokybinio tyrimo prieiga gali būti traktuojama kaip stiprioji tyrimo pusė, kadangi duomenys ir pasirinkti atvejai buvo analizuojami kaip įmanoma visapusiškiau, konkrečiau, giliau. Kitas tyrimo ribotumas gali būti siejamas su *tyrimo dalyviais*, kadangi tyrime dalyvavę vaikai nepažinojo tyrėjos, turi kalbos suvokimo trūkumų, todėl tyrimo metu vaikai galėjo nepademonstruoti visų turimų gebėjimų per tyrimo atlikimo laiką.

Rekomendacijos ateities tyrimams. Atsižvelgiant į tyrimo ribotumus, gautus rezultatus galima numatyti tyrimo tęstinumo kryptis. Ateityje būtų galima atlikti kokybinį tyrimą, atskleidžiant logopedų patirtis, nuomonę apie priešmokyklinio amžiaus vaikų, turinčių kalbos raidos sutrikimą, fonologinio suvokimo gebėjimų ugdymą taikant pusiau struktūruoto interviu metodą. Atliktas kokybinis atvejo tyrimas neužtikrina objektyvių ar statistiškai reikšmingų rezultatų, dėl to ateityje būtų tikslinga atlikti kiekybinį tyrimą, kuriame dalyvautų daugiau tyrimo dalyvių, t. y. priešmokyklinio amžiaus vaikų, turinčių kalbos raidos sutrikimą, ir tokiu būdu būtų galima surinkti reprezentatyvią tyrimo imtį bei pateikti reikšmingus ir objektyvius rezultatus. Taip pat ateityje galima atlikti tyrimą, kuriame analizuojami šių vaikų fonologinio suvokimo gebėjimai prieš ir po intervencijos.

IŠVADOS

1. Literatūroje yra išskiriamos dvi pagrindinės klasifikacijos: medicininė ir psichologinė pedagoginė. Lietuvoje galiojančioje klasifikacijoje, kuri remiasi psichologiniu pedagoginiu aspektu, kalbos sutrikimai skirstomi į: fonologinį sutrikimą, kalbos neišsivystymą, kalbos netekimą. Atnaujintoje tarptautinėje ligų klasifikacijoje (TLK-11), kuri remiasi medicininio požiūriu, kalbos sutrikimai apima kalbos suvokimo ir kalbos išraiškos, kalbos išraiškos, kalbos pragmatikos ir kitus kalbos raidos sutrikimus. Mokslinėse publikacijose nurodoma, kad kalbos raidos sutrikimas yra visos kalbos sistemos (fonetikos, fonologijos, leksikos, morfologijos, sintaksės, semantikos, pragmatikos) komponentų nepakankamu išlavėjimu esant įprastinės raidos intelektui ar nesutrikusiai klausai. Mūsų šalyje kalbos raidos sutrikimas sinonimiškai įvardijamas kaip kalbos neišsivystymas.
2. Mokslinėje literatūroje fonologinis suvokimas apibrėžiamas kaip gebėjimas suprasti kalbos garsinę struktūrą, identifikuojant žodžio, skiemens, rimo ir fonemos lingvistinius vienetus, ir gebėjimas manipuluoti žodžio garsine struktūra, atliekant kognityvines operacijas su nurodytais lingvistiniais vienetais. Fonologinio suvokimo gebėjimų vertinimo sritys apima žodžio, skiemens, rimo ir fonemos lingvistinių vienetų lygmenis ir skirtingo sudėtingumo manipuliavimo operacijas šiuose lygmenyse. Vertinimo metu svarbu laikytis fonologinio suvokimo gebėjimų formavimosi nuoseklumo. Šalies kontekste fonologinio suvokimo gebėjimų vertinimo testų, kurie apimtų visus lygmenis nėra, o užsienio šalyse yra sukurti standartizuoti testai šių gebėjimų vertinimui, tačiau stebimas ribotas testų pritaikomumas vaikams, turintiems kalbos raidos sutrikimų.
3. Nustatyti individualūs tyrime dalyvavusių priešmokyklinio amžiaus vaikų, turinčių kalbos raidos sutrikimą, fonologinio suvokimo gebėjimai manipuluojant skirtingais lingvistiniais vienetais:
 - *Pirmu atveju* fonologinio suvokimo gebėjimai išugdyti žodžio, skiemens lygmenyje, atliekant identifikavimo, skaidymo, jungimo operacijas, ir fonemos lygmenyje, identifikuojant garsus.
 - *Antrame atvejuje* pastebėta, kad aukščiausi gebėjimai stebimi rimo ir fonemos lygmenyse, identifikuojant besirimuojančius žodžius ir fonemas, o sunkiausiai sekėsi atlikti rimo skaidymo, fonemų panaikinimo užduotis.
 - Analizuojant *trečio ir ketvirto atvejo* gebėjimus išryškėjo, kad pavyksta atlikti žodžio ir skiemens lygmens užduotis, kuriose reikia atlikti žodžių, skiemenų identifikavimo, skiemenų skaidymo ir jungimo operacijas. Trečiu atveju sunkiau sekėsi atlikti rimo lygmens užduotis, o ketvirtu atveju – fonemos lygmens užduotis.

- *Penktame atvejuje* išsiaiškinta, jog geriausiai sekasi atlikti žodžių identifikavimo, skiemenų jungimo ir skaidymo užduotis, o silpnesni gebėjimai pastebimi fonemos lygmenyje, panaikinant, pridodant, keičiant fonemas.
 - *Šeštą atvejį* rodo, kad vaikui pavyksta atlikti žodžio ir kai kurias skiemens lygmens užduotis, tačiau stokojama gebėjimų identifikuoti rimą, fonemas, panaikinti, pridėti, keisti fonemas.
 - *Septintu ir aštuntu atvejais*, vaikams sekasi atlikti žodžių ir skiemenų skaidymo, jungimo, fonemos identifikavimo užduotis, tačiau klaidingai atlieka skiemenų, fonemų keitimo, panaikinimo užduotis ar skaidant žodį į pirmą žodžio garsą ir likusią žodžio dalį.
 - Apibendrinant galima teigti, kad kiekvienas priešmokyklinio amžiaus vaikas, turintis kalbos raidos sutrikimą, pasižymi individualiais fonologinio suvokimo gebėjimų ir patiriamų sunkumų deriniais.
4. Apibendrinus empirinio tyrimo rezultatus, išryškėjo priešmokyklinio amžiaus vaikų, turinčių kalbos raidos sutrikimą, fonologinio suvokimo gebėjimų stipriosios ir silpnosios sritys skirtinguose lygmenyse. Pastebėta, kad vaikų, turinčių vidutinį kalbos neišsivystymą, *stiprioji fonologinio suvokimo gebėjimų sritis* yra susiformavę gebėjimai žodžio ir skiemens lygmenyse, nes šie vaikai demonstruoja aukštesnius, geriau išugdytus gebėjimus manipuluoti žodžio ir skiemens lingvistiniais vienetais. Rezultatai atskleidė, kad šešiamečiams *fonologinio suvokimo gebėjimų silpnosios sritys* pastebimos rimo ir fonemos lygmenyse, nes vaikai demonstravo žemesnius gebėjimus manipuluojant garsais, t. y. fonemos lingvistiniu vienetu. Režiumuojant galima teigti, kad fonologinio suvokimo galios yra susijusios su anksčiau susiformuojančiais fonologinio suvokimo gebėjimais, o fonologinio suvokimo ribotumai – su sudėtingesnių aukštesnių manipuliavimo operacijų lingvistiniais vienetais reikalaujančiomis užduotimis.

REKOMENDACIJOS

Atsižvelgiant į gautus empirinio tyrimo rezultatus bei išvadas suformuluotos rekomendacijos yra skirtos logopedams, vertinantiems ir ugdančioms priešmokyklinio amžiaus vaikų, turinčių kalbos raidos sutrikimą, fonologinio suvokimo gebėjimus.

1. Visų pirma, rekomenduojama logopedams išsamiai įvertinti kiekvieno priešmokyklinio amžiaus vaiko, turinčio kalbos raidos sutrikimą, fonologinio suvokimo gebėjimus žodžio, skiemens, rimo ir fonemos lygmenyse ir pritaikyti ugdymą atsižvelgiant į kiekvieno vaiko fonologinio suvokimo stipriąsias ir silpnąsias sritis laikantis fonologinio suvokimo formavimosi nuoseklumo.
2. Rekomenduojama logopedams ugdyti žodžio lygmens fonologinio suvokimo gebėjimus pateikiant užduotis, kuriose vaikai turi nustatyti sudurtinių žodžių abu komponentus. Pavyzdžiui, kokie žodžiai sudaro žodį „laikrodis“ (laikas ir rodo); „piliakalnis“ (pilis ir kalnas).
3. Rekomenduojama logopedams ugdyti skiemens lygmens fonologinio suvokimo gebėjimus pateikiant užduotis, kuriose vaikams reikia įvardinti žodžio pirmą ar paskutinį skiemenį ir sudaryti naują žodį panaikinant pirmą ar paskutinį skiemenį. Pavyzdžiui, koks yra žodžio „mėnulis“ pirmas skienuo; koks yra žodžio „pelėda“ paskutinis skienuo. Rekomenduojama mokyti vaikus pakeisti žodyje esantį pirmąjį skiemenį kitu skiemeniu ir sudaryti naują žodį. Pavyzdžiui, (la)kas – takas, (na)gas – ragas.
4. Rekomenduojama logopedams ugdyti rimo lygmens fonologinio suvokimo gebėjimus pateikiant užduotis, kuriose vaikams reikia nustatyti, ar žodžiai rimuojasi. Pavyzdžiui, sausainis – riestainis (rimuojasi), nagai – snaižė (nesirimuoja). Rekomenduojama ugdyti vaikų gebėjimus mokant įvardinti su nurodytu žodžiu besirimuojantį žodį. Pavyzdžiui, koks žodis rimuojasi su žodžiu „kamuolys“, „ežys“, „ausis“. Mokyti vaikus sujungti žodžio pirmą garsą ir likusią dalį pagal pavyzdį. Pavyzdžiui, sujungus „k“ ir „édė“ susidaro žodis „kédė“, sujungus „p“ ir „ienas“ susidaro žodis „pienas“. Mokyti vaikus išskaidyti žodį į žodžio pirmą garsą ir likusią dalį. Pavyzdžiui, „ratas“ („r“ ir „atas“), „batas“ („b“ ir „atas“).
5. Rekomenduojama logopedams ugdyti fonemos lygmens fonologinio suvokimo gebėjimus pateikiant užduotis, kuriose vaikams reikia sujungti du ar tris garsus į žodį. Pavyzdžiui, sujungus garsus „a“ ir „š“, sudaromas žodis „aš“. Mokyti vaikus išskaidyti vienskiemenį žodį ar trigarsį dviskiemenį žodį į sudarančius garsus. Pavyzdžiui, kiek garsų sudaro žodžius „aš“, „tu“, „upė“, „Ona“.

LITERATŪRA

- Alphen, P., Brouwer, S., Davids, N., Dijkstra, E. & Fikkert, P. (2021). Word recognition and word prediction in preschoolers with (a suspicion of) a developmental language disorder: Evidence from eye tracking. *Journal of Speech, Language and Hearing Research*, 64(6), 2005–2021.
- Anthony, J. L. & Francis, D. J. (2005). Development of Phonological Awareness. *American Psychological Society*, 14(5), 255–259.
- Anthony, J. L., Williams, J. M., Durán, L. K., Gillam, S. L., Liang, L., Aghara, R., ... & Landry, S. H. (2011). Spanish phonological awareness: Dimensionality and sequence of development during the preschool and kindergarten years. *Journal of Educational Psychology*, 103(4), 857.
- Arosio, F., Foppolo, F., Pagliarini, E., Perugini, M. & Guasti, M. T. (2017). Semantic and pragmatic abilities can be spared in Italian children with SLI. *Language Learning and Development*, 13(4), 418–429.
- Arosio, F., Pagliarini, E., Perugini, M., Barbieri, L. & Guasti, M. T. (2016). Morphosyntax and logical abilities in Italian poor readers: The problem of SLI under-identification. *First Language*, 36(3), 295–315.
- ASHA (2016). *Scope of practice in speech language pathology*.
<https://www.asha.org/siteassets/publications/sp2016-00343.pdf>
- Balčiūnienė, I. ir Kamandulytė-Merfeldienė, L. (2018a). Ankstyvoji vaikų kalba: nuo kalbos paribio iki kalbinės komunikacijos. *Kalbų studijos*, (32), 117–136.
- Balčiūnienė, I. ir Kamandulytė-Merfeldienė, L. (2018b). Vėluojanti kalbinė raida: gramatinės ypatybės. *Baltistica*, 53(2), 263–291.
- Barton-Hulsey, A., Sevcik, R. A. & Ronski, M. (2018). The relationship between speech, language, and phonological awareness in preschool-age children with developmental disabilities. *American Journal of Speech-Language Pathology*, 27(2), 616–632.

- Befi-Lopes, D. M., Leão, L. F. de A. & Soares, A. J. C. (2022). Relationships between chronological and linguistic age and phonological awareness in children with developmental language disorder. *Revista CEFAC*, 24(3).
- Bishop, D. V. M., Snowling, M. J., Thompson, P. A., Greenhalgh, T., Adams, C., Archibald, L., . . . & Gallagher, A. (2017). Phase 2 of CATALISE: a multinational and multidisciplinary Delphi consensus study of problems with language development: Terminology. *Journal of Child Psychology & Psychiatry*, 58(10), 1068–1080.
- Bitinas, B. (2006). *Edukologinis tyrimas: sistema ir procesas*. Vilnius: Kronta.
- Bitinas, B., Rupšienė, L. ir Žydžiūnaitė, V. (2008). *Kokybinių tyrimų metodologija: vadovėlis vadybos ir administravimo studentams*. Klaipėda: S. Jokužio leidykla.
- Bražienė, N. ir Šalkuvienė, O. (2020). *Taisyk žodžiui ir skaičiui kelią: idėjos ikimokyklinio ir priešmokyklinio amžiaus vaikų kalbai ir matematiniam gebėjimams ugdyti*. Šiauliai: Šiaulių universitetas.
- Cárnio, M. S., Vosgrau, J. S. & Soares, A. J. C. (2017). The role of phonological awareness in reading comprehension. *Revista Cefac*, 19, 590–600.
- Carson, K., & Bayetto, A. (2018). Teachers' phonological awareness assessment practices, self-reported knowledge and actual knowledge: The challenge of assessing what you may know less about. *Australian Journal of Teacher Education (Online)*, 43(6), 67–85.
- Chilosi, A. M., Pfanner, L., Pecini, C., Salvadorini, R., Casalini, C., Brizzolara, D., Cipriani, P. (2019). Which linguistic measures distinguish transient from persistent language problems in Late Talkers from 2 to 4 years? A study on Italian speaking children. *Research in developmental disabilities*, 89, 59–68.
- Conti-Ramsden, G., Durkin, K., Toseeb, U., Botting, N. & Pickles, A. (2018). Education and employment outcomes of young adults with a history of developmental language disorder. *International journal of language & communication disorders*, 53(2), 237-255.

- Corina, D. P., Hafer, S., & Welch, K. (2014). Phonological awareness for American sign language. *Journal of deaf studies and deaf education*, 19(4), 530–545.
- Creswell, J. (2013). *Qualitative inquiry and research design: choosing among five approaches*. (3rd ed.). USA: Sage.
- Čolić, G. (2015). Phonological awareness of children with developmental dysphasia and children with typical language development. *Specijalna edukacija i rehabilitacija*, 14(2), 155–168.
- Dabašinskienė, I. ir Kamandulytė-Merfeldienė, L. (2014). Šalutiniai pažyminio sakiniai: kodėl vaikams sunku juos suprasti? *Kalbotyra*, 66, 7–26.
- Dabašinskienė, I. ir Ruzaitė, J. (2010). Specific language impairment: adaptation of a screening test for Lithuanian. *Darbai ir dienos*, 54, 277–300.
- Daniutė, S. (2019). Fonologinio suvokimo gebėjimai ir jų formavimosi nuoseklumas. Iš Pintulienė, J. Ir Tomėnienė, L. (sudaryt.). *Pagalba vaikui ir šeimai: galimybės, iššūkiai perspektyvos* (p. 8–14). Vilnius: Litera.
- Denman, D., Speyer, R., Munro, N., Pearce, W. M., Chen, Y. W. & Cordier, R. (2017). Psychometric properties of language assessments for children aged 4–12 years: A systematic review. *Frontiers in psychology*, 8, 1515.
- Dessementet, R. S., & de Chambrier, A. F. (2015). The role of phonological awareness and letter-sound knowledge in the reading development of children with intellectual disabilities. *Research in developmental disabilities*, 41, 1-12.
- Driver, L. E., Nelson, M. E. (2021). Pediatric Speech Disorders. In P. Flint, B. Haughey, V. Lund, K. Robbins, J. R. Thomas, M. Lesperance, H. W. Francis (eds.), *Cummings Otolaryngology: Head and Neck Surgery* (p. 2767–2771). Amsterdam: Elsevier.
- Evans, J. L., Brown, T. T. (2016). Specific language impairment. In G. Hickok, S. L. Small (eds.). *Neurobiology of language* (p. 899–912). Cambridge: Academic press.

- Gedutienė, R. (2010). Fonologinio supratimo koncepcija pedagoginėje psichologijoje. *Psichologija*, 41.
- Germano, G. D., César, A. B. D. C. & Capellini, S. A. (2017). Screening protocol for early identification of Brazilian children at risk for dyslexia. *Frontiers in Psychology*, 8, 1763.
- Giedrienė, R. (2015). *Raidos sutrikimai ir vaiko socializacija*. Monografija. Vilnius: Lietuvos edukologijos universiteto leidykla.
- Gillon, G. T. (2017). *Phonological awareness: From research to practice*. New York: Guilford Publications.
- Godin, M. P., Gagné, A. & Chapleau, N. (2018). Spelling acquisition in French children with developmental language disorder: An analysis of spelling error patterns. *Child Language Teaching and Therapy*, 34(3), 221–233.
- Golubović, S., Ječmenica, N., Subotić, S., & Kobac, D. (2019). Development of phonological awareness in six to eight years old children. *Primenjena psihologija*, 12(2), 157–182.
- Goodrich, J. M., & Lonigan, C. J. (2015). Lexical characteristics of words and phonological awareness skills of preschool children. *Applied Psycholinguistics*, 36(6), 1509–1531.
- Grofčíková, S., & Máčajová, M. (2017). Abilities of phonological awareness in the context of cognitive development in preschool age. *Journal of Language and Cultural Education*, 5(3), 46–56.
- Jundo, K. (2017). *Priešmokyklinio amžiaus vaikų fonologinio suvokimo gebėjimai*. Bakalauro darbas. Šiauliai.
- Kaderavek, J. N. (2015). *Language disorders in children: fundamental concepts of assessment and intervention*. Boston: Pearson.
- Kairienė, D. ir Daniutė, S. (2015). Kognityvinės-lingvistinės kilmės vaikų garsų tarimo sutrikimų apibrėžtys, identifikavimas ir diferencinės charakteristikos. *Special education*, 2, 91–109.

- Kamandulytė-Merfeldienė, L., ir Makauskienė, V. (2021). Žodžių suvokimo ir ekspresyvosios kalbos ypatumai neišplėtotos kalbos atveju. *Specialusis ugdymas*, 2(43), 147–199.
- Kantanavičiūtė-Petružė, R., Musteikienė, G. (2023). Vaikų kalbos, kalbėjimo, komunikacijos raida ir jos skatinimas. Iš Kaffemanienė, I, Kantanavičiūtė-Petružė, R., Musteikienė, G., Jurevičienė, M., Giedraitienė, L., Žymantienė, A., Tomėnienė, I., Bilbokaitė-skiauterienė, I., Bilbokaitė, R. (sudaryt.). *Specialioji pedagoginė pagalba tvariam švietimui personalizuoto ugdymo kontekste*. (p. 51–94) Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Kardelis, K. (2002). *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*. Kaunas: Judex.
- Kilpatrick, D. (2016). *A comprehensive, step-by-step program for developing phonemic awareness and fluent word recognition*. New York: Casey & Kirsch Publishers.
- Kilpatrick, D. A. (2003, 2010, 2019) Phonological awareness screening test (PAST).
- Kouri, T. A. (2020). Phonogram and word decoding patterns in children with developmental language disorders: Evidence for protracted periods of graphophonemic decoding. *Journal of Communication Disorders*, 84, 1–15.
- Krippendorff, K. (2018). *Content analysis: An introduction to its methodology*. (4th ed.) London: Sage publications.
- Krivickaitė, E. (2016). *Vaikų kalbos fonotaktikos raida*. (Daktaro disertacija, Vytauto Didžiojo universitetas, 2016).
https://www.vdu.lt/cris/bitstream/20.500.12259/120828/1/egle_krivickaite_dd.pdf
- Krivickaitė, E., ir Dabašinskienė, I. (2013). Lietuvių kalbos fonologijos įsisavinimas: netikrų žodžių kartojimo eksperimentinis tyrimas. *Kalbos kultūra*, 86, 237–255.
- Labanienė, K. (2020). *Skaitymo sunkumų prognostiniai veiksniai ikimokykliniame amžiuje* (Daktaro disertacija, Vilniaus universitetas). <https://doi.org/10.15388/vu.thesis.74>
- Lancaster, H. S. & Camarata, S. (2019). Reconceptualizing developmental language disorder as a spectrum disorder: Issues and evidence. *International journal of language & communication disorders*, 54(1), 79–94.

- Law, J., Mckean, C., Murphy, C. & Thordardottir, E. (eds.). (2019). *Managing children with developmental language disorder: theory and Practice across Europe and beyond*. London: Routledge.
- Leonard, L. B. (2014a). Specific language impairment across languages. *Child development perspectives*, 8(1), 1–5.
- Leonard, L. B. (2014b). *Language, Speech, and Communication: Children with Specific Language Impairment* (2nd ed.). Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- Loucas, T., Baird, G., Simonoff, E. & Slonims, V. (2016). Phonological processing in children with specific language impairment with and without reading difficulties. *International journal of language & communication disorders*, 51(5), 581–588.
- Lundberg, I., Larsman, P. & Strid, A. (2012). Development of phonological awareness during the preschool year: The influence of gender and socio-economic status. *Reading and writing*, 25, 305–320.
- Luobikienė, I. (2000). *Sociologija: bendrieji pagrindai ir tyrimų metodika*. Kaunas: Technologija.
- Mačiūnaitė, D. ir Šukienė, D. (2021). *Fonologinio sutrikimo įveikimo programa*. Šiauliai.
- Makauskienė, V. ir Ivoškuvienė, R. (2022). *Kalbėjimo, kalbos ir komunikacijos sutrikimai*. Kaunas: VšĮ Logopedinės pagalbos centras.
- Marini, A., Ruffino, M., Sali, M. E., Molteni, M. (2017). The Role of Phonological Working Memory and Environmental Factors in Lexical Development in Italian-Speaking Late Talkers: A One-Year Follow-Up Study. *Journal of Speech, Language & Hearing Research*, 60(12), 3462–3473.
- McBride, C. (2016). *Children's literacy development. A cross-cultural perspective on learning to read and write*. New York: Routledge
- Milankov, V., Golubović, S., Krstić, T., & Golubović, Š. (2021). Phonological awareness as the foundation of reading acquisition in students reading in transparent

- orthography. *International journal of environmental research and public health*, 18(10), 5440.
- Milbrun, T. F. (2015). Effects of Coaching on Educators' and Preschoolers' Use of References to Print and Phonological Awareness during a Small-Group Craft/ Writing Activity. *Language, Speech, and Hearing Services in Schools*, 46 (2), 94–111.
- Miller, P. H. (2011). *Theories of developmental psychology*. United Kingdom: Worth.
- Milošević, N. & Vuković, M. (2018). Awareness of rhyme in preschool children with specific language impairment and without language difficulties. *Croatian Journal of Education: Hrvatski časopis za odgoj i obrazovanje*, 20(Sp. Ed. 2), 237–257.
- Mohammed, F. O. (2014). The use of phonological awareness skills in teaching phonetics and phonology for university students. *IOSR Journal of Humanities and Social Science*, 19(1), 101–106.
- Morgan, L., Delehanty, A., Dillon, J. C., Schatschneider, C. & Wetherby, A. M. (2020). Measures of early social communication and vocabulary production to predict language outcomes at two and three years in late-talking toddlers. *Early childhood research quarterly*, 51, 366-378.
- Mott, M. S. & Rutherford, A. S. (2012). Technical Examination of a Measure of Phonological Sensitivity. *SAGE Open*, 14 (1), 1–14.
- Naess, K. A. B. (2016). Development of phonological awareness in Down syndrome: A meta-analysis and empirical study. *Developmental psychology*, 52(2), 177.
- Nayeb, L., Lagerberg, D., Westerlund, M., Sarkadi, A., Lucas, S., Eriksson, M. (2019). Modifying a language screening tool for three-year-old children identified severe language disorders six months earlier. *Acta Paediatrica*, 108(9), 1642–1648.
- Neaum, S. (2021). *What comes before phonics?*. (2nd ed.). UK: London: Sage Publications.
- Neubauer, K. (2016). *Speech-Language Therapy and Neurogenic Disorders of communication*. Czeck Republic: Pavel Mervart.

- Nudel, R., Christensen, R. V., Kalnak, N., Schwinn, M., Banasik, K., Dinh, K. M., ... & DBDS Genomic Consortium. (2023). Developmental language disorder—a comprehensive study of more than 46,000 individuals. *Psychiatry Research*, *323*, 115–171.
- Pace, A., Curran, M., Van Horne, A. O., de Villiers, J., Iglesias, A., Golinkoff, R. M., ... & Hirsh-Pasek, K. (2022). Classification accuracy of the Quick Interactive Language Screener for preschool children with and without developmental language disorder. *Journal of Communication Disorders*, *100*, 106–276.
- Paul, R., Norbury, C. & Gosse, C. (2018). Models of child language disorders. In R. Paul, R. C. Norbury & C. Gosse (Eds.). *Language Disorders from Infancy through Adolescence* (p. 1–24). Amsterdam: Elsevier
- Pfost, M., Blatter, K., Artelt, C., Stanat, P. & Schneider, W. (2019). Effects of training phonological awareness on children's reading skills. *Journal of Applied Developmental Psychology*, *65*, 101067.
- Reilly, S., Bishop, D. V. & Tomblin, B. (2014a). Terminological debate over language impairment in children: Forward movement and sticking points. *International Journal of Language & Communication Disorders*, *49*(4), 452–462.
- Reilly, S., McKean, C., Morgan, A. & Wake, M. (2015). Identifying and managing common childhood language and speech impairments. *British Medical Journal*, *350*.
- Reilly, S., Tomblin, B., Law, J., McKean, C., Mensah, F. K., Morgan, A., Goldfield, S., Nicholson, J. M. & Wake, M. (2014b), Specific language impairment: a convenient label for whom? *International Journal of Language and Communication Disorders*, *49*(4), 416–451.
- Rinaldi, S., Caselli, M. C., Cofelice, V., D'Amico, S., De Cagno, A. G., Della Corte, G., ... & Zoccolotti, P. (2021). Efficacy of the treatment of developmental language disorder: A systematic review. *Brain Sciences*, *11*(3), 407.

- Roth, F. P. & Worthington, C. K. (2016). *Treatment resource manual for speech-language pathology*. United Kingdom: Plural Publishing.
- Rudolph, J. M. (2017). Case history risk factors for specific language impairment: A systematic review and meta-analysis. *American journal of speech-language pathology, 26*(3), 991–1010.
- Sansavini, A., Favilla, M. E., Guasti, M. T., Marini, A., Millepiedi, S., Di Martino, M. V., . . . & Lorusso, M. L. (2021). Developmental Language Disorder: Early Predictors, Age for the Diagnosis, and Diagnostic Tools. A Scoping Review. *Brain Sciences, 11*(5), 654.
- Selevičienė, E. (2013). Developing language students' phonological awareness through poetry. *Socialinių mokslų studijos, 5*(3), 849–863.
- Shalan, S. (2020). Nonword repetition skills in Gulf Arabic-speaking children with developmental language disorder. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research, 63*(11), 3700–3713.
- Soares, A. J. C. & Cárnio, M. S. (2012). Phonemic awareness in students before and after language workshops. *Jornal da Sociedade Brasileira de Fonoaudiologia, 24*, 69–75.
- Soleymani, Z., Mahmoodabadi, N. & Nouri, M. M. (2016). Language skills and phonological awareness in children with cochlear implants and normal hearing. *International journal of pediatric otorhinolaryngology, 83*, 16–21.
- Steinbrink, C., Knigge, J., Mannhaupt, G., Sallat, S. & Werkle, A. (2019). Are temporal and tonal musical skills related to phonological awareness and literacy skills?—Evidence from two cross-sectional studies with children from different age groups. *Frontiers in psychology, 10*, 805.
- Suortti, O., & Lipponen, L. (2016). Phonological awareness and emerging reading skills of two- to five-year-old children. *Early Child Development and Care, 186*(11), 1703–1721.
- Suttora, C., Guarini, A., Zuccarini, M., Aceti, A., Corvaglia, L., Sansavini, A. (2020). Speech and language skills of low-risk preterm and full-term late talkers: The role of child

- factors and parent input. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(20), 7684.
- ŠMM. (2019). Šveitimo būklės apžvalga 2019. Vilnius: Švietimo aprūpinimo centras. <https://www.nsa.smm.lt/wp-content/uploads/2020/07/Svietimo-bukles-apzvalga-2019-web.pdf>
- ŠMM. (2023). *Lietuva. Švietimas šalyje ir regionuose 2017. Švietimo teisingumas*. Vilnius: Švietimo aprūpinimo centras. https://www.nsa.smm.lt/wp-content/uploads/2023/09/2023-Svietimas-Lietuvoje_WEBak.pdf
- Thatcher, K. L. (2010). The development of phonological awareness with specific language-impaired and typical children. *Psychology in the Schools*, 47(5), 467–480.
- TLK-10-AM (2015). Tarptautinės statistinės ligų ir sveikatos sutrikimų klasifikacijos dešimtas leidimas, Australijos modifikacija. <http://ebook.vlk.lt/e.vadovas/index.jsp?topic=/lt.webmedia.vlk.drg.icd.ebook.content/html/icd/ivadas.html>
- Tomas, E., Demuth, K., Smith-Lock, K. M. & Petocz, P. (2015). Phonological and morphophonological effects on grammatical development in children with specific language impairment. *International Journal of Language & Communication Disorders*, 50(4), 516–528.
- Uilenburg, N., Wiefferink, K., Verkerk, P., van Denderen, M., van Schie, C. & Oudesluys-Murphy, A.-M. (2018). Accuracy of a Screening Tool for Early Identification of Language Impairment. *Journal of Speech, Language & Hearing Research*, 61(1), 104–113
- Valackienė, A. (2004). *Sociologinis tyrimas*. Kaunas: Technologija.
- Valackienė, A. ir Mikėnė, S. (2010). *Sociologinis tyrimas: metodologija ir atlikimo metodika. Vadovėlis*. Kaunas: Technologija.

- Vukovic, M., Jovanovska, M. & Rajic, L. J. (2022). Phonological awareness in children with developmental language disorder. *Archives of Public Health*, 14(1).
- Wackerle-Hollman, A. K., Schmitt, B. A., Bradfield, T. A., Rodriguez, M. C. & McConnell, S. R. (2015). Redefining individual growth and development indicators: Phonological awareness. *Journal of Learning Disabilities*, 48(5), 495–510.
- Wilcox, M. J., Gray, S. & Reiser, M. (2020). Preschoolers with developmental speech and/or language impairment: Efficacy of the Teaching Early Literacy and Language (TELL) curriculum. *Early Childhood Research Quarterly*, 51, 124–143.
- Žičkevičienė A. ir Bagdonas A. (2020). Pasakų reikšmė ugdant kalbinius įgūdžius ikimokykliniame amžiuje. Iš Nutautienė, R. (red.) (2020). *Studijos – verslas – visuomenė: dabartis ir ateities įžvalgos: tarptautinės konferencijos mokslinių straipsnių rinkinys*. (p. 162–168). Klaipėda: Klaipėdos valstybinė kolegija.
- Žydžiūnaitė, V. (2007). *Tyrimo dizainas: struktūra ir strategijos*. Kaunas: Technologija.
- Žydžiūnaitė, V. ir Sabaliauskas, S. (2017). *Kokybiniai tyrimai: principai ir metodai: vadovėlis socialinių mokslų studijų programų studentams*. Vilnius: Vaga.
- Žukauskienė, R. (2007). *Raidos psichologija*. Vilnius: Margi raštai.

PRIEDAI

FONOLOGINIO SUVOKIMO GEBĖJIMŲ VERTINIMO KLAUSIMYNAS⁹

Tyrimo dalyvio vardas (pakeista)	
Tikslus amžius	
Lytis	☐ mergaitė ☐ berniukas
Išvada apie vaiko specialiųjų ugdymosi poreikių grupę	
Teikiama pagalba	

Eil. nr.	Gebėjimas	Užduoties sąlyga	Užrašai
ŽODŽIO LYGMUO			
1.	Suskaičiuoti, žodžių kiekį sakinyje	<i>Pvz., žalia žolė (2)</i>	
		Šviečia saulė (2)	
		Auga graži gėlė (3)	
		Aš labai myliu mamą (4)	
		Man patinka šokti ir dainuoti (5)	
2.	Įvardinti sudurtinių žodžių abu žodžius (komponentus)	<i>Pvz., sunkvežimis (sunkus + veža)</i>	
		Laikrodis (laikas + rodo)	
		Žemėlapis (žemė + lapas)	
		Voratinklis (voras + tinklas)	
		Ledkalnis (ledas + kalnas)	
3.	Įvardinti, kurie paveikslėlių pavadinimai ilgi, o kurie trumpi	<i>Pvz., ola (trumpas); pomidoras (ilgas)</i>	
		Kasa – kukurūzas (trumpas, ilgas)	
		Gitara – gilė (ilgas, trumpas)	
		Žiedas – kepurė (trumpas, ilgas)	
SKIEMENS LYGMUO			
4.	Išskaidyti žodį skiemenimis	<i>Pvz., yla (y-la)</i>	
		Bitė (bi-tė)	
		Namas (na-mas)	
		Dovana (do-va-na)	
		Lėktuvas (lėk-tu-vas)	
		Lagaminas (la-ga-mi-nas)	
5.	Suskaičiuoti, kiek yra žodyje skiemenų	<i>Pvz., višta (2)</i>	
		Gėlė (2)	
		Karvė (2)	
		Tigras (2)	
		Mėnulis (3)	
		Dinozauras (4)	
6.	Sujungti skiemenis į žodį	<i>Pvz., gai-dys (gaidys)</i>	
		Me-dus (medus)	
		Duo-na (duona)	
		Ke-pu-rė (kepurė)	
		Svo-gū-nas (svogūnas)	

⁹ (Jundo (Linkevič), 2017; Kilpatrick, 2003; 2010; 2019; Mačiūnaitė ir Šukienė, 2021).

		Ku-ku-rū-zas (kukurūzas)	
7.	Pasakyti žodį panaikinant pirmą skiemenį	<i>Pvz., (Sau)suma → suma</i>	
		(Mė)nulis → nulis	
		(Va)karas → karas	
		(Pa)pūga → pūga	
8.	Pasakyti žodį panaikinant vidurinį skiemenį	<i>Pvz., su(te)ma → suma</i>	
		<i>Ka(ka)va → kava</i>	
		Šu(li)nys → šunys	
		Vir(tu)vė → virvė	
9.	Pasakyti žodį panaikinant paskutinį skiemenį	<i>Pvz., para(das) → para</i>	
		Sukti(nis) → sukti	
		Pelė(da) → pelė	
		Gimti(nė) → gimti	
10.	Pakeisti žodyje esantį skiemenį kitu skiemeniu	<i>Pvz., (na)gas → (ra) – ragas</i>	
		(la)kas → (ta) – takas	
		(Ak)muo → (as) – asmuo	
		Pasa(la) → (ka) – pasaka	
RIMO LYGMUO			
11.	Įvardinti, kuris iš trijų nurodytų žodžių yra kitoks	<i>Pvz., lūpa, lūpa, <u>lupa</u></i>	
		Oras, oras, <u>noras</u>	
		Lapas, lapas, <u>snapas</u>	
		Paltas, <u>baltas</u> , paltas	
		Vanduo, <u>akmuo</u> , vanduo	
		<u>Puodas</u> , juodas, juodas	
12.	Nustatyti besirimuojančius žodžius	<i>Pvz., elnias – velnias (taip)</i>	
		Kava – lava (taip)	
		Knyga – nagai (ne)	
		Antis – samtis (taip)	
		Sraigė – ledai (ne)	
		Lopas – lapas (taip)	
13.	Įvardinti su nurodytu žodžiu besirimuojantį žodį	<i>Pvz., batai (ratai, metai)</i>	
		Pelė (gėlė, kėdė)	
		Pienas (vienas, šienas)	
		Ežys (ožys, arklys)	
		Ausis (avis, žuvis)	
		Kamuolys (kambarys, obuolys)	
14.	Sujungti žodžio pirmą garsą ir likusią žodžio dalį	<i>Pvz., d + èlė → dëlė</i>	
		L + èlė → lëlė	
		G + èlė → gëlė	
15.	Pasakyti pirmą žodžio garsą, o po to likusią žodžio dalį	<i>Pvz., pienas → p + ienas</i>	
		Šienas → š + ienas	
		Vienas → v + ienas	
FONEMOS LYGMUO			
16.	Nustatyti žodžio pirmą garsą, kai žodis prasideda balse	<i>Pvz., akiniai (a)</i>	
		Arbūzas (a)	
		Ožys (o)	
		Ežys (e)	
		Indas (i)	

		Ugnis (u)	
17.	Nustatyti žodžio pirmą garsą, kai žodis prasideda priebalse	<i>Pvz., zuikis (z)</i>	
		Samtis (s)	
		Dangus (d)	
		Kepurė (k)	
		Zebras (z)	
		Liūtas (l)	
18.	Nustatyti žodžio paskutinį garsą, kai žodis baigiasi balse	<i>Pvz., spyna (a)</i>	
		Žirafa (a)	
		Loto (o)	
		Saulė (ė)	
		Aštru (u)	
		Batai (i)	
19.	Nustatyti žodžio paskutinį garsą, kai žodis baigiasi prie priebalse	<i>Pvz., žirklys (s)</i>	
		Stalas (s)	
		Bum (m)	
		Lauk (k)	
		Kapt (t)	
		Neš (š)	
20.	Nustatyti žodžio vidurinį garsą	<i>Pvz., višta (š)</i>	
		Meška (š)	
		Sodas (d)	
		Vagis (g)	
21.	Nurodyti, ar žodžiai prasideda nurodytu garsu	<i>Pvz., s: saulė, stalas, saldainis (taip)</i>	
		S: sūris, saga, sesė (taip)	
		K: katė, mama, lova (ne)	
		Š: šuo, širdis, šeima (taip)	
22.	Sujungti garsus į žodį	<i>Pvz., /d/ė/ž/ė → dėžė</i>	
		/p/u/p/a → pupa	
		/n/a/m/a/s → namas	
		/p/a/s/a/g/a → pasaga	
		/k/e/p/u/r/ė → kepurė	
		/d/i/n/o/z/a/u/r/a/s → dinozauras	
23.	Išskaidyti žodį į jį sudarančius garsus ir suskaičiuoti, kiek garsų yra žodyje	<i>Pvz., aš → /a/š/ (2 garsai)</i>	
		Tu → /t/u/ (2 garsai)	
		Upė → /u/p/ė/ (3 garsai)	
		Sala → /s/a/l/a (4 garsai)	
		Mažas → /m/a/ž/a/s/ (5 garsai)	
		Papūga → p/a/p/ū/g/a/ (6 garsai)	
24.	Pasakyti žodį be pirmo garso	<i>Pvz., (m)orka → orka</i>	
		(M)usė → usė	
		(O)žys → žys	
		(D)uona → uona	
		(V)arpelis → arpelis	
		(B)anasanas → ananas	
25.	Pasakyti žodį be paskutinio garso, kai žodis baigiasi balse, priebalse	<i>Pvz., kava (a) → kav</i>	
		Šoka (a) → šok	
		Tupi (i) → tup	
		Lapė (ė) → lap	

		Dažo (o) → daž	
		Ūkis (s) → ūki	
26.	Pakeisti pirmą žodžio garsą nurodytu garsu	<i>Pvz., (g)ėlė → (l) – lėlė</i>	
		(G)ėlė → (p) – pelė	
		(K)ava → (l) – lava	
		(K)aras → (g) – garas	
		(B)ebras → (z) – zebras	
		(G)abalas → (v) – vabalas	
27.	Pridėti prie pasakyto žodžio tam tikrą garsą (žodžio pradžioje, viduryje, pabaigoje)	<i>Pvz., uodas (j) → juodas</i>	
		Uodas + (p) → puodas	
		Laikas + (š) → laiškas	
		Laša + (s) → lašas	